

**FINSKA KRIGSBARN I TEXT OCH PÅ PRESSBILDER
I SVERIGE OCH I FINLAND**

Pirkko Rönkkö
Tammerfors universitet
Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Nordiska språk
Avhandling pro gradu
April 2007

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Pohjoismaiset kielet

RÖNKKÖ, PIRKKO: Finska krigsbarn i text och på pressbilder i Sverige och i Finland.

Pro gradu –tutkielma, 106 sivua.
Kevät 2007

TIIVISTELMÄ

Tutkielmani selvittää millaisia representaatioita suomalaiset ja ruotsalaiset lehdet ovat rakentaneet suomalaisista sotalapsista. Tarkoitukseni on analysoida kuvan ja tekstin yhteispeliä, eli pyrin kuvaamaan lehtikuvan ja tekstin välistä suhdetta. Pääavoitteeni on kuitenkin hahmottaa millaisin keinoin lehtien representaatioita rakennetaan. Tärkeä osa hahmottamista on aloittaa kuvailemalla mitä kuvassa näkee. Keskittymällä tarkkaavaisesti kuvaan on mahdollista huomioida pienimmätkin yksittäiset elementit. Nämä yksittäiset elementit muodostavat kokonaisuuden ja rakentavat samalla kuvan sisältöä. Tämän jälkeen on mahdollista analysoida representaatioiden merkityksiä, sekä tulkita niitä suhteessa historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin.

Tutkielman lähtökohtana ovat useat semioottiset teoriat. En seuraa yhtä teoreetikkoa, vaan olen saanut inspiraationi usealta toisistaan enemmän tai vähemmän lähellä olevalta teoreetikolta. Olen hyödyntänyt muun muassa Charles Peircen, Roland Barthesin, Stuart Hallin, John Fiskin, Winfried Nöthin sekä Gunther Kressin ja Theo van Leeuwenin ajattelua. Esittelen tutkimukseni teoreettisen taustan askel kerrallaan neljässä luvussa, samalla kun analysoin kuvia ja käsittelen teemoja, jotka toimivat yhteiskunnallisena ja kulttuurisena kontekstina tulkinnoissani.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että kuvan ja tekstin välinen suhde näissä 30–40- luvun sanomalehdissä on pääasiassa täydentävä, konkretisoiva ja laajentava. Tosin löysin myös ristiriitaisuuksia kuvien ja tekstien välillä. Representaatioiden rakentamisessa on käytetty monenlaisia keinoja; ilmeiden, asentojen, vaatetuksen, liikkeen, taustan sekä perspektiivin ja rajauksen avulla kuviin on luotu erilaisia merkityksiä. Analysoidessani kuvia löysin myös muun muassa symboleita, indeksejä, metonymioita ja metaforia sekä myyttejä, joiden avulla on rakennettu erilaisia representaatioita suomalaisista sotalapsista.

Avainsanat: Tidning, representation, semiotik, bild och text

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	1
1.1	Undersökningens syfte och material	1
1.2	Metod	3
1.3	Text och bild	4
2	HJÄLPORGANISATIONER, BESLUTSFATTARE OCH PRESENTATION AV STORA GRUPPER	7
2.1	Hjälparna från Sverige	9
2.2	En finsk beslutsfattare	15
2.3	I kö med lapp om halsen	19
2.4	Vi allvarsamma resenärerna	22
2.5	Sol och leende	26
3	PRESENTATION AV SMÅ GRUPPER OCH ENSKILDA KRIGSBARN	28
3.1	Ensam resenär	28
3.2	En beslutsam gäst	31
3.3	Ett sött porträtt	34
3.4	De hjälplösa räddade	37
3.5	Madonnor och barn	39
3.6	Hjälparbetare och anpassningsbara barn	43
4	MOTTAGANDE AV BARN OCH ÅTGÄRDER SOM VIDTOGS	46
4.1	Nöd och fattigdom	47
4.2	På en teaterföreställning	52
4.3	Desinficering	58
4.4	Den första läkarundersökningen	60

5	VISTELSE I SVERIGE OCH ÅTERRESA HEM	62
5.1	Ett kungligt besök	63
5.2	Kungligt barnhem	67
5.3	Barnen på ett sjukhus	69
5.4	Barnen på en herrgård	71
5.5	En svensk fosterfamilj	75
5.6	Den unga fostermodern	79
5.7	Återvändande finska barn	82
6	SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION	83
	KÄLLFÖRTÄCKNING	89
	BILAGOR	98

1 INLEDNING

Det uppstod en folkrörelse i Sverige under vinterkriget för att stöda Finland. Devisen ”Finlands sak är vår” var känd över hela Sverige. Mottot uttryckte svenskarnas solidariska känslor gentemot Finland. Det fanns dock olika åsikter om hur man skulle gå tillväga för att hjälpa. När kriget fortsatte höjdes kritiska röster mot de massiva barnförflyttningar som pågick från krigets början. Den finska censuren tystade de här motargumenten effektivt. Närvaron av dem som fått lida i kriget tystade förmodligen kritiken efter kriget. Krigsbarnsfrågan blev fullt synlig först under 1990-talet när krigsbarnen själva började yttra sig offentligt om denna historiska händelse som de hade varit med om. Det har skrivits mycket om krigsbarnsproblematiken också under 2000-talet. Ämnet har dock ännu inte granskats i pressfotografins perspektiv.

Man läser bilder i relation till sin egen personliga historia som fortsättningsvis är bunden till ens kultur och den tid man lever i. Mitt ämnesval påverkades starkt av det faktum att några nära släktingar har varit krigsbarn i Sverige. På så sätt har min anknytning till forskningsobjektet haft inverkan också på de betydelser som jag har skapat utifrån bilderna. De som inte har en lika nära relation till ämnet förhåller sig kanske annorlunda till bilderna. Också de betydelser som samtida finländare och svenskar skapade sig av bilderna skilde sig nog från varandra. Dessutom är dessa folkgrupper heterogena och även inom dem lästes bilderna troligen olika.

1.1 Undersökningens syfte och material

Man kan säga att bildbetydelserna alltid är präglade av tid, plats, social ställning och kulturell kontext.¹ Mitt syfte är att förstå och studera pressfotografiet som en betydelsebildande del av en tidning. Jag studerar bilden av de krigsbarn som var föremål för den stora barnförflyttningen. Mitt syfte är också att utforska hurdana *representationer* tidningarna har konstruerat och med hjälp av vilka metoder dessa representationer har framställts i de finska och svenska tidningarna². Hur denna bild överstämmer med verkligheten behandlar jag inte.

¹ Se t.ex. Kuusamo 1990, s. 15; Barthes 1984b, s. 28.

² Om begreppet representation se sidan 21.

I undersökningsmaterialet ingår 17 både finska och svenska nyhets- och damtidningar som utkom under åren 1939 till 1946. Materialet består av representationer från Dagens Nyheter och Helsingin Sanomat, som jag har valt eftersom de är de två största tidningarna i Finland och i Sverige, och 15 mindre tidningar³. Urvalet av mindre tidningar har gjorts slumpmässigt men för att få en viss spridning vad gäller geografi, politisk färg och typ av morgon- eller kvällstidningar. Bilderna har samlats in och valts ut efter en granskning av över flera tusen tidningar. Jag har gått igenom Helsingin Sanomat från åren 1939 till 1946 samt Dagens Nyheter från år 1942 och 1944. År 1942 och 1944 motiveras av att det var under dessa år som förflyttningarna pågick som häftigast⁴.

Efter granskningen har tvåhundraotjugo noterade bilder av och texter om krigsbarn grupperats i fyra grupper enligt motiv. Den första gruppen består av bilder av svenska och finska beslutsfattare och stora grupper krigsbarn. Den andra gruppen innehåller bilder av små grupper krigsbarn och av enskilda krigsbarn. Den tredje gruppen innehåller bilder av barn som går genom olika åtgärder i Sverige under förflyttningarna. Den fjärde gruppen består av bilder av institutioner, enstaka svenska hjälpare och enskilda fosterhem i Sverige samt bilder av barnens återresa. På grund av att jag var tvungen att begränsa det omfattande materialet, har jag valt de 47 mest representativa bilderna från de här grupperna för studiens ändamål. De enskilda kärnbilderna har valts ut för att de är typiska för materialet i stort i varje grupp. Av de här kärnbilderna blir 22 enskilda bilder med rubriker, bildtexter och brödtexter närmare analyserade, medan de resterande 25 bilderna analyseras ytligare och därför placeras i bildbilagan.

När man granskar ett pressfotografi strukturerar tidningen ett noggrant begränsat framställningssätt. Framställningen av fotografiet är inte i det här fallet estetisk, utan journalistisk. På så sätt skapas en viss tankeförbindelse inför bildtolkningen. I bildanalysen betraktas en tidning som en spegel av samhället. Det är en spegel som genom en representation reflekterar sig själv och atmosfären i publiceringslandet. Denna representation hjälper människor att strukturera sin verklighet och sina värderingar. Bilden kan sägas vara en genomtänkt och total representation av objektet eftersom den innehåller föreställningar, värderingar, attityder och information. Följaktligen kan man kalla bilden en spegel som

³ Aftonbladet, Aftontidningen, Alingsås Tidning, Allehanda, Hopeapeili, Husmodern, Jordbrukarnas Föreningsblad, Kansan Lehti, Keskisuomalainen, Morgon-Tidningen, Norrlands Allehanda, Sosiaalidemokraatti, Stockholms-Tidningen, Svenska Dagbladet, Svenska Morgonbladet.

⁴ Se sidan 24.

objektets olika egenskaper kan betraktas i.⁵ Samtidigt som bilden är speglande är den en medskapande budbärare som vårt samhälle och vår kultur använder sig av för att skapa nya och upprätthålla gamla ideal, normer och konventioner⁶.

1.2 Metod

Mitt tillvägagångssätt är kvalitativt och analysmetoden är tillämpad *semiotik* som jag använder som hjälpmedel när jag tolkar representationerna. Semiotiken är en vetenskap för vilken den franske språkvetenskapsmannen Ferdinand de Saussure (1871–1913) har spelat en stor roll. Hans tankar överfördes med Claude Lévi-Strauss (1908–) och Roland Barthes (1915–1980) verk till kultur- och konsthistorisk forskning. Den amerikanske filosofen Charles Peirce (1839–1914) betraktas vid sidan av de Saussure som semiotikens grundare.⁷ Tecknens konstrueringsprocesser och representationer i samhället kan undersökas och tolkas med hjälp av semiotiken. Semiotiken baserar sig på tanken att människorna har möjlighet att tyda bilder och texter som bärare av mening eller budskap.⁸ Semiotiken hjälper också till att se hur dessa kulturella teckensystem används och hur de fungerar samt vilken roll de har som kommunikationsmedel och förbindelseleder i samhället⁹.

Den semiotiska teorin utgör en bakgrund när pressbilderna från de fyra grupperna analyseras i de följande fyra kapitlen. Jag presenterar den teoretiska bakgrunden ett steg i sänder och jämsides därmed behandlar samt tolkar jag bilder både ur finska och svenska tidningar i de kommande kapitlen. Jag följer inte en teoretiker, snarare är mitt perspektiv resultatet av den inspiration jag har fått av en rad teoretiker från varierande men närbesläktade discipliner. Till slut gör jag en jämförelse av materialet och drar slutsatser om mina tolkningar i kapitel sex. De teman som bilderna aktualiserat, fungerar i egenskap av kulturella och historiska kontexter i tolkningarna. Man bör ta hänsyn till kontexten eftersom det sammanhang i vilket bilderna ingår är viktig.

⁵ Small 1970, 23; se även Andén-Papadopoulos 2000, s. 11.

⁶ Eriksson & Göthlund 2004, s. 168.

⁷ Seppänen 2005, s. 39, 107.

⁸ Eriksson & Göthlund 2004, s. 34.

⁹ Eriksson & Göthlund 2004, s. 12.

Semiotiken kan sägas vara starkt samhälls- och kulturbunden, på samma sätt som tecken och betydelser samt i grunden verkande *koder* som alla kan avläsas av bilderna. Koderna skapas och används ofta medvetet. De är alltså inte absoluta eller universella utan varierar i tid och rum.¹⁰

Undermedvetet löser varenda kulturbärare upp koder som är en del av social kommunikation och tillvaro i samhället. Tecknen och tecknens konnotationer, kollektivt delade betydelser, associationer och tankeförbindelser formar en del av vår världsbild och har härmed inflytande över våra prestationer och beslut. Med hjälp av semiotiken kan man avslöja de värderingar och föreställningar som bilder och tecknen innehåller. Fotografier som trycks i tidningen väljs av redaktören eller reportern. Vid urvalet betraktas bland annat värderingar som existerar på bilderna. Även läsarnas möjliga tolkningar beaktas.¹¹

1.3 Text och bild

Till de nyare undersökningar som genomförts kring ämnet text och bild hör till exempel Heikkiläs (2006) avhandling *Kuvan ja tekstin välissä: kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*, Vigsøs (2004) avhandling *Valretorik i text och bild*, Hirdmans (2004) *Tilltalande bilder*, Björkvalls (2003) *Svensk reklam och dess modelläsar*, Faircloughs (1995) *Media Discourse*, samt konferensvolym *Text, bild och samhälle* (2004).

Enligt Barthes skapar en förbindelse mellan bild och text bildens betydelser. Dessutom kan texterna fastställa betydelserna i bilderna.¹² Kari Andén-Papadopoulos hävdar att pressfotot ofta har behandlats som lättviktig ögonfägnad, som ett underordnat bihang till texten.¹³ Jag analyserar samspelet mellan text och bild i de undersökta tidningarna. Jag beskriver i vilka förhållanden texten och bilden står till varandra och i vilken grad deras budskap påverkar varandra. Det är vanligt att tala om *bildspråk* och i denna uppsats ser jag en bild som text eller språk. Det vill säga att jag ser bilder som bärare av många kommunikativa dimensioner. Även Gunther Kress & Theo van Leeuwen har ett vittomfattande textbegrepp som ser bilden som text:

¹⁰ Om begreppet kod se sidan 19–20; se även Hall, 1984, s. 142–148, 156.

¹¹ Hall 1984, s. 172.

¹² Barthes 1976, s. 120–122.

¹³ Andén-Papadopoulos 2000, s. 11.

We want to insist from the beginning that the semiotic instances which we are interested in – the texts- include the every-day practices of 'ordinary' humans as much as the articulations of discourses in more conventionally text-like objects such as magazines, TV programmes, and so on.¹⁴

Yvonne Eriksson och Anette Göthlund säger att på samma sätt som varje ord ner till minsta morfem är betydelsebärande i en mening, är varje element i bilden detsamma¹⁵. Det existerar dock en viss oenighet om huruvida en enstaka bild utan text kan betraktas som text¹⁶. För tydlighetens skull kallar jag verbalspråk för text och visuellspråk för bild i denna uppsats.

Kress och van Leeuwen avvisar Barthes synsätt och menar att även bilden kan fungera så att den förankrar text. Eftersom bild och text är två olika meningsskapande system, kan man inte på förhand bestämma att textens betydelse bestämmer bildens. Kress och van Leeuwen baserar sin analys av bilder på M.A.K. Hallidays funktionella grammatik och enligt den utgör text och bild två olika slags teckensystem som samspelar i nyhetsartiklar¹⁷.

Nyhetsartiklarna kan även kallas för *multimodala* budskap. Det multimodala budskapet är ofta utgångspunkten när man analyserar bilder. Multimodalitet betyder att information uttrycks med hjälp av olika modaliteter såsom skrift, bild och andra visuella medel som sedan kombineras till en sammansatt produkt. De olika modaliteterna, t.ex. bild och text ger dock inte alltid samma information, något som framgår av att bild och text ofta anses t.ex. komplettera varandra¹⁸.

Winfried Nöth anser att det finns två olika sätt att se på samspelet text-bild. Det ena är det *semantiska* synsättet. Nöth beskriver närmare fem olika semantiska förhållanden mellan text och bild.¹⁹ *Redundans* betyder att bilden inte tillför något nytt till texten, däremot kan redundanta bilder göra budskapet lättare att minnas. Minnesfunktionen kan dock försämrans om bilden enbart har en dekorativ funktion. *Dominans* betyder att det ena teckensystemet bjuder på mera information än det andra. Man kan alltså tala antingen om bilddominans när bilden härskar och själva bilden är den aktuella nyheten, eller om textdominans när bilden har enbart en illustrerande, dekorativ eller didaktisk funktion, eller har tagits med i nyhetsartikeln

¹⁴ Kress & van Leeuwen 2001, s. 24.

¹⁵ Eriksson & Göthlund 2004, s. 21.

¹⁶ Se t.ex. Nikula 2004, s. 197; Eriksson & Göthlund 2004, s. 35.

¹⁷ Kress & van Leeuwen 1996, s. 15–17, 40–41.

¹⁸ Nöth 2003, s. 167.

¹⁹ Nöth 2000, s. 292–494; se även Nöth 2003, s. 172.

bara därför att det annars skulle ha uppstått en lucka i layouten.²⁰ Enligt John Berger får en bild som är hållbar som bevis men svag i betydelse dess betydelse förstärkt genom en text. Fotografiet däremot tillför texten autenticitet.²¹ Leena Saraste instämmer och skriver att bildens betydelse kanske bara är att bevisa sanningsenligheten i texten och göra texten på detta sätt mera trovärdig²².

Det tredje förhållandet, *komplementaritet*, råder då både text och bild behövs för att informationen skall bli begriplig. Detta förhållande är typiskt för bl.a. nyhetsartiklar. Ett komplementärt förhållande existerar t.ex. i nyhetsartiklar som har som uppgift att informera om en politikers tal.²³ På pressfotot visas själva politikern och eftersom bilden inte kan visa vad politikern sagt refereras talet i texten. Därigenom uppstår det ett komplementärt förhållande mellan dessa två modaliteter i nyhetsartikeln. Sambandet mellan text och bild kan också vara en relation emellan tre enheter; bild, bildtext och brödtext. I ett sådant samspel kommenterar bildtexten bilden som inte kan tolkas ensam, bilden kommenterar texten och i vissa fall kommenterar bilden sin egen bildtext. Ytterligare kan tilläggas att texten också kan kommentera bilden. Enligt Barthes hjälper språket oss att förstå bilden genom att benämna vad vi ser på den. Denna textens funktion kallar han (för) *förankring*.²⁴ Fiske skriver att på grund av att bilden framför flera motsatta påståenden samtidigt blir ett bildspråkigt budskap ofta kompletterat med ett verbalt budskap.²⁵

Mindre typiska relationer mellan text och bild är *diskrepans* och *kontradiktion*. Diskrepans betyder att det inte finns något sammanhang mellan text och bild, betraktaren kan tycka att texten och bilden inte hänger ihop. Kontradiktion betyder att bild och text motsäger varandra.²⁶ Enligt Saraste kan konflikten mellan bild och text förstärka skildringen eller öka materialets emotionella inverkan.²⁷

Det andra tolkningssättet för samspelet text-bild är enligt Nöth det *syntaktiska*. Här är det frågan om bildens och textens förhållanden i tid och rum. Enligt honom gäller spatial juxtaposition (texten och bilden befinner sig rumsligt sida vid sida, rumslig juxtaposition) för

²⁰ Nöth 2000, s. 492.

²¹ Berger 1984, s. 37.

²² Saraste 1980, s. 181–195; se även Herkman 1998, s. 55–58.

²³ Nöth 2000, s. 492–493.

²⁴ Barthes 1984a, s. 126–130.

²⁵ Fiske 1992, s. 146.

²⁶ Nöth 2000, s. 493–494.

²⁷ Saraste 1996, s. 172.

tidningar. Foton och bildtexter är vanligtvis placerade i juxtaposition.²⁸ I denna uppsats undersöker jag likväl inte artiklarnas storlek, yta, frekvens, position på sidan eller andra aspekter på layouten.

Text och bild är lika viktiga när man vill förstå hela det komplexa budskapet. Nöth menar att bildtexten kan ge information som fattas eller är endast delvis uppenbar på fotot på samma sätt som fotot kan uppvisa information som inte finns i bildtexten eller som inte effektivt kan ges i det verbala budskapet.²⁹

2 HJÄLPORGANISATIONER, BESLUTSFATTARE OCH PRESENTATION AV STORA GRUPPER

I Stockholm grundades i början av 1939 en hjälporganisation vid namn Centrala Finlandshjälpen (Suomen Avun Keskus). Organisationen fick sin början när dåvarande utrikesministerns maka fru Maja Sandler och Fredrika Bremer förbundets ordförande doktor Hanna Rydh samlade en grupp svenska organisationer, som ville hjälpa Finland. Med i denna organisation var: Svenska Röda Korset, Rädda Barnen, Sveriges Lottakårer, Kvinnokommittén för spanska och franska barn och många andra.³⁰ Kari Tarkiainen skriver att spontana länskommittéer snabbt bildades i alla delar av Sverige. Organisationen växte hastigt, anmälningarna till Finlandshjälpen från svenskar som ville bli fosterföräldrar var redan under den tredje dagen över 3 000.³¹

Centrala Finlandshjälpen förstatligades i december 1939. Ordförandeskapet i denna kommitté gavs till prins Wilhelm medan fru Maja Sandler valdes till vice ordförande. Som sekreterare verkade domare Lars Östberg. Med hjälp av denna organisation evakuerades under vinterkriget cirka 9 000 finska barn samt 3 000 mödrar och gamlingar till Sverige. Vinterkrigets finska krigsbarn skilde sig från senare barngrupper genom att många reste med sina mödrar.³² Efter vinterkriget bildades i Sverige en privat sammanslutning, ”Hjälpkommittén för finska sommarbarn”, för att bjuda finländska barn en möjlighet att

²⁸ Nöth 2003, s. 174–175; jfr 2000, s. 494.

²⁹ Nöth 2000, s. 292–494.

³⁰ Kavén 1985, s. 37–39; Lagnebro 1994, s. 13; Edvardsen 1995, s. 25.

³¹ Tarkiainen 1993, s. 372–373.

³² Kavén 1985, s. 45.

tillbringa en hälsosam sommar i Sverige. När fortsättningskriget började ändrade kommittén sitt namn till Hjälpkommittén för Finlands barn (Suomen Lasten Avustuskomitea).³³

Under fortsättningskriget fungerade finska socialministeriets Barnförflyttningskommitté som motpart på den finländska sidan. I denna kommitté arbetade Kosti Pirjola som ordförande och Aune Ståhlberg som sekreterare. Den mest centrala personen var dock verkställande direktör Elsa Bruun.³⁴ Situationen var i början av fortsättningskriget omvänd jämfört med under vinterkriget. På den svenska sidan var nu en privat organisation och på den finska sidan en statlig inrättning. I Finland var socialminister Karl August Fagerholm ansvarig för frågor som gällde barnförflyttningarna. Enligt Pertti Kavén utförde Hjälpkommittén för Finlands barn totalt omkring 70 000 barnförflyttningar till Sverige³⁵.

Kavén påpekar att när Eljas Erkko, finländsk ambassadtjänsteman i Sverige, i början av december 1939 meddelade den finska regeringen att svenskarna stod i beredskap att ta emot tusentals evakuerade barn, möttes han av häpnad från sin regering. Minister Juho Koivisto ansåg att det inte förelåg något behov av att evakuera just barn. Den finska regeringen anhöll om att svenskarna skulle sända biståndet direkt till Finland eftersom det skulle ha en större betydelse där.³⁶ I denna situation reste Fredrika Bremer förbundets verkställande direktör Hanna Rydh och fru Maja Sandler, dåvarande utrikesministern Richard Sändlers fru, till Helsingfors.

³³ Kovács 1995, s. 10.

³⁴ Kovács 1995, s. 10–11; Kavén 1985, s. 78.

³⁵ Kavén 1985, s. 92.

³⁶ Kavén 1985, s. 41.

2.1 Hjälparna från Sverige

BILD 1.

Fru Maja Sandler, doktor Hanna Rydh och greve von Schwerin.

Helsingin Sanomat. 12.12.1939.

Den 12 december 1939 publicerade Helsingin Sanomat en artikel om en pressmottagning på Brändö Casino. Tidningens bildtext (bild 1), "Vasemmalla rouva Maja Sandler, keskellä tohtori Hanna Rydh, oikealla kreivi von Schwerin", nämner alla personerna på bilden. Tidningens huvudrubrik lyder: "Toivomme teidän tulevan, sillä pitäisimme teitä niin mielellämme vierainamme".³⁷ Enligt artikeln har gruppen kommit till Finland för att organisera barnflyttningarna till Sverige. Trion berättar att redan 5 000 svenska familjer har erbjudit sig att motta finska barn och deras mödrar som gäster. Gruppen informerar också om att de har tillgång till båtar, "niin että meidän puolestamme on kaikki valmista, jos te vain tahdotte tulla".³⁸ Under den här resan fick trion General Mannerheims Barnskyddsförbund som sin samarbetspartner. Detta samarbete ledde till grundandet av en central, Nordiska Hjälpcentralen (Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus), för organisering av barnens avfärd. Tillståndet för barnflyttningarna kom den 18 december 1939.³⁹ Riksdagens åsikter efterfrågades inte, finska riksdagsmän kunde alltså inte yttra sig om saken⁴⁰.

Personerna på fotografiet kunde emellertid yttra sig och diskutera saken inför den finska pressen. På bilden syns tre personer som sitter bakom ett dukat bord. Det ligger ett papper på bordet, troligen en minneslapp inför en pressmottagning. De leende damerna tittar rakt mot kameran. Kvinnan som sitter på den vänstra sidan håller en cigarett i höger hand. Hon är

³⁷ Toivomme teidän tulevan, sillä pitäisimme teitä niin mielellämme vierainamme. Helsingin Sanomat. 12.12.1939.

³⁸ Ibid.

³⁹ Kovács 1995, s. 10.

⁴⁰ Kavén 1985, s. 134.

klädd i en mörk blus och ett halsband samt har en stor ring på fingret. Den andra av damerna bär en ljusfärgad stickad tröja och därunder en blus med en stor rosett. En man i ljus skjorta och kravatt syns på fotografiets högerkant. Han har vänt ansiktet från kameran och tittar ur bilden. I bakgrunden syns ett lågt skåp och en spegel.

Ovanstående beskrivning kan kallas bildens *denotativa* nivå. Denna nivå är viktig, eftersom man på den nivån för det mesta finner de nycklar som behövs för att tolka bilden. På denotativ nivå beskriver man vad man ser i bilden och försöker koncentrera sin uppmärksamhet på varje enskild detalj som kan kallas även spår eller mönster. Följer man dessa små detaljer och analyserar dessa mönster kan man identifiera bildens innehåll och budskap och relatera dem till samhälls- och historisk kontext.⁴¹

Med denotationen avses bildens egentliga betydelsenivå, som också kallas grund- eller kärnbetydelsenivå. Enligt Barthes är det möjligt att skilja åt grundbetydelse och *konnotationer* i bildens budskap när bildbetydelser löses upp. Denotationen betecknas ofta också som en i förväg bestämd betydelse. Konnotationer däremot kan ses som associationer bundna till den denotativa nivån. Barthes fortsätter att konnotationer är bibetydelser, föreställningar och associationer som omger ett tecken.⁴² Det är svårt att se en skillnad mellan en konnotation och en association. John Fiske förklarar att med denotation avses det som har avbildats och med konnotation hur det har avbildats⁴³. Barthes förklarar att det finns två olika sätt att konnotera ett fotografi; med hjälp av en skriven text, samt med hjälp av ett kodat ikoniskt budskap som motsvarar en symbol⁴⁴.

Fotografiets textsammanhang förankrar bildens denotativa betydelse och leder läsaren mot den avsedda konnotativa betydelsen. Samtidigt förhindras andra konnotativa betydelse att träda fram.⁴⁵ Barthes använder termen *förankring* för att förklara funktionen i en bildtext som nödvändigtvis inte är annan än att berätta vad bilden föreställer på den denotativa nivån. Barthes förklarar att man med hjälp av vissa metoder som tricks, posering, föremål, estetik och syntax kan skapa bibetydelser på fotografiet⁴⁶.

⁴¹ Eriksson & Göthlund 2004, s. 33.

⁴² Barthes 1984a, s. 123–124.

⁴³ Fiske 1992, s. 114.

⁴⁴ Barthes 1980, s. 45–47; 1986, s. 79.

⁴⁵ Barthes 1976, s. 120–122; 1980, s. 47–49; 1884a, s. 126–130.

⁴⁶ Barthes 1984a, s. 126–130.

Kvinnorna på pressfotografiet har strävat efter att se avslappnade ut. Också cigaretten i den ena damens hand förmedlar budskap om avkoppling. Med hjälp av cigaretten förbands kvinnan kanske på trettioalet med konnotationer som orädd och bohem. Texten i artikeln fäster läsarens uppmärksamhet på personernas klädsel. Reportern beskriver damernas klädstil så här: ”Rouvat ovat pukeutuneet urheilupukuun, ... tämä on yleisesti hyväksytty ja käytännöllinen muoti Suomessa. He ovat reipas näky”⁴⁷. Enligt Fiske förmedlar människorna betydelser om sig själva genom att klä sig på ett visst sätt. Samtidigt uttrycker de sina uppfattningar om de relationer som existerar mellan dem och andra människor. På samma gång framför människorna betydelser om de roller de har i sociala situationer.⁴⁸

Enligt Kress och van Leeuwen finns det skillnader i betydelse mellan de vinklar som existerar mellan tittaren och de avbildade. I bild 1 existerar en synvinkel som är *normalperspektiv*, det vill säga att tittaren ”står” på samma horisontala linje som de avbildade. Om vinkeln är horisontal uppstår en nära eller jämlik relation medan om vinkeln är sned är förhållandet mellan tittaren och den avbildade avlägset.⁴⁹

Damernas ansiktsuttryck och gester berättar om deras vilja att ge en vänlig och behaglig bild av sig själva. Den fria klädstilen understryker denna strävan genom att tillägga intryck av impulsivitet och naturlighet. Texten förstärker dessa konnotationer. Kvinnorna har inte velat klä sig fint för tillfället utan de har nog önskat att kunna kommunicera med den tilltänkta läsaren. Därför har de ”sänkt” sig till den fiktiva finska läsaren och den nivå som de tycker att denna befinner sig på. Damerna vill likväl inte att läsaren glömmar deras höga sociala ställning, följaktligen bär de sina smycken och rosetten som en påminnelse.

Greven tycks inte bry sig om fotografen utan har vänt sig bort och tittar ur bilden. Han är klädd i en formell mörk kostym, vit skjorta och kravatt. Inte heller den vita ficknäsduken i vänstra bröstfickan har greven glömt. Greven yttrar sig inte alls i artikeln, såtillvida skulle man kunna kalla honom en maskot. Trots detta tycks greven representera en sann, trovärdig och allvarsam ”riktig beslutsfattare” i mörk kostym. Damerna, de verkliga beslutsfattarna, har kanske velat ta greven med på bilden för att ge intryck av allvar och pålitlighet i pressfotografiet. Också gruppens lunchsällskap representerar trovärdighet, med är både

⁴⁷ Toivomme teidän tulevan, sillä pitäisimme teitä niin mielellämme vierainamme. Helsingin Sanomat. 12.12.1939.

⁴⁸ Fiske 1992, s. 104.

⁴⁹ Kress & van Leeuwen 1996, s. 140–147.

doktorer och landshövdingar samt minister Koivisto. Dessutom representerar damerna den svenska filantropin, förståelsen för lägre samhällsklasser och generositet. Gruppens avsikt är ju att väcka läsarnas uppmärksamhet och sympati samt att få dem att sända sina barn till Sverige.

Barthes anser att det som bilderna tematiserar kan uppfattas olika av människor från skilda kulturer. Läsarnas uppfattningar om vad de ser kan alltså variera i olika kulturområden. Skillnaderna beror bland annat på estetiska, samhälleliga och kulturella omständigheter⁵⁰. Konnotationerna är beroende av kulturen och av utläsaren och de kan från kommunikativ synpunkt vara viktigare än grundbetydelsen.⁵¹ Enligt Fiske skapas betydelserna mellan tecknen och läsarna i interaktionen, som man kallar en *signifieringsprocess* eller en betydelsegivande process. Betydelsen är beroende av hur de kodade betydelserna blir lästa av tolkaren och hur tecknen värderas.⁵² Fiske påminner även att det inte är lätt att skilja åt en denotation och en konnotation. Personen som avkodar meddelandet identifierar kanske inte konnotationer utan antar att de är denotationer.⁵³ Fiske fortsätter med att ett tecken har en social dimension, ett slags överenskommelse, som har upprättats mellan dem som använder tecknet. Tecken som saknar denna sociala dimension är personliga och svåra att använda i kommunikationen.⁵⁴

Kress & van Leeuwen skriver att sidor som är fulla med text vanligen läses linjärt, från vänster till höger och uppifrån och ned. Tidningarnas förstasidor, och andra sidan, som är fyllda med olika typer av text och bilder i ett slags kollage, inbjuder till en läsning som inte på förhand är given då möjligheterna för ögat är flera.⁵⁵ Det samma gäller när man tittar på en bild. Vi måste inte följa en syntax för att ”förstå” bilden, medan läsordningen är central för att vi skall kunna förstå skriftspråk.

Enligt Barthes vet man ännu inte hur betydelser i ett fotografi blir tolkade. Det är osäkert om man läser den denotativa betydelsen först och därefter den konnotativa betydelsen eller möjligtvis tvärtom. Tolkningens olika nivåer kan också vara oskiljbara då man läser

⁵⁰ Barthes 1980, s. 53; 1986, s. 85–86; se även Barthes 1984a, s. 133; Fiske 1992, s. 15.

⁵¹ Barthes 1984a, s. 133–136; Fiske 1982, s. 90–92; Hall 1984, s. 155.

⁵² Fiske 1982, s. 2–3.

⁵³ Fiske 1982, s. 92.

⁵⁴ Fiske 1992, s. 80.

⁵⁵ Kress & van Leeuwen 1996, s. 205.

bilderna.⁵⁶ Umberto Eco skriver att bara den som behärskar bildspråket kan tolka innebörden av en bild. Det här sättet att läsa är inlärt. Eco anser att ett ikoniskt tecken inte har någonting att göra med det riktiga objektet, utan att tecknet bara förnyar vissa förutsättningar för iakttagelsen. Eco anser att iakttagelsekoden styr en fotografisk föreställning. Han fortsätter genom att uppge 10 olikartade koder mellan ett fotografi och en föreställning. Dit hör bland annat identifierings- och övergångskoder samt ikoniska koder.⁵⁷

Peirce gör en uppdelning och grupperar tecknen i *ikoner*, *index* och *symboler*. Uppdelningen baserar sig på tecknens relation till det objekt tecknet återger. Peirce konstaterar i motsats till Eco att den ikoniska bilden påminner om ett riktigt föremål. Enligt honom är fotografierna visuella ikoner som strävar efter att likna sina objekt. Ikoniska tecknen ser naturliga och förståeliga ut. Index har en direkt och logisk förbindelse med objektet och indikerar en orsak som har realiserat tecknet.⁵⁸ Den besvärliga situationen i Finland var orsaken till att en svensk greve, en ministerfru och en doktor kom till Finland. Ankomsten av gruppen kan alltså ses som ett index.

Enligt Peirces sätt att tolka skulle man uppfatta smyckena dels som index för välmående, dels som symboler för användarnas sociala status. Rökningen under fotograferingstillfället skulle kunna vara symbol för fru Sändlers självständighet och oberoende. Det var naturligt att röka på offentliga platser under 30-talet, men kvinnornas rökning var fortfarande ett tabu. Om man tolkar bildens betydelser enligt Barthes skulle halsband, ring, rosett och näsduk i kavajfickan vara bildens symboliska tecken. Dessa smycken och accessoarer skapar konnotationer om förmögenhet och hög social ställning. Man kan nog säga att de är de förmögna statussymboler.

Med hjälp av en symbol görs en tanke eller en idé åskådlig. Ett symboliskt tecken varken påminner, indikerar eller uttrycker på något ytligt sätt ett objekt. Man måste ha vetskap om betydelsen, eftersom det är omöjligt att gissa sig fram. De flesta ord samt begreppen är konventionsbundna symboler. Även alla namn samt till exempel vapen och brand är symboler.⁵⁹ Peirce anser att en relation mellan ett tecken och en betydelse är överenskommen och kulturell. Enligt honom är dessa kulturella överenskommelser inte stabila utan de kan

⁵⁶ Barthes 1984b, s. 19.

⁵⁷ Eco 1986, s. 95–102.

⁵⁸ Peirce citerad enligt Fiske 1992, s. 70–71; Tarasti 1992, s.29–30; Eriksson & Göthlund 2004, s. 37.

⁵⁹ Niiniluoto 1990, s. 232; se även Kuusamo 1990, s. 225.

även förändras. Relationen mellan det symboliska tecknet och betydelsen är alltså inte naturlig utan skapad av konvention.⁶⁰

I december 1939 var fru Maja Sandler åter i Helsingfors och även då blev hon intervjuad i Helsingin Sanomat. I intervjun berättar hon att det i Helsingfors har grundats en centralkommitté med namnet Pohjoismaiden Suomen Apu. Sandler förklarar att mindre lokalkommittéer kommer att skapas runt om i Finland. Huvudrubriken i artikeln kommenterar: ”Suomen lapsia turvaan Ruotsiin”.⁶¹ Enligt Sandler kommer det bistånd som anländer från Sverige att delas ut via denna kommitté. Hon fortsätter med att säga att kommittén även ska samla barn över hela landet och därefter sända dem till väntande fosterföräldrar i Sverige.

När barnförflyttningarna började grundades så kallade länskommittéer och -byråer i många finska län. De här lokalkommittéerna sysslade mest med praktiskt arbete, t.ex. valet av barn. Arbetet inom kommittén styrdes av en länsombudsman, som ”godkände” de barn som skulle förflyttas. Hjälp fick han av läkare och sjuksköterskor.⁶²

De finska krigsbarnen var dock inte de första som blev förflyttade och omplacerade. Man hade försökt lösa akuta kriser och sociala problem med barnförflyttningar innan dess. ”Barnförflyttningarna speglar både de sociala och politiska problem och omvälvningar som Europa stod inför på 1920-talet, samtidigt som de visar på ett viktigt skede i statmaktens förhållande till internationellt hjälparbete.”⁶³ Monika Janfelt skriver att under åren 1917–1924 hade 22 000 tyska och österrikiska krigsbarn förflyttats till Sverige⁶⁴. Termen krigsbarn hade tagits i bruk efter första världskriget, när svenska och schweiziska familjer bjöd nödlidande barn vila och avkoppling⁶⁵. Senare kom 500 barn till Sverige från inbördeskrigets Spanien men de här barnen hölls dock i särskilda läger. Det här arbetet var organiserat av domaren Lars Östberg som också blev en central figur i förflyttningarna av finska barn⁶⁶.

Samma förflyttningsmodell användes både under fredliga och krisartade förhållanden. Sommarbarnsverksamheten har långa traditioner i Sverige, något som spelade en stor roll,

⁶⁰ Peirce citerad enligt Fiske 1992, s. 72; Palin 1998, s. 132.

⁶¹ Suomen lapsia turvaan Ruotsiin. Helsingin Sanomat. 17.12.1939.

⁶² Selin, 1995, s. 3.

⁶³ Janfelt 1998, s. 9.

⁶⁴ Janfelt 1998, s. 91; Kovács 1995, s. 7.

⁶⁵ Kovács 1995, s. 79.

⁶⁶ Kavén 1985, s. 17.

eftersom familjerna på landsbygden var vana att ta emot barn från stora städer. Med andra ord, grundmodellen var densamma men formulerades om och anpassades till olika situationer.⁶⁷

Det fanns alltså vetskap om och erfarenhet av hur förflyttningarna borde organiseras. Förutom grundmodellen var tradition en viktig omständighet, den svenska familjesynen var sådan att det inte kändes främmande att ta emot andras barn i det egna hemmet för längre eller kortare perioder. Också i Finland hade man efter inbördeskriget 1918 omhändertagit och omplacerat barn. Myndigheterna tillät omkring 20 000 barn från de rödas sida att vårdas av andra än den egna familjen. Man tyckte att det var samhällets skyldighet att omhänderta barnen för sin egen överlevnads skull.⁶⁸ Därigenom fick kriget en fortsättning på uppfostringsfältet.

2.2 En finsk beslutsfattare

BILD 2.
Socialminister Fagerholm, en svensk lotta och ett krigsbarn.
Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

Socialminister Karl-August Fagerholm samarbetade med den svenska barnförflyttningsskommittén⁶⁹. Han besökte Stockholm för att bekanta sig med de pågående förflyttningarna. Den fjärde juli 1943 publicerade Helsingin Sanomat en bild (bild 2) där Fagerholm i den mörka, randiga kostymen ser närapå irriterad ut. Han har nog blivit skjutsad fram och tillbaka för att träffa de skrikande barnen som inte förstår att de har blivit räddade. I bildens bakgrund står en kvinna med lottasvårdorganisationens märke fäst på sin hatt. Hon lyfter ett gråtande

⁶⁷ Janfelt 1998, s. 40.

⁶⁸ Pulma & Kauppi 1990, s. 448, 455.

⁶⁹ Se t.ex. 12–15.000 kotia vielä avoinna lapsillemme. Helsingin Sanomat. 21.2.1942.

barn från marken närmare mot den trötta och dystra ministern. Ministern granskar barnets adresslapp som han har tagit i sin hand. Den svenska lottan håller i det skrikande barnet och försöker kvarhålla det stela leendet i sitt ansikte. Tidningens bildtext, ”Sosiaaliministeri Fagerholm tutustumassa Tukholmassa suomalaisten lasten kuljetuksiin. Takana näemme ruotsalaisen lotan, jotka toimivat kuljetuksen huoltajina Ruotsissa”, berättar att på detta fotografi möts en politiker, en hög representant för finsk statsmakt, och en representant för den svenska lottaorganisationen. På bilden kan även ses en hjälpmottagare som är helt ovetande om den uppståndelse han har förorsakat.

Antti Hassi anser i en artikel att det inte är väsentligt vad en politiker säger i en pressartikel. Huvudsaken är hur han yttrar sig och hur han ser ut på fotografiet. Hassi påminner att den allmänna vanföreställningen att fotografiet är som en spegel som reflekterar den riktiga och reella verkligheten gör fotografiet mäktigt.⁷⁰ Enligt Allan Sekula har en uppfattning om pressbildens sanningsenlighet levt vidare extraordinärt länge, eftersom fotografiet har använts i tidningarna som ögonvittne och bevis⁷¹. Detta betraktelsesätt baseras på övertygelsen att fotografiet är en ikon. Att man ser fotografiet som ett index är därtill baserat på den observationen att den fotograferade måste ha varit på platsen som ögonvittne. Pressfotografiets betydelser grundas på de här principerna.

Man ser inte ofta de finska beslutsfattarna på fotografier tillsammans med krigsbarn. De samtida människorna kunde lätt identifiera ministern på den här pressbilden (bild 2). På grund av detta kan man nog säga att pressbilden är både ett identifieringsredskap och bevis. Enligt John Berger får en bild sin betydelse förstärkt genom en text, fotografiet däremot tillför texten autenticitet⁷². Saraste instämmer och skriver att bildens funktion är kanske bara att göra texten mera trovärdig⁷³.

Ministerns identitet förstärks av bildtexten (bild 2). Emellertid avslöjar texten inte identiteten på de två andra personerna på bilden. På fotografiet tilldelas de vuxna aktiva roller som agerare. Däremot blir barnet, som är hela verksamhetens orsak, objekt. Ministerns blick är riktad bort från betraktaren och det uppstår inte möjlighet till kontakt.

⁷⁰ Hassi 1988, s. 54–55.

⁷¹ Sekula 1982, s. 87.

⁷² Berger 1984, s. 37.

⁷³ Saraste 1980, s. 181–195; se även Herkman 1998, s. 55–58.

Rubriken på artikeln lyder: ”Suomen lapset Ruotsin kodeissa. Suurisuuntaista avustustoimintaa naapurimaassamme”.⁷⁴ Rubriken verkar missvisande, det berättas ingenting om de privata hemmen och fortfarande inte heller om barnen som placerats i dem. Dessutom sägs det ytterst lite om barnens förhållanden. Språkfrågan kommer upp när reportern tar upp de finska föräldrarnas oro över att barnen glömmer finska språket under vistelsen i Sverige. Frågan har fått alldeles för mycket uppmärksamhet svarar Lars Östberg, verkställande direktör för Hjälpkommittén för Finlands barn. Han är av den åsikten att barnen kanske glömmer språket men kommer att lära det snabbt igen, till och med på två veckor.

I artikeln ger Östberg rikligt med information om det arbete som organisationen håller på med. Enligt honom är kommitténs främsta uppgift att placera finska barn i svenska privata hem. Förutom detta transporterar organisationen sjuka finska barn till svenska sjukhus, bespisar barn och tar hand om en ambulans som vårdar sjuka barn i Finland. Östberg tackar minister Fagerholm, som har visat stort intresse över hjälparbetet. Detta har, enligt Östberg, hjälpt avsevärt att organisera arbetet i Finland. Den finska ministern har inte gett något uttalande till pressen men genom pressbilden förstärker och håller han med om den svenska verkställande direktörens åsikter. Komplementaritet mellan text och bild visar alltså att ministern är väldigt intresserad av det pågående hjälparbetet.⁷⁵ Till skillnad från bilden kan det verbala språket förmedla kommentarer, negera, påstå, fråga och tilltala läsaren⁷⁶.

Det understryks i artikeln i Helsingin Sanomat att de finska barnen får bästa möjliga vård hemma i Finland och att svenskarna förstår detta. Men enligt tidningen har svenskarna ingen möjlighet att sända livsmedel till Finland på grund av internationella bestämmelser. Trots detta berättar Östberg i artikeln att kommittén nyligen har köpt en stor mängd förnödenheter från Danmark, Ungern och Schweiz, som den har sänt till Finland. Även ett år tidigare förklarade Östberg i tidningen *Huoltaja*: ”Kansainväliset säännöt ja sopimukset estivät kuitenkin Ruotsia lähettämästä vaatteita ja ruokaa, mutta ne eivät estäneet Ruotsin kansaa vastaanottamasta suomalaisia lapsia. Sen vuoksi tämä apu tuli ensi sijassa kysymykseen”.⁷⁷

⁷⁴ Suomen lapset Ruotsin kodeissa. Suurisuuntaista avustustoimintaa naapurimaassamme. Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

⁷⁵ Detta förhållande är typiskt för nyhetsartiklar, se sidan 8–9.

⁷⁶ Nöth 2003, s. 170.

⁷⁷ Östberg 1942, s. 313.

Det var stor brist på livsmedel och andra livsförnödenheter i Finland. När fortsättningskriget började förbjöd de internationella bestämmelserna Sverige att sända mat och kläder till Finland. Det var dock möjligt att kringgå dessa bestämmelser, som artikeln i Helsingin Sanomat visar. Även andra exempel är relativt lätta att hitta i den finska pressen: ”Suomi saa 1.900 tonnia voita, 5.000 tonnia porsasta ja lihasäilykkeitä Tanskasta. Ruotsi toimittaa vastikkeeksi Tanskalle puutavaraa sekä rauta- ja terästuotteita”, och ”Ruista ja ruisjauhoja Ruotsista Suomeen. Vientilupa myönnetty”.⁷⁸ Káven skriver att brist på förnödenheter inte verkar vara en särskilt bra motivering till barnförflyttningarna. Han påminner att Finland bespisade 63 000 ingermanländska flyttningar under fortsättningskriget. Förutom detta togs det åtskilliga ingermanländska fosterbarn till Finland under kriget.⁷⁹ Káven noterar också att de finska beslutsfattarna var medvetna om det dåliga näringstillstånd som de fattiga barnen led av långt före krigets början. Detta hade man konstaterat redan 1936 i en undersökning, som berättade att bristfällig näring hindrade fattiga barns växt.⁸⁰

Det publicerades en mängd artiklar i den finska pressen om barnförflyttningar inom landet. Barn flyttades till landsbygden från städerna vilka led av livsmedelbrist. Dessa förflyttningar ansågs vara mycket betydelsefulla för barnens bespisning. Artikeln i Helsingin Sanomat berättar om den dåliga livsmedelssituationen i Helsingfors, Tammerfors, Jyväskylä, Kotka, Viborg och Sortavala⁸¹. Macdolna Kovács förklarar att de till Sverige förflyttade barnen var nästan uteslutande från Viborgs och Nylands län⁸². Socialministeriet instämmer, enligt ministeriet var nästan hälften av de förflyttade barnen från städerna (49 %) och hälften av dem från Helsingfors⁸³. Man försökte dessutom hjälpa stadsbarn genom att dela ut kostnadsfri mat som köpts för svenska pengar. Man kan hitta en mängd artiklar i den finska pressen, som rapporterar om dessa bespisningar⁸⁴. Maten kunde till exempel komma från Sverige med bussar vilka i retur färde finska barn till Sverige. Kovács hävdar att den viktigaste anledningen till grundandet av en barnförflyttningskommitté i Finland i september 1941 var rädslan för att missa den ekonomiska hjälpen från Sverige⁸⁵.

⁷⁸ Suomi saa 1.900 tonnia voita, 5.000 tonnia porsasta ja lihasäilykkeitä Tanskasta. Helsingin Sanomat. 27.1.1942; Ruista ja ruisjauhoja Ruotsista suomeen. Helsingin Sanomat. 20.2.1942.

⁷⁹ Káven 1985, s. 36, 146.

⁸⁰ Káven 1985, s. 28–30.

⁸¹ Lasten siirto maaseudulle keskitettäneen kuuteen kulutuskeskukseen. Helsingin Sanomat. 19.2.1942.

⁸² Kovács 1995, s. 12.

⁸³ Edvardsen 1995, s. 172.

⁸⁴ Se t.ex. Ilmaista ruokintaa 4150 asutuskeskuksen lapselle. Helsingin Sanomat. 20.4.1942; Lähes 350 tonnia ruoka-aineita lapsille ja äideille. Helsingin Sanomat. 3.7.1942.

⁸⁵ Kovács 1995, s. 10.

2.3 I kö med lapp om halsen

Meddelandet på en bild kan tolkas på många olika sätt. Enligt Stuart Hall tolkar varje mottagare budskapet från sin egen position. Läsaren kan förstå meddelandet så som avsändaren har åsyftat, läsaren kan också förstå det helt fel eller hur som helst där emellan.⁸⁶ Ett språksystem är konstruerat av tecknen och *koder* anser Hall. Enligt honom är koden en ytterst viktig kommunikationsterm. Hall talar om kodens tvetydighet, med det menar han kodens in- och avkodning. Detta är ett system som visar hur en viss betydelse översätts till språkets tecken. Koderna bestämmer även hur språkets tecken tolkas och hur de översätts till kunskaper och betydelser utanför språket.⁸⁷

Fiske avser att koderna är ett betydelsesystem som är gemensamt för alla i en och samma kultur eller subkultur. Enligt honom är detta system konstruerat med tecknen och regler samt praxis, vilka bestämmer hur och var tecknen begagnas.⁸⁸ Fiske hävdar att människokroppen är den huvudsakliga mellanleden som förmedlar direkta koder. Människorna uttrycker personlighet, social ställning och gemenskap med berörning, närhet, diskussionsriktning och utseende. Han fortsätter att man ger kraft åt koderna med ansiktsuttryck, nickningar, miner, gester, hållningar, ögonkontakt och rörelser med ögonen.⁸⁹ Eriksson och Göthlund påminner dock att man inte ensidigt kan inrikta sig till exempel på blickarna i bilden, utan måste relatera dessa enskilda tecken till hela bilden⁹⁰.

Fiske fortsätter att de speciella koderna riktas till en specifik, liten krets, vanligtvis även till sådana som vill lära sig de aktuella koderna. Dessa koder kan vara elitistiska eller också socialt åtskiljande. I konstens värld kan de vara högt kulturella och respekterade och i vetenskaps värld till exempel yrkesspråk bland läkare. Fiske påpekar att en uppgift för de speciella koderna är att understryka gapet mellan ”vi” som använder koderna och ”de” lekmän, ociviliserade som inte gör det. Allmänna koder understryker för sin del majoritetens enhetliga drag.⁹¹

⁸⁶ Hall 1986, s. 136–138; 1985, s. 24–27; 1984, s. 159; jämför Kuusamo 1990, s. 99.

⁸⁷ Hall 1984, s. 142–148.

⁸⁸ Fiske 1992, s. 37.

⁸⁹ Fiske 1992, s. 93.

⁹⁰ Eriksson & Göthlund 2004, s. 60.

⁹¹ Fiske 1992, s. 103.

Man kan enligt Hall förklara skillnaderna mellan koderna genom att definiera skiljande karaktärer. Koden i ett denotationsinnehåll är specifik och klar. Koden i en konnotation är däremot öppnare för tolkningar. Hall anser att konnotationen är ett tecken som motsvarar ”betyda en sak med en annan” eller ”betyda en sak som ett komplement till en annan”. Hall fortsätter att föremålets förmåga att syfta på bibetydelser är beroende av omständigheterna runt föremålets betydelse- och tankesammanhang.⁹²

BILD 3.

”De finska barnen ser vilsna och främmande ut och behöva all omvårdnad när de kliva av de långa transporttågen från Haparanda för att via genomgångshemmen skickas ut till sina svenska fosterföräldrar.”
Allehanda. 30.3.1944.

Bild 3 publicerades år 1944 i tidningen Allehanda. På bilden har barnen med adresslapp kring halsen ställts parvis i en kö vid tåget. Det är en kall vinterdag och kön stiger diagonalt från nedre vänsterkant mot den övre högerkanten. De köande barnen hålls i ordning med hjälp av arméklädda kvinnor vilka står bredvid kön. Bildtexten berättar att de finska barnen ser vilsna och främmande ut. Det berättas även att barnen behöver all omvårdnad då de kliver av de långa transporttågen från Haparanda för att via genomgångshemmen skickas ut till sina svenska fosterföräldrar. En huvudrubrik lyder: ”Hjälp till med Finlands barn”.⁹³ I den egentliga artikeln efterlyses förstärkningar till organisationen för att hjälpa till vid barntransporterna. Speciellt efterlyses kvinnor som kan ta hand om ängsliga, oroliga och hemlängtande småbarn.

Man kan säga att bilden bär samtidigt ett budskap och genererar värderingar⁹⁴. Budskapet i denna bild kan tolkas som ett bevis på svenskarnas vilja att hjälpa. Den här tolkningen stöds av texten som rapporterar att 18 000 barn redan har fått en fristad i Sverige. Bilden kan även tolkas som ett bevis på svenskarnas organisationsförmåga och effektivitet, eftersom bilden

⁹² Hall 1984, s. 155–157.

⁹³ Hjälp till med Finlands barn. Allehanda. 30.3.1944.

⁹⁴ Eriksson & Göthlund 2004, s. 36.

uttrycker en sträng ordning och disciplin. Det syns inga tröstare, uppmuntrare eller någon som kunde hålla barnen i famnen. Därmed kan denna pressbild tolkas som bevis på ett mindre empatiskt sätt att ta hand om små, rädda och sorgsna barn. Barn som varit tvingade att lämna sina föräldrar och hem.

Oundvikligen påverkar kultur, tid och ideologier läsandet av en bild. Därmed påverkas även konnotationerna och tolkningen influeras. Man kan inte undgå subjektivitet i tolkningen. Fördomar, kunskaper och erfarenheter har inflytande över hur en människa uppfattar en bild. Säkert skulle pressbilden (bild 3) under sin tid ha tolkats olika i Finland och i Sverige. Censuren hindrade dock publiceringen av sådana bilder som bild 3 i den finska pressen⁹⁵.

I semiotiken ses pressbilden som en föreställning eller en *representation* som är en del av en större representation eller pressartikel. Det kan tänkas att representationen är en spegelbild eller ett bevis på den reella världen, vilket konstaterades redan i samband med den föregående bilden⁹⁶. Hall granskar en representation i tre olika perspektiv. Synvinklarna kallas av Hall *reflexiv*, *intentionell* och *konstruktiv*. För det första motsvarar den reflekterande synvinkeln tanken att representationen är en reflexion av verkligheten. För det andra fäster den intentionella synvinkeln uppmärksamheten på intentioner hos en upphovsman. För det tredje resonerar Hall att en representation konstruerar bilder av verkligheten i diverse perspektiv och använder således blandade instrument och metoder som hjälpmedel. Detta tredje perspektiv kallas konstruktivt.⁹⁷

Jag har redan presenterat några medel som ikon, index och symbol, som kan användas när en representation konstrueras. Ytterligare har förbindelsen mellan bild och text nämnts. Enligt Barthes förankrar texten bildens denotativa och även konnotativa betydelser. En text som står i samband med en bild låser bildens denotativa betydelser och leder läsaren mot den i förväg valda konnotativa betydelsen.⁹⁸ Saraste instämmer. Enligt henne leder texten våra ställningstaganden gentemot bilden och lyfter upp sådana element, som vi borde ta notis om.⁹⁹ Så här försöker bildtexter och artiklar styra läsandet av bilderna. Samtidigt hjälper de till att konstruera representationens verklighetsbild.

⁹⁵ Om censuren se sidan 65–67.

⁹⁶ Se sidan 16.

⁹⁷ Hall 1997, s. 24–26.

⁹⁸ Barthes 1980, s. 48–49.

⁹⁹ Saraste 1980, s. 181–182; 1996, s. 173–175; se även sidan 6.

Med hjälp av artikelns huvudrubrik kan barnen på bild 3 identifieras som finländare. Huvudrubriken understryker barnens hjälpbehov. Personerna på bilden placeras i en viss tid och ett visst rum med hjälp av tidningsartikeln. Bildtexten däremot får läsaren att observera barnens ansiktsuttryck och gester. Bildtexten får läsaren att fästa sin uppmärksamhet även på hjälparbetarna. Det ser ut som om de vuxna på bilden vill hålla barnen på ett visst avstånd. Det här pekar nog på realiteten att det är brist på hjälparbetare i organisationen. Fortsättningsvis har de som arbetar inte tid att visa sina känslor under ett pressande och brådskande arbete. De vuxnas avståndstagande och deras fysiska ställningar kan dock ses som ett index för en kall attityd. Ytterligare skapar bildtexten en association till barnen som paket. De stora adresslapparna kring barnens hals förstärker denna association, barn är som fram och tillbaka transporterad frakt. Verklighetsbilden på representationen (bild 3) ser grå och tröstlös ut. Barnens ledsna och sorgsna miner samt den emotionella kylan hos de vuxna medför en spänd dramatik i bildens atmosfär.

2.4 Vi allvarsamma resenärerna

BILD 4.

”Svenska lottor tar hand om de adresslappsförsedda barnen vid ankomsten i Stockholm.”

Jordbrukarnas Föreningsblad. 10.1.1942.

Representationen ovan (bild 4) konstruerar en liknande verklighetsbild som det föregående fotografiet. De storögda och skrämde barnen ser oroligt omkring sig. Det ser ut som om de står tätt inpå för att komma i kontakt med varandra. På detta sätt försöker de hitta skydd och tröst. En svensk lotta står på bildens vänstra sida och håller ett av barnen hårt om i axlarna. Med denna gest för hon en kod av hänsyn och trygghet in i bilden. Konnotation och denotation verkar blandas ihop på den här pressbilden. En atmosfär av rädsla och kaos styr

bilden och för läsarens tankar mot det pågående kriget i Finland. Barnen på fotografiet har gestaltats som en flyende flock vilken en ensam lotta försöker stöda. Barnen har fotograferats snett uppifrån på mycket nära håll under en mörk tid, eftersom man inte kan se bakgrunden. Kamerans blixtnöjning gör rädda och skrämmande barnansikten synliga.

Rubriken i tidningen lyder: ”Hjälp Finlands barn! Snar hjälp är dubbel hjälp.” Bildtexten berättar: ”Svenska lottor tar hand om de adresslappförsedda barnen vid ankomsten i Stockholm”.¹⁰⁰ Tidningen meddelar även att den tar emot anmälningar om fosterhem. Texten i artikeln förstärker konnotationerna som bilden har skapat. Besvärlig livsmedelbrist i Finland samt sjukdomar, som i synnerhet finska barn lider av, blir skildrade i texten. Det berättas i artikeln att barndödligheten nu är fyra gånger högre än i normala förhållanden. Det berättas också att tiotusentals barn har blivit faderlösa. Reportern vädjar till läsarna genom att skriva: ”Finlands barn måste räddas från en hotande, obotlig skada!”¹⁰¹ Det försäkras i artikeln att barnen genomgår läkarundersökningar både i Finland och i Sverige. Reportern betonar att de finska barnen, som sänds till svenska fosterhem, är konstaterat friska. I tidningen påpekas även att alla finska barn behovsprövas innan de får tillstånd att åka till Sverige.

Enligt Rauno Selin påverkades den information som samlades om barnen av denna behovsprövning.¹⁰² Anu Edvardsen konstaterar att samhällsklassinformationen om barnen inte är fullständig. Detta beror på att föräldrarnas yrke inte alltid antecknades. En tabell som Edvardsen har utarbetat visar ändå att de flesta barn, det vill säga omkring 70 procent, kom från arbetarklassen. Enligt Edvardsen kunde jordbrukarna lättare behålla barnen hemma hos sig. Överklassen sände däremot sina barn på privata vägar till släktingar i Sverige.¹⁰³ Det har framförts delade meningar om krigsbarnens sociala bakgrund. Kovács antyder till exempel att nästan hälften av barnen som förflyttades till Sverige var från arbetarhem¹⁰⁴.

Till Sverige skickades under åren 1941–1943 karelska barn vilkas föräldrar återvände för att återuppbygga och befolka det återerövrade Karelen, barn från bombskadade hem, barn till invalider och stupades barn som inte fått fadderbarnsunderstöd. Den 20 januari 1942 utvidgade socialminister Fagerholm gruppen som skulle flyttas genom att utöka den med barn

¹⁰⁰ Hjälp Finlands barn! Snar hjälp är dubbel hjälp. Jordbrukarnas Föreningsblad. 10.1.1942.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Selin 1995, s. 3.

¹⁰³ Edvardsen 1995, s. 173–174.

¹⁰⁴ Kovács 1995, s. 12.

ur stora familjer och barnrikefamiljer. Ytterligare en utvidgning kom den 10 mars 1942, nu kunde barn till inkallade vars mödrar förvärvsarbetade samt behövande och gravida mödrars barn sändas till Sverige.¹⁰⁵

Till Sverige, Norge och Danmark sändes under vinterkriget mest barn som var under 6 år. Åldersgränsen höjdes senare till och med 14 år. Einar Böök skriver i tidningen *Huoltaja* år 1942 att de barn som blir flyttade är mellan 2 och 7 år. Bara i undantagsfall är åldersgränsen 10 år och vanligast gäller detta bara flickor.¹⁰⁶ Enligt Socialministeriets statistik från 1950 reste de flesta barnen till Sverige under åren 1942 och 1944 när bombningarna var som häftigast¹⁰⁷.

I Sverige var mottagarna både privata hem och diverse organisationer samt många församlingar och Frälsningsarmén. Nästa bild (bilagan bild 1) publicerades i Dagens Nyheter den 28 mars 1942, samma år som föregående bild (bild 4). Huvudrubriken lyder: ”50-åringarnas finska barn”.¹⁰⁸ I den korta artikeln berättas hur ”Förening 1892 män” mottog sex finska barn till föreningens ”fadderhem” på Lidingö. På fotografiet kan ses att sex barn blev mottagna av fyra vuxna. En av dem är en medelålders man, välklädd i kavaj och hatt. Han håller ett barn i sin famn. Denne man är den enda person som blir nämnd i tidningens korta artikel. Artikeln berättar också att mannen som står mitt i bildens övre kant är klubbmästare och fabrikör. Det minsta av barnen har fått kliva i famnen på en stilig och leende dam. De allvarsamma barnen stirrar ur bilden mot fotografiets högerkant.

Denotationsnivån på bilden berättar också att flickan som står fram till, har många nummer för stora stövlar på sig. Hon bär även byxor och strumpor som hänger som korvar runt hennes ben. Läsaren fäster även sin uppmärksamhet på de stora, tunga vantarna som hänger rakt ner längs med sidorna samt den mycket ledsna minen.

Barnens klädsel väcker konnotationer om Finlands svåra situation, där man inte hade råd att skaffa passande skor åt sina barn. Man var tvungen att ta vad man fick och kunde inte ta hänsyn till om kläderna passade eller inte. Kontrasten mellan barnens slitna utseende och

¹⁰⁵ Kavén 1985, s. 57.

¹⁰⁶ Böök 1942, s. 53.

¹⁰⁷ Edvardsen 1995, s. 172.

¹⁰⁸ 50-åringarnas finska barn. Dagens Nyheter. 28.3.1942.

mottagarnas stilighet är stor. Mottagarnas klädsel är en kod eller ett index som väcker starka konnotationer om deras sociala ställning.

På nästa bild (bilagan bild 2) som publicerades i mars 1944, sover fem barn sida vid sida, tätt som sillar i en tunna. Barnen sover på den uppdelade sitsen. Man kan se bakom sitsen till höger att det finns flera barn i tågkupén. Barnen ser ut att sova tungt. De många små kropparna verkar ha lindats i flera klädlager. Barnen sover med armarna om varandra, dels på varandra. Man kan se att det är mycket trångt. Gardinen är dragen för fönstret och träskivor har placerats på sitsens båda sidor, förmodligen för att förhindra dem som sover på yttersta kanten att falla ner. De sovande barnen har sparkat av filten, det har blivit varmt för de tätt packade barnen. De mörka (förmodligen röda) kinderna är ytterligare ett tecken på detta. Pressbilden är tagen uppifrån. Perspektivet får barnen att framstå som små hjälplösa stackare som lever på andras barmhärtighet. Denna konnotation blir förstärkt av Kress & van Leeuwens teori. Enligt den är tittaren i maktposition och personerna på bilden ser små ut om bilden är tagen uppifrån, i *fågelperspektiv*, medan om bilden är tagen nerifrån i *grodperspektiv* dominerar den avbildade.¹⁰⁹

Föregående fotografier är starka index. Läsaren blir ledd mot vissa konnotationer med hjälp av bildens tecken. Läsaren kan inte undgå att se stora, skrämmande barnögon, alldeles för stora skor och utslitna kläder. Man har via de här representationerna velat få läsaren att tänka på de svåra och knappa omständigheterna i Finland. Barnens besvärliga ställning blir klart synlig även till exempel i textens absurda hänvisning till ”barnhotell”¹¹⁰.

¹⁰⁹ Kress & van Leeuwen 1996, s. 140–147.

¹¹⁰ Barnhotell på tåget. Dagens Nyheter. 1.3.1944.

2.5 Sol och leende

BILD 5.
Fem barn och en barnsköterska.
Kansan Lehti. 27.2.1942.

Bilden ovan publicerades i Kansan Lehti i slutet av februari 1942. Tidningens bildtext, ”Lapsia hoitajattarineen junassa”, placerar barnen på tåg men texten förtydligar inte var gruppen egentligen befinner sig eller vilka dessa barn är. Bilden kompletteras inte heller med en artikel. Denna representation strävar efter att konstruera en helt annorlunda bild av verklighet och barnförflyttningar än de föregående bilderna (bild 3 och 4).

Här finns tre element som hjälper till att iscensätta bildens berättelse: ljus, komposition och ansiktsdrag. Skimrande ljus och mörka skuggor leker i bilden. Detta skapar en eterisk, glad och ljus atmosfär i bilden. En ung kvinnlig skötare med vitt förkläde sitter mitt i en stor barnsala. Hon ler glatt och håller en liten flicka i sin vita famn. Barnens miner är allvarliga och sorgsna, men läsaren riktar sin uppmärksamhet på den leende kvinnan som sitter i mitten av gruppen och dominerar bilden. Man har uppenbart velat visa att barnförflyttningarna är glädjerika äventyr.

När man tittar på bilden kan man på verbalspråk konstatera: Kvinnan sitter. Med bildspråket är det dock omöjligt att framföra bara ett enda påstående. Bilden framför oundvikligen flera motsatta påståenden samtidigt. Kvinnan är antingen ljus eller mörk, ledsen eller glad, ung eller gammal. På grund av detta blir ett bildspråkigt budskap ofta kompletterat med ett verbalt

budskap.¹¹¹ Altti Kuusamo skriver att *syntagm* är bildspråkets och verbalspråkets lineära aspekt. Med hjälp av syntagm sammanfogas teckengrupper genom att tecknen förenas till vidare konstruktioner eller teckensatser. Syntagm kan betecknas med en ”både – och”-relation. *Paradigm* är språkets associativa aspekt. Paradigm kartlägger de tecken som är användbara. Man kan även säga att paradigm är ett förråd ur vilket alternativa tecken plockas till en syntagm. Paradigm kan betecknas med en ”eller – och”-relation.¹¹² Även Ferdinand de Saussure kallade relationen mellan tecknen syntagmisk. Dessutom kallades de här syntagmiska teckengrupperna associativa relationer.¹¹³ Paradigm är dock i bildanalysen ett mera känt begrepp och kan jämföras med Saussures associativa relationsbegrepp. Janne Seppänen påpekar att bildens hela syntagm konstrueras via paradigmiska val. Genom dessa val utvecklas också bildens centrala betydelser¹¹⁴.

Fotograferna till de föregående pressbilderna (bild 4 och 5) har valt olika tecken bland tidpunktens, situationens och minernas paradigm. Därför avviker bildernas syntagm helt från varandra. Bild 4 har tagits under mörker, men bild 5 däremot mitt på dagen i soligt väder. Man skulle kunna tro att det ena fotografiet är taget under sommaren när solen värmer de resande små barnen och det andra mitt i kallaste vintern. Båda fotografierna publicerades dock i januari-februari. Atmosfären på bild 4 är dystert. Den har man konstruerat med hjälp av en mörk och ogenomskinlig bakgrund. Solen och skuggorna hjälper till att skapa en glädjestrålade atmosfär på det andra fotografiet. Stämningen blir förstärkt av sköterskans glada leende. Barnens sorgsna ansikten överskuggas dels av den centrala personens strålade leende, dels av den skinande solen. Barnen har hamnat helt ur fokus på ett sådant sätt att de ser suddiga ut.

En central person på bild 4 är däremot en flicka som med stora allvariga ögon tittar mot fotografen. På det här fotografiet har man inte ens försökt dölja den dystra atmosfären eller rädslan hos barnen. I stället har man förstärkt den dystra stämningen. Val av fotograferingssituation och tidpunkt pekar på detta. Närvaron av den svenska lottan förmildrar emellertid den spända atmosfären på fotografiet. Representationen ger ett intryck av att man har försökt förstärka lottans roll som skräckens lindrare genom att avbilda barnens rädsla. Lottan kanske får sympatierna från läsarna när de här två elementen ställs mot varandra.

¹¹¹ Fiske 1992, s. 146; se även sidan 9.

¹¹² Kuusamo 1986, s. 10; se även Kuusamo 1990, s. 49; Fiske 1982, s. 61–63.

¹¹³ Saussure 1983, s. 122; se även Barthes 1973, s. 67.

¹¹⁴ Seppänen 2005, s. 129.

När man tittar på bild 5 skulle man kunna tro att barnen är med på en nöjesresa. Likadana konnotationer skapar en bild (bilagan bild 3) som publicerades år 1940 i tidningen *Hopeapeili*¹¹⁵. Pressbilderna (bild 3 och 4) i de svenska tidningarna skapar säkert inga associationer om en nöjesresa, fast en av de svenska representationerna försöker väcka sådana konnotationer genom att tala om ett ”barnhotell” (bilagan bild 2). Kansan Lehti försöker nog göra samma sak i sin representation (bilagan bild 4) den 23 januari 1942. Bildtexten i tidningen beskriver hur de glada och pigga finska barnen är på väg till Sverige. Tidningens text lämnar mycket utrymme för fantasin jämfört med en bild som fastställer sådana egenskaper som exempelvis utseende¹¹⁶. Språket kan förändra bildens innehåll om representationens verbala meddelande blir förstärkt av bildens meddelande. Så har inte hänt i bilagan bild 4. Man har förmodligen valt det bästa fotografiet av bildernas paradigm, ett sådant som kunde visa den mest glada och pigga föreställningen. Fotografen har dock inte kunnat göra någonting åt den förvirrade situationen som blir synlig i ansiktet på det gråtande barnet.

3 PRESENTATION AV SMÅ GRUPPER OCH ENSKILDA KRIGSBARN

Både de finska och svenska tidningarna publicerade ofta representationer av stora krigsbarnsgrupper. Man kan dock även hitta fotografier av små grupper och ensamma krigsbarn i tidningarnas spalter. I detta kapitel analyserar jag huvudsakligen fotografier av små grupper.

3.1 Ensam resenär

Rubriken på *Dagens Nyheter* den 24 april 1942 lyder: ”Över 600 små, bleka barn kommo hit på torsdagen”. Rubriken undertill utlägger: ”Obygdernas fattigdom präglar nya skaran”. Reportern redogör i sin artikel för hur den finska fattigdomen syns ovanligt mycket på de nyss anlända barnens klädsel. Detta misstänks medföra ett drygt arbete i fosterhemmen så snart de små bytingarna anlant. Reportern fortsätter att barnen har kommit till Stockholm via Torneå både med båt och tåg. I Stockholm blir barnen omhändertagna av lottorna som för dem med

¹¹⁵ Sydämen pakosta. *Hopeapeili* 1940:3.

¹¹⁶ Eriksson & Göthlund 2004, s. 150.

bussar till genomgångshemmen. I genomgångsförläggningar blir deras kläder desinficerade genom värmebehandling. Efter behandlingen är kläderna helt bakterie- och ohyresfria. Reportern uppger att de kommande barnens ålder är i genomsnitt 2–4 år. I texten berättas inte mycket om barnens resa och inte heller om bildens (bild 6) pojke. Det verkar helt otroligt att en så stor grupp med så små barn på en gång har transporterats över havet.

BILD 6.
”Ensam fyraårig resenär.”
Dagens Nyheter. 24.4.1942.

Bildens (bild 6) denotationsnivå berättar att en rundkindad pojke som ser mycket nöjd ut bär en liten resväska. Hän är klädd i en snygg vinterjacka och keps. Pojken är på väg att gå ned för en trappa. I bakgrunden ses en järnport och andra resenärer. En hand kan ses som ett index för de andra resande. En stark ljus-skugga effekt har fastnat på fotografiet. Enligt bildtexten stiger en ensam fyraårig resenär av båten. Denna bildtext tillsammans med fotografiet väcker ett minne av en bild som publicerades i tidningen *Husmodern* den 15 januari 1942¹¹⁷. Detta fotografi (bilagan bild 5) avbildar en treårig pojke, Taisto. På pressbilden har Taisto en veckotidning under armen. Han har även stoppat båda händerna i sina fickor. Taistos kroppsspråk är en kod som ger ett självsäkert och bekymmersfritt intryck när han med undrande ögon betraktar sin omgivning. Texten i tidningen stöder effektivt kroppsspråkskoden genom att framställa Taisto som en självsäker herre, som redan har vant sig att ta vara på sig själv. Pojkens orörliga stelhet förstärker hans robusthet.

¹¹⁷ Treåringen till främmande land, främmande hem. *Husmodern*. 15.1.1942.

På bild 6 har fotografen däremot fångat en känsla av rörelse. Det finns en viss intensitet i denna bild, där den lilla pojken kliver ned för trappan. Enligt Saraste måste en känsla av rörelse skapas in i bilden, eftersom den inte automatiskt kan fångas med hjälp av kameran. Saraste anser att en effekt av rörelse kan skapas med hjälp av helhetskomposition, linjernas dynamik, rymdkänsla, användning av nyanser och bildens oskarphet. Fotografiets dynamik kan även förstärkas genom att man ökar motivets inre konflikter.¹¹⁸ Rörelse i bild kan även åstadkommas genom att bild läggs till bild, genom en text som indikerar handling eller rörelse och att genom bildkompositionen åstadkomma olika händelseförlopp. Figurens kroppställning och förkortning spelar också en avgörande roll.¹¹⁹ I bild 6 indikerar en kontrast mellan ljus och skugga och en statisk järngrind i bakgrunden pojkens rörelse. Dessutom ger de lodräta spjälorna i järngrinden en stark känsla av rytm i bilden.

Med hjälp av olika element konstrueras en bild av en pojke med energi och stor framåtanda. Ytterligare konnoterar bilden (bild 6) en målmedveten herre med sin kappsäck. Bildtextens beskrivning ”ensam resenär” förstärker den här associationen. Egentligen är pojken ju ett av de 600 krigsbarn som anlände till Sverige samma dag. Bildens framställning kan även uppfattas metaforiskt. Både energin som har fångats i bilden och resenärens kappsäck får igång en metaforisk förflyttning. Bildens *metafor* för tankarna till en annan nivå, mot en vuxen, ivrig, äventyrslysten resenär. Det är även möjligt att med hjälp av en metafor jämföra verbaltext och fotografi. Den här jämförelsen kan även göras med hjälp av *metonymier*. Fiske konstaterar att metonymier är vanligare på pressbilder än metaforer¹²⁰. Han fortsätter att begreppet metonymi innebär att en del representerar en helhet. Metonymin leder alltså inte läsarens tankar till en annan nivå.

Metafor fungerar däremot pragmatiskt och förflyttar diverse egenskaper från en verklighetsnivå till en annan. Metonymin fungerar genom att associera olika betydelser på samma nivå. Metonymin strävar också efter att likna ett naturligt index och på detta sätt få en status som sanningsenligt och otvivelaktigt.¹²¹ Man kan uppfatta fotografierna som metonymiska tecknen, eftersom de alltid avbildar en liten del av en stor helhet. Härmed kan sägas att både den ensamma resenären på fyra år och den självsäkra, lilla Taisto som kan ta vara på sig själva, genom dessa bildliga metonymier representerar alla finska krigsbarn.

¹¹⁸ Saraste 1996, s. 163.

¹¹⁹ Eriksson & Göthlund 2004, s. 150, 154.

¹²⁰ Fiske 1982, s. 97.

¹²¹ Fiske 1992, s. 127; 1982, s. 98–100.

3.2 En beslutsam gäst

BILD 7.
 ”Tre små rara gäster.”
 Dagens Nyheter. 3.1.1942.

Huvudrubriken i Dagens Nyheter den 3 januari 1942 lyder: ”Finska barn åka hit med tåg för att läggas in på sjukhus”. Reportern beskriver i sin artikel hur 600 krigsbarn har anlänt med två båtar till Stockholm. Skribenten uppger att barnen genomgår flera läkarundersökningar innan de sänds till fosterhemmen. Enligt läkaren är hälsotillståndet bland barnen tillfredställande och de har inga allvarigare sjukdomar. Reportern skildrar också barnens trötthet efter den långa och strapatsrika resan över Ålands hav. Reportern påpekar dock att nästa morgon visar barnen en öronbedövande livsglädje. I artikeln uppges både penningssummor och namn på dem, som har donerat pengar till hjälpkommittén.

En bildtext i tidningen säger: ”Tre små rara gäster”.¹²² Fotografiet (bild 7) visar tre barn som förmodligen står på ett trappsteg. De har troligen blivit placerade där för fotograferingens skull. Barnen har klätts i tjocka vinterkläder och de bär alla adresslappar kring halsen. Det äldsta av barnen är en flicka som står i bildens fokus och stirrar stint mot kameran. Flickan tittar allvarligt och bedömande mot fotografen med stängd mun. De mindre barnen som står nedanför ser förvånade ut. De stirrar rakt framför sig med öppna munnar. I bakgrunden kan ses en del av en fjärde person. Hon är eventuellt en skötare som håller ett litet barn i famnen. Trion är alltså en del av en större grupp. De har bara blivit avskilda från den stora gruppen. En *avgränsning* betyder alltid att man tar med några element medan andra komponenter lämnas bort. Enligt Saraste är avgränsningen fotografens mest centrala komponeringsredskap. Med

¹²² Tre små rara gäster. Dagens Nyheter. 3.1.1942.

hjälp av avgränsningen skapar fotografen till exempel en förbindelse mellan de element som tagits med.¹²³

Kress och van Leeuwen talar om och beskriver hur närbilden respektive bilder tagna på längre avstånd avspeglar socialt avstånd. Läsaren har sålunda lättare att identifiera sig med någon som är avbildad i närbild än på större avstånd. En hög vertikal vinkel uttrycker betraktarens makt över motivet och en vinkel i ögonhöjd avspeglar jämlikhet.¹²⁴

Avgränsning och perspektiv avgör vad som är viktigt eller betydelselöst i ett fotografi. Den gamla konsthistoriska metoden är att titta på hjältarna nedifrån. När man tittar så här ser ett objekt långt, ståtligt och upphöjt ut.¹²⁵ På grund av perspektivet är läsaren tvungen att titta på flickan, som står på bildens (bild 7) mest dominerande plats, nerifrån. Detta får flickans väsen att se beslutsamt och bedömande ut när hon ser allvarligt på oss. Hennes hållning är lika stel som en soldats. Flickans jacka med ett bälte och ett stort spänne förstärker konnotationerna av en soldatuniform. Man kan också se jackan som bildens paradigmatiske metafor, det vill säga, en metafor som leder läsarens tankar till en annan nivå till soldater och disciplin. Flickan verkar även vara medveten om sig själv och händelserna runt om. De andra barnen som står på läsarens nivå tittar däremot förbi kameran. Deras utseende är närmast undrande och tyder på att dessa barn inte förstår vart de har kommit. Den äldsta flickans dominanta plats förstärks, när man jämför den med barnens i bildens nedre kant. Bildens läsning blir starkt styrd av perspektiv och avgränsning. Läsarens placering påverkar i hög grad vems perspektiv han eller hon inbjuds att inta och hur han eller hon kommer att tolka det som sker i bilden¹²⁶.

Som jag har redan tidigare konstaterat, påverkar även text bildens läsning. Text och bild kan emellertid stå i konflikt mot varandra; båda berättar sin egen berättelse i sitt eget perspektiv. Enligt Kuusamo kan en sådan konflikt skapa motstridiga betydelser i läsarens tankar¹²⁷. Saraste instämmer och fortsätter att en konflikt mellan bild och text kan irritera en otålig läsare. Konflikten kan dock också förstärka skildringen eller öka materialets emotionella

¹²³ Saraste 1996, s. 163.

¹²⁴ Kress & van Leeuwen 1996, s. 130-142.

¹²⁵ Saraste 1996, s. 167; se även sidan 11.

¹²⁶ Eriksson & Göthlund 2004, s. 57.

¹²⁷ Kuusamo 1990, s. 197.

inverkan.¹²⁸ När Nöth skriver om de mindre typiska relationerna, konflikterna mellan text och bild, använder han begreppen *diskrepans* och *kontradiktion*.¹²⁹

Det ser ut som om rubrikerna och bilden står i konflikt i den ovanstående artikeln (bild 7). Fotografiets barn är varken sjuka eller har ett behov av sjukvård, som huvudrubriken påstår. Underrubriken eftersträvar att förstärka huvudrubrikens meddelande genom att redogöra: ”Två sjuktransporter i veckan över till Haparanda”.¹³⁰

Det ser ut som om text, rubrik och bild står i konflikt även på den föregående representationen (bild 6). Den rundkindade och välklädda pojken ser inte speciellt blek eller fattig ut. Reportern berättar dock i sin artikel om den mycket fattiga barnskaran som har anlant till Sverige. Denna konflikt skapar spänningar mellan bild och text. Texterna beskriver hur fattiga, bleka och sjuka barn behöver svensk hjälp. Syftet med fotografierna är kanske att väcka positiva associationer i stället för texternas negativa konnotationer. Saraste påpekar att en konflikt mellan bild och text även kan fungera produktivt och få läsaren att använda sina kunskaper positivt. Samtidigt kan denna konflikt framkalla känslor som varken bild eller text kan göra ensam.¹³¹

En bildtext kan vara såväl *associativ* som *informativ* och en blandning av båda. Saraste nämner att de mest betydelselösa bildtexterna upprepar bildens budskap och förklarar sådant som läsaren borde se själv. Den principiella utgångspunkten är att bildtexten nämner eller placerar ett objekt i tid och rum. Detta ger läsaren en möjlighet att knyta objektet till vidare sammanhang.¹³² Nöth skriver om det syntaktiska tolknings sättet när det är fråga om bildens och textens förhållande i tid och rum¹³³.

Enligt Barthes skapar en förbindelse mellan bild och text bildernas betydelser. Dessutom kan texterna fastställa betydelserna i bilderna.¹³⁴ Bildtexterna i samband med föregående bilder (bild 6 och 7) kan nog sägas vara associativa. De väcker tillsammans med bilderna starka associationer om duktiga, beslutsamma och sympatiska barn. Nästa bild (bilagan bild 6) som

¹²⁸ Saraste 1996, s. 172.

¹²⁹ Se sidan 6.

¹³⁰ Finska barn åka hit med tåg för att läggas in på sjukhus. Dagens Nyheter. 3.1.1942.

¹³¹ Saraste 1996, s. 175.

¹³² Saraste 1996, s. 175.

¹³³ Se sidan 6–7.

¹³⁴ Se sidan 10.

publicerades i Dagens Nyheter den 1 februari 1942 väcker också associationer till ett självständigt och duktigt barn. Bildtexten förstärker dessa associationer genom att berätta: ”Även om man knappt når över bordskanten klarar man sin välling själv”.¹³⁵ Det är inte betydelselöst hurdana associationer fotografierna väcker, eftersom läsaren bildar sin uppfattning om krigsbarnen med hjälp av dessa bilder. Samtidigt baserar han kanske sina åsikter om finskhet och om finländarna i allmänhet på de här bilderna.

3.3 Ett sött porträtt

BILD 8.
Eeva-Priitta från Janakkala.
Kansan Lehti. 30.1.1942.

Ett fotografi (bild 8) som publicerades i Kansan Lehti den 30 januari 1942 har tagits enligt porträttprinciper. Bakgrunden är mörk och inga detaljer kan upptäckas. Fotografiet är en traditionell och formell helfigurbild. Fotografiets standardform och frontalposering tyder också på att bilden är ett ateljéfotografi. Den informativa bildtexten i tidningen nämner bildens ljushåriga flicka samt berättar om hennes ålder och bakgrund. Bildtexten berättar också att den två-åriga Eeva-Priitta tänker stanna i Sverige under ett halvt år. Det finns även ett annat ateljéfotografi (bilagan bild 7) i representationen. Detta fotografi avbildar en pojke som bildtexten nämner. Emellertid ges ingen annan information om pojken.

De ovannämnda bildernas bildtexter är både informativa och associativa. Den associativa delen av bildtexten (bild 8) som skildrar Eeva-Priitta, berättar att de svenska fosterföräldrarna

¹³⁵ Nästan bara friska barn trots en veckas isresa. Dagens Nyheter. 1.2.1942.

säkert kommer att ha svårigheter att skilja sig från den söta finska flickan. Tidningens bildtext som skildrar lilla Juhani utmålar situationen så här: ”...katselee vielä kirkkain silmin ja suu hymyssä maailmaa. Häntä eivät näy surut painavan, ollaanpa sitten Suomessa tai Ruotsissa”.¹³⁶

Förutom bildtexterna finns det en lång artikel i tidningen om de 500 tavastländska barn som skall transporteras till Sverige. Reportern har rest tillsammans med barnen från Tammerfors till Åbo hamn. I artikeln beskriver han sina intryck samt berättar om barntransporterna i allmänhet. Artikelns linje är mycket solidarisk gentemot barnflyttningarna. Till och med så solidarisk att man kan se den som propaganda för flyttningarna. Reportern skriver till exempel att en moder som avstår från sina barn visar en stor kärlek. Skribenten fortsätter så här: ”Eikö tämä ole juuri kaikkein suurinta äidinrakkautta, vielä suurempaa siksi, että suomalainen äiti on vielä niin lähellä luontoa, että hänen äidinrakkautensa on todella niin aitoa, voimakasta ja teeskentelemätöntä, että ero lapsesta on tavattoman suuri uhraus”.¹³⁷ Reportern beskriver hur glada mödrarna är nu, när de kan sända sina barn till ett land, där det finns bröd. Han fortsätter att därför går det ledsamma avskedsögonblicket på stationen fort och utan tårar. Reportern glömmer inte heller att yttra sin tacksamhet mot Sverige som räcker en hjälpande hand till det nödlidande Finland. Han demonstrerar den verkliga nöden genom att berätta om en familj som har åtta barn men bara ett par skor.

Reportern fortsätter genom att ytterligare berömma de snälla barnen. Men han anmärker dock att bondbarn är snällare och omtänksammare mot varandra än stadsbarn. Han skildrar sina reseupplevelser och beskriver sina tankar; när sju barn på samma gång försöker kliva upp i hans famn medan nio håller fast i fällan på hans rock, samtidigt som några gråter ut sin stora nöd. Enligt reportern är barnen mellan 2 och 7 år och somliga så små att de inte ens kan berätta vad de heter. Det finns inga fotografier av tågresan i artikeln, utan två ateljéfotografier (bild 8 och bilagan bild 7) har valts som illustrering. Man skulle kunna fråga varför just de här fotografierna har valts, eftersom ateljéfotografierna inte alls motsvarar de händelser som skildras i artikeln. Svaret skulle kunna vara att man vill hylla barnens individualitet och visa dem som *subjekt*. Att ”ha” blicken och att kunna titta tillbaka, som exempelvis på ett porträtt, betyder enligt blickteorierna att inneha makt, aktivitet och möjligheten att framstå som ett

¹³⁶ ”Hyvästi, äiti, Eeva-Priitta lähtee nyt Ruotsiin!” Kansan Lehti. 30.1.1942.

¹³⁷ Ibid.

subjekt¹³⁸. Genom de här bilderna försökte man övertyga föräldrarna att barnen behandlades som värdefulla individer. Därför ville man ge en personlig och vacker bild av dem.

Nästa fotografi (bilagan bild 8) av krigsbarn och deras skötare fanns i en representation som publicerades den 3 januari 1942. Artikelns huvudrubrik lyder: ”Suomalaisten lasten siirtola Taalainmaassa”. I artikeln kan man läsa hur en sköterska, som har kommit på besök till Finland, berättar om de finska krigsbarnens vistelse på en koloni i Dalarna. Hon beskriver hur barnen har lagt på hullet och blivit röd- och rundkindade under de få månader de stannat där. Enligt henne är barnen mycket nöjda med sitt liv i Sverige. Sköterskan fortsätter att, ”eikähän näiden Taalainmaan siirtolaisten suussa muuta voisikaan olla kuin kiitosta”. Barnen får allt de kan önska sig, säger hon. Bildtexten berättar: ” Siirtolaisten taivallus määränpähän, ruotsalaiseen kesäsiirtolaan, on päättynyt ja lapset lähtevät hoitajansa seurassa kotiutumaan uuteen ympäristöönsä”.¹³⁹

En ung sköterska har intagit positionen framför kameran på ett fotografi (bilagan bild 8) som Helsingin Sanomat publicerade. Sköterskan koketterar och poserar inför fotografen med glädjestrålade min i ansiktet. Starkt solljus från höger framhäver samtidigt hennes glädje och profil. Kvinnan skrattar lyckligt mot kameran. Det står två barn, klädda i vinterjackor och mössor, på ömse sidor. Men barnen syns nästan inte alls. De har lämnats helt i kvinnans skugga och blivit nästan osynliga. Det är omöjligt att se om dessa barn är flickor eller pojkar. Det står ett barn även framför kvinnan, men detta barn har nästan helt avgränsats från bilden, bara en mössa och en liten del av pannan kan ses i fotografiets förgrund.

Det står en buss parkerad i bakgrunden. Om man tittar mycket noga kan en hel del barnhuvuden bli svagt synliga bakom bussens fönster. Det är omöjligt att se detaljer. Omöjligt är också att se vad det står på papperen som har klistrats på bussens fönster. Fotografiet är alltså mycket avgränsat. Barnen är nästan helt bortklippta eller lämnade i bildens mörka skuggor. Den viktigaste rollen får den vackra och unga sköterskan som är i centrum för blicken då fotografen placerat henne i mitten av bilden.

¹³⁸ Eriksson & Göthlund 2004, s. 59.

¹³⁹ Suomalaisten lasten siirtola Taalainmaassa. Helsingin Sanomat. 3.1.1942.

Fotografiet konnoterar en rolig och lugn nöjesresa till ett varmt ställe. Bildtexten befäster den här konnotationen genom att berätta att barnen har kommit till en sommarkoloni. Fotografiet har dock publicerats under januari, den kallaste tiden i Finland. Bilden kan emellertid vara tagen flera månader tidigare. Förmodligen avbildar fotografiet den intervjuade sköterskan som anlände till Dalarna flera månader tidigare. Bildens atmosfär är luftig och varm, solen skiner och kvinnan skrattar lyckligt i den behagliga sommarvärmen.

Lycklig atmosfär avbildas också på fotografiet (bilagan bild 9) som publicerades i Keski-suomalainen den 30 januari 1940. En grupp på sex barn har avgränsats från en större grupp. Glatt och ivrigt har barnen ställt sig framför kameran. Fotograferingsstället är förmodligen en buss och barnen stöder sig avslappade och lättade mot bussens ryggstöd. Bilden är ett halvfigur-fotografi och man har strävat efter att fylla hela bildytan med glada barnansikten. De resande verkar ivriga inför det kommande äventyret. Barnen ser rundkindade ut och de är välklädda. Bildernas (bilagan bild 8 och 9) personer blir varken placerade i tid och rum eller nämnda. I samband med bilden i Keski-suomalainen förekommer inte heller någon artikel.

3.4 De hjälplösa räddade

BILD 9.

”Tre små gäster från Finland: fr.v. Niemi Vuokko Tynne [!], Stina Skogström och Sven Erik Berg.”
Stockholms-Tidningen. 15.1.1942.

Tågresan som skildrades i avsnitt 3.3 och publicerades i tidningen Kansan Lehti i slutet av januari 1942 verkar ha varit kaotisk, fast reportern nog inte har avsett det. Stämningen på nästa pressfotografi (bild 9) överensstämmer förmodligen bättre med beskrivningen i Kansan

Lehti, än den harmoniska stämningen som de ikoniska bilderna (bild 8 och bilagan bild 7) framkallar. En representation i Stockholms-Tidningen den 15 januari 1942 innehåller tre bilder (bild 9 och bilagan bild 10). Denotationsnivån på den första bilden berättar att tre rundkindade barn, klädda i tjocka vinterjackor, halsdukar och mössor har lyfts upp på en bänk för att bli fotograferade.

De lappförsedda 2–4 åriga barnen ser gråtfärdiga och rädda ut. Flickan på bildens högra sida har brustit i gråt. Pojken som sitter i mitten håller henne i handen. Rädsla och misstänksamhet speglas i pojkes ansikte. Han suger på sin tumme. Barnet som sitter på den vänstra sidan av fotografiet stirrar framför sig med stora och förskräckta ögon och öppen mun. Först fäster läsaren uppmärksamhet på barnens ansiktsuttryck. Sedan riktas uppmärksamheten på de vita skorna som den mellersta pojken har på sig. Det ser ut som om skorna är tillverkade av trä och tyg. Pojken bär ett slags pälsmössa och en stickad duk som har vridits över huvudbonaden. De två andra barnen bär hela och ordentliga kläder. Det berättas ingenting om barnens bristfälliga klädsel eller fattigdom i artikeln.

Bildtexterna (bild 9 och i bilagan bild 10) i Stockholms-Tidningen nämner alla personerna på fotografierna, både barn och vuxna. Tidningsartikeln berättar att en grå, hjälplös och lite vinglig rad finska småttingar ”beparkerades” [!] vid skeppsbron i Stockholm. Enligt reportern smakar det svenska hårda brödet barnen bättre än köttfärs och saftsoppa. Nästa bildpar (bilagan bild 10) styrker reporterns budskap. På bildparets vänstra representation sitter en pojke med en ljusfärgad mössa och tuggar trött svenskt knäckebröd. På bildparets högra representation sitter däremot två lottakårchefer; en friherrinna och grevinna. Enligt artikeln diskuterar fruarna, som har likadant kammat hår, om frågor som berör de stora finska barntransporterna. I artikeln markeras lottornas brådska och krävande arbetsbörda bland de finska krigsbarnen.

Samma dag och om samma barn skriver även Svenska Dagbladet den 15 januari 1942. Huvudrubriken lyder: ” ’Jag talar inte finska’ sa liten finländare till lottan”. Bildtexten berättar: ”Här är undantaget: hon som grät. Kamraten ser gladare ut”.¹⁴⁰ Fotografiet (bilagan bild 11) i tidningen har avgränsats och blivit en närbild. Flickan som satt på den yttersta vänstra kanten på Stockholms-Tidningens bild (bild 9) har blivit bortklippt från Svenska

¹⁴⁰ ”Jag talar inte finska” sa liten finländare till lottan. Svenska Dagbladet. 15.1.1942.

Dagbladets fotografi. Bildtexten (bilagan bild 11) i Svenska Dagbladet försöker påverka läsningen av bilden genom att berätta att ”pojken på vänstra sidan ser gladare ut”. Texten betonar också att den gråtande flickan är ett undantag. Därför måste de andra barnen se glada ut. Kanske har det föregående fotografiets flicka blivit bortklippt på grund av sin min, eftersom det skulle ha varit omöjligt att övertyga läsarna om hennes munterhet. Reportern intervjuar den tolvåriga svensktalande flickan Tove Marita som betonar resans trevlighet. Enligt flickan har resan varit en upplevelse och ”alla människorna snälla”.¹⁴¹ Så här förklarar Tove Marita och är helt nöjd med sin tillvaro i Stockholm.

En intressant detalj är att de här tidningarna, både Svenska Dagbladet och Stockholms-Tidningen, i sina artiklar presenterar olika siffror gällande den här gruppen krigsbarn. Den ena tidningen förklarar barnantalet vara 286 och den andra 292. Båda tidningarna försäkrar dock att alla barnen är friska, om man inte räknar huvudlöss. Svenska Dagbladets reporter kallar skämtsamt adresslapparna kring barnens hals ”visitkort”.

3.5 Madonnor och barn

BILD 10.
Två små resenärer
tillsammans med två svenska
lottor.
Helsingin Sanomat.
25.1.1942.

Bildparet (bild 10) ovan publicerades i Helsingin Sanomat den 25 januari 1942. Bildtexten, ”Pikku matkalaiset perillä Ruotsissa. Vasemmalla olevassa kuvassa tyttönen näyttää jo viihtyvän mainiosti herttaisen lottatädin seurassa, mutta oikeanpuoleisen pikku miehen mielet on hetkeksi vallannut haikea koti-ikävä. Kuvamme Englaisin lastenkodista”, berättar att bilden har tagits på barnhemmet Anglais i Stockholm. Anglais var dock inte ett barnhem utan

¹⁴¹ Ibid.

ett så kallat genomgångshem. Dessa hem grundades för krigsbarn som stannade där under en kort tid innan de blev skickade till privata hem eller till olika institutioner. Kvinnornas klädsel på bilderna antyder att de tillhör en svensk lottakår. En förkortning SLK syns tydligt på skjortärmen i lottas uniform. Klädseln och förkortningen påminner den finska läsaren om att kvinnorna är medlemmar av en stor organisation. Detta förflyttar tankarna till den finska lottaorganisationen och dess arbete. Varje finländare var bekant med lottaorganisationen. För många symboliserade förkortningen trygghet och den enda bekanta saken i ett främmande land.

Man har velat att bokstavsförkortningen skall synas tydligt på fotografiet. Avsikten var nog att skapa en känsla av förtroende bland de finska föräldrarna. Jag kommer att analysera förkortningen med hjälp av Jakobsons uppgiftsmall¹⁴². Fiske skriver att varje kommunikationshandling innehåller en funktionshierarki enligt mallen. Och man kan enligt mallen säga att förkortningen på lottans ärm har till exempel *emotiva-*, *referentiella-* och *konativa-* samt *phatiska* funktioner. Den emotiva funktionen berättar om användarens känslor, klasstillhörighet, politiska attityder och status.¹⁴³ Den referentiella funktionen hänvisar till ett existerande program. Syftet är att rikta läsarens tankar till exempel mot den finska lottaorganisationen. Den konativa funktionens uppgift är enligt mallen att få läsarnas stöd åt det omtalade politiska programmet. Enligt Fiske är denna funktion särskilt tydlig när order ges samt i propaganda. Till sist är den phatiska funktionens uppgift dels att tillkännage bärarens medlemskap samt vårda relationen mellan avsändare och mottagare, dels att försäkra obehindrad kommunikation.¹⁴⁴ Fotografiets (bild 10) phatiska uppgift skulle alltså vara att tillkännage medlemskap i lottaorganisationen. Vidare skulle den phatiska uppgiften vara att skydda och förstärka en känsla av kamratskap mellan de finska och svenska organisationerna.

Det är möjligt att styra en läsare på många sätt skriver Saraste. Man kan alltså manipulera läsarnas associationer. Text, kontext och närhet av andra bilder kan till exempel påverka uppkomsten av konnotationer. Även layout och fotografiets storlek påverkar skapandet av associationer, dessa aspekter lämnar jag dock utanför min studie. Saraste instämmer i Barthes åsikt, som jag redan har presenterat, om att texten gör läsaren uppmärksam på vissa

¹⁴² Jakobson (1960) citerad enligt Fiske 1992, s. 56.

¹⁴³ Fiske 1992, s. 56.

¹⁴⁴ Fiske 1992, s. 56–58.

dimensioner av bilden¹⁴⁵. Saraste tillägger dock att texten även kan skapa nya dimensioner i bilden. Likaså kan ett bildpar åstadkomma en helt ny tanke, en sådan som bilderna inte kan åstadkomma ensamma. Dessutom kan bildernas motsatta innehåll ha en viktig betydelse, det kan öka materialets emotionella inverkan och bilda på så sätt nya konnotationer.¹⁴⁶

Bildparet (bild 10) som publicerades i Helsingin Sanomat andas värme. Fotografierna skapar starka emotionella konnotationer om empati och engagemang. På den vänstra bilden sitter en lotta på golvet tillsammans med en fem-sexårig flicka. Det ser ut som om lottan pratar lugnt och stillsamt med flickan och den leende flickan tycks njuta av sin tillvaro. Adresslappen kring flickans hals har blivit vänd, man har kanske velat gömma flickans namn. På den högra bilden håller lottan en liten pojke i sin famn. Pojken har vägrat att klä av sig sin jacka, den är bara till hälften på den gråtande pojken. Lottan läser något på det skrynkliga pappret som hon har i händerna, förmodligen håller hon i en minneslapp med finska ord.

Den vänstra bilden (bild 10) väcker en association om en gemensam och trevlig pratstund ”oss flickorna emellan”. Lottan har tagit av sitt förkläde och på detta sätt tonat ner en del av sin sköterskeroll. Det högra fotografiet skapar konnotationer om bilder av madonnan och barnet. Konnotationen är stark, en vårdande och tröstande mytisk modergestalt med ett litet barn i sin famn. Med lätthet kan man tänka, när man tittar på de här bilderna, att alla svenska lottor är vackra, kärleksfulla och ömsinta. Det publicerades inte många bilder av svenska lottor i de finska tidningarna. Därför fanns det inte så många alternativ till den här metonymin och till den myt som bilder som denna har skapat. Om man citerar Fiske kan man nog säga att fotografiets mytiska moderlighet får läsaren att glömma tecknets utspekulerade bakgrund¹⁴⁷.

Barthes har utvecklat en tanke om andra nivåns tecken som är konnotationer, symboler och *myter*¹⁴⁸. Barthes anser att mytens huvudsakliga uppgift är att naturalisera historien, göra den rättfärdigad och för evigt korrekt. Enligt honom mystifierar och döljer myterna sin ursprungliga dimension. Därtill döljer myterna också sin politiska och sociala dimension.¹⁴⁹ Fiske instämmer i Barthes åsikter. Han skriver att tanken om kvinnorna som naturligt mera vårdande och omsorgsfulla är en levande myt. Denna myt har naturenligt visat att kvinnorna

¹⁴⁵ Se sidan 21.

¹⁴⁶ Saraste 1996, s. 172; Barthes 1984a, s. 121, 131.

¹⁴⁷ Fiske 1992, s. 117–118.

¹⁴⁸ Barthes 1984b, s. 17; Fiske 1992, s. 115.

¹⁴⁹ Barthes 1994, s. 189–190.

bör stanna hemma och ta hand om sina barn och sin man. Mannen däremot har lika naturenligen fått rollen som försörjare. Genom att presentera de här tankarna som en del av naturens ordning döljer myten deras historiska bakgrund. Detta får myterna att se ut som allmängiltiga, orubbliga och rättvisa. Härmed döljer myten sitt politiska ursprung.¹⁵⁰

Fiske menar att Barthes och Lévi-Strauss mytteorier i många avseenden är spegelbilder. Enligt honom har Lévi-Strauss lånat idéer både från Sigmund Freud och de Saussure när han har utvecklat dels sin egen mytteori, dels en teori om binära motsatspar. Enligt Fiske betraktar Lévi-Strauss myten som en berättelse, vilken blir igenkänd som myt fastän folk som berättar den inte medvetet skulle tänka på mytens betydelse. Barthes däremot uppfattar en myt som en begreppskedja. Han är av den åsikten att myten är språk som oftare definieras genom sin intention än sin skriftliga betydelse. Människorna kan vara medvetna om betydelsena hos en begreppskedja men inte om dess mytiska egenskap. Barthes betonar att makthavande ofta ger myterna betydelse som gagnar deras egen nytta. Således bottnar myterna i sociala skillnader.¹⁵¹

Fiske säger att Lévi-Strauss ser myterna som en angelägenhet som rör hela samhället och som slutligen har att göra med hela mänsklighetens vanda och rädslor. Lévi-Strauss skådar myterna i ett universellt perspektiv¹⁵². Barthes däremot iakttar myterna i individens perspektiv.¹⁵³ Det finns olika åsikter om myt som begrepp. Själv skulle jag instämma i Barthes uppfattning. Det är svårt att se begreppens, till exempel manlighet och kvinnlighet, art. Speciellt svårt är det att se arten av den egna kulturens myter eftersom de är en del av den ”naturliga” verklighet vi lever i. Främmande kulturens myter är lättare att upptäcka.

Fiske beskriver också hur massmedierna i industriländerna förverkligar samma uppgift som myterna i stamsamhällen, där den verbala kommunikationen är i centrum.¹⁵⁴ Om Fiske syftar på samma sak som Barthes, när han skriver om myt, har pressbilderna en stor uppgift att göra myterna naturliga. Man kan se att föregående bildpar (bild 10) också har denna uppgift. Det finns inte någon artikel i samband med fotografierna i Helsingin Sanomat. Bildtexten försöker likväl framhäva och stärka konnotationerna och de mytiska associationer som bilderna har

¹⁵⁰ Fiske 1992, s. 118.

¹⁵¹ Barthes 1994a, s. 186, 190, 200.

¹⁵² Fiske 1992, s. 161, 175.

¹⁵³ Barthes 1994a, s. 189–190.

¹⁵⁴ Fiske 1992, s. 164.

skapat. Man kan säga att bildtexten närmast är associativ. Bildtexten lyder: ”Pikku matkalaiset perillä Ruotsissa. Vasemmalla olevassa kuvassa tyttönen näyttää jo viihtyvän mainiosti herttaisen lottatädin seurassa, mutta oikeanpuoleisen pikku miehen mielet on hetkeksi vallannut koti-ikävä...”.¹⁵⁵ Mytiska betydelser går inte att hitta i själva texten utan betydelserna skapas i samband med läsningen. Betydelserna projiceras in i bilderna i växelverkan mellan läsaren och texten. Eftersom myten är ett tecken fullt av viktiga betydelser, har den starka och mytiska madonna- och barnuppställningen dämpats med den lättare och gladare ”oss flickorna emellan” bilden.

3.6 Hjälparbetare och anpassningsbara barn

BILD 11.
”Ett knippe bilder från de finska barnens första dag på genomgångshemmet Anglais.” Stockholms-Tidningen. 25.1.1942.

Stockholms-Tidningen behandlar samma händelse i sin omfattande artikel den 22 januari 1942 som det förut nämnda Helsingin Sanomat den 25 januari 1942. Den finska tidningen publicerade dock ingen artikel om barnförflyttningarna i samband med fotografiet och bildtexten (bild 10). Man kan påstå att bilden i den finska tidningen har bara en dekorativ funktion, men enligt Nöth kan man tala om bilddominans när bilden härskar eller själva bilden är den aktuella nyheten¹⁵⁶.

Den svenska tidningens huvudrubrik lyder: ”Första brevet till mor: vi har fått mat”.¹⁵⁷ Alla personerna på pressbilderna (bild 11) blir nämnda. Detta var vanligt i många svenska tidningar. Enligt artikeln i Stockholms-Tidningen är de tåliga finska barnen vana att anpassa sig till mindre komfortabla förhållanden. Barnens sjöresa skildras av sköterskan och läkaren

¹⁵⁵ Pikku matkalaiset perillä Ruotsissa. Helsingin Sanomat. 25.1.1942.

¹⁵⁶ Se sidan 5–6.

¹⁵⁷ ”Första brevet till mor: vi har fått mat.” Stockholms-Tidningen. 22.1.1942.

beskriver deras hälsotillstånd. Läkaren visar sitt fina mottagningsrum samt laboratoriet. Barnen blir inte intervjuade av reportern. Barnens röst hörs dock genom de svenska pressbilderna med ledsna ansiktsdrag. Den glada flickan som blev presenterad i Helsingin Sanomat (bild 10), sitter nu på den högra bilden (bild 11) och ser övergiven och sorgsen ut. På den vänstra bilden (bild 11) sitter två små resande bredvid varandra i en soffa. De har adresslapparna kring halsen och armarna skyddande och lugnande runt varandras axlar. Barnens röst blir förmedlad också genom den mellersta pressbilden där en liten flicka sitter i famnen på en medelålders dam. Denna flicka skriker med öppen mun av längtan, rädsla eller kanske av ren skräck. Bredvid sitter en apatisk pojke och stirrar rakt mot kameran och läsaren. Den viktigaste rollen på de här bilderna (bild 11) får den leende damen i mitten. Kvinnan som sitter i en ledande ställning i hjälporganisationen kan inte kopplas samman med en madonnabild fast hon håller ett barn i famnen. Med sin posering har hon kanske velat väcka konnotationer om en glad och hurtig organisatör som behärskar alla situationer. Avlägsnandet av bakgrunden framhäver personerna och deras miner och påverkar därigenom också läsandet av bilden.

Vid första ögonkastet ser det ut som om de svenska tidningarnas bilder är tagna på måfå. Det ser också ut som om fotografierna är tagna vid verkliga händelser. När pressbilderna (bild 11) blir noggrannare granskade förstår man dock att barnen på vänster sida är placerade i soffan för att bli fotograferade. Kanske har fotografen till och med lyft det ena barnets arm på det andras axlar. Den högra pressbilden, där de flesta personerna verkar lite hängiga, ser ut att framhäva den centrala bilden i mitten. På detta sätt blir den leende damens energiska väsen tydligt markerat. Via damen skapas en positiv konnotation av hela barnförlytningsorganisationen. De andra bilderna ger intryck av att betona mittbildens betydelser. Därtill hjälper de läsaren att skapa positiva konnotationer i anslutning till händelsen.

På bilden i den finska tidningen, Helsingin Sanomat, (bild 10) ser man att lottans roll är mycket mera markerad än den är på bilden (bild 11) i den svenska tidningen, där lottan sitter i bakgrunden med sänkt huvud. En anledning till detta kan vara att det finns minst en skådespelare med på bilden. Svenska Dagbladet¹⁵⁸ berättar i sin artikel den 23 januari 1942 att skådespelerskan som spelar lottans roll, heter Eivor Landström. Varken Stockholms-

¹⁵⁸ Finskt på gamla. Anglais. Svenska Dagbladet. 23.1.1942.

Tidningen eller Helsingin Sanomat yttrar sig om saken fast de skriver om samma barngrupp. Det ser ut som om man har offrat mycket tid och möda för att skapa den representation (bild 10) som kan ses i Helsingin Sanomat. Man har strävat efter att konstruera en så naturlig pressbild som möjligt. Det har nog lagts vikt vid till och med följande saker: rekrytering av skådespelerska, klädsel, ljusförhållanden, bildperspektiv, val av barn, val av fotograferingstid och till sist beskärning av bilderna och layout.

Bilderna i bild 10 är de största och nästan de enda krigsbarnsbilder man kan hitta i Helsingin Sanomat. Nu ser de ut att vara iscensatta. Det har verkligen varit mycket viktigt att skapa en trevlig och mytisk representation av de svenska sköterskorna. De konstruerade representationerna har visat sig vara starka skapare av konnotationer. Man har inte ens behövt text, eftersom dessa verklighetsimiterande bilder har sett så sanningsenliga ut.

Genom fotografierna (bild 11) i Stockholms-Tidningen har man kanske velat visa den svenska allmänheten att det går att sköta de gråtande, svårhanterliga och ledsna barnen om man bara är tillräckligt bestämd och har ett glatt sinne. Syftet har nog också varit att betona den svenska organisationens hurtiga och muntra atmosfär. Bildernas syfte i Helsingin Sanomat har däremot varit att påminna finländarna om likheterna mellan de olika lottaorganisationerna. Därtill har man nog velat lugna ner den allmänna sinnestämningen och skapa förtroende gentemot de svenska hjälparbetarna och hjälporganisationen.

I Finland försökte man öka förtroendet även genom att berätta om kontrollen av fosterhemmen i Sverige. Till exempel i en artikel i Kansan Lehti den 14 april 1942 kan läsas hur socialministeriet har sänt två representanter till Sverige för att hjälpa till med de finska krigsbarnen¹⁵⁹. Tidningen berättar att representanterna heter fröken Maja Ahlberg som är inspektör vid barnavårdsnämnden i Helsingfors och fru Edith Stolt, en medlem av socialnämnden i Helsingfors. Tidningen fortsätter att båda kvinnorna i vanliga fall arbetar med sådana folkgrupper varifrån de till Sverige förflyttade barnen blir valda. I artikeln framförs en idé om utvidgande av kriterierna. Enligt tidningen borde också ensamma mödrars barn förflyttas tillsammans med nödställda familjers barn. Inspektörerna övertygar att alla barnen vårdas hänsynsfullt och hängivet i Sverige. Stolt berättar att fosterföräldrarna ägnar sig tillgivet och ömt åt barnen. Nästa dag, den 15 april 1942 publicerade finska

¹⁵⁹ Suomen lapset Ruotsissa. Kansan Lehti. 14.4.1942.

Sosiaalidemokraatti samma artikel som troligen blev publicerad i många finska tidningar. Även Helsingin Sanomat publicerade artiklar som omnämde kontrollen av svenska privathem och institutioner.¹⁶⁰

Enligt artikeln i Dagens Nyheter den 10 januari 1942 var de svenska fosterhemmen skyldiga att anmäla sina krigsbarn till barnavårdsnämnden för inspektion¹⁶¹. I texten betonas att inspektionen inte innebär något misstroende mot den behjärtansvärda hjälpaktionen eller mot de privata hemmen. I texten påminns också att personer som utan ersättning har mottagit finska barn till sina privata hem inte är anmälningsskyldiga. Den föregående artikeln skapar ett intryck, att de svenska fosterföräldrarna ansåg kontrollerna vara kränkande. Jag hittade inte många artiklar om inspektioner i svenska fosterhem. Varken böcker eller undersökningar ger information om saken.¹⁶²

Endast Edwardsen berättar i sin bok *Lappu kaulassa* att Elina Rautanen arbetade som barnavårdsinspektör i Göteborg och Bohuslän under kriget. Rautanen var övervakare till nästan 3000 barn.¹⁶³ Enligt material som jag har hittat kan nog sägas att det sändes väldigt få inspektörer och barnavårdsarbetare från Finland till Sverige. Dessutom ser det ut som om de enskilda inspektörernas arbetsfält var enormt på den svenska sidan.

4 MOTTAGANDE AV BARN OCH ÅTGÄRDER SOM VIDTOGS

Det publicerades olikartade fotografier om mottagandet av finska krigsbarn i den svenska pressen. Det går att hitta mängder av dokument om läkarundersökningar, desinficeringar och bad. I finska tidningar har jag inte lyckats hitta fotografier som berör ovan nämnda teman.

¹⁶⁰ Se t.ex. Koteja kodittomille lapsille r.y. 20 vuotias. Helsingin Sanomat. 19.7.1943; Suomen humanitäärinen avustaminen Ruotsissa edelleen suuren myötämielisyyden kohteena. Helsingin Sanomat. 4.2.1942.

¹⁶¹ Kontroll fordras av fosterhemmen. Dagens Nyheter. 10.1.1942.

¹⁶² Se t.ex. Kavén 1985; Kovács 1995; Lagnebro 1994. Författarna nämner inte alls inspektionerna i de svenska fosterhemmen.

¹⁶³ Edwardsen 1995, s. 114.

4.1 Nöd och fattigdom

BILD 12. ”Till de flyktingar som kom till Haparanda på fredagen – den stora evakueringsens första dag – hörde ett nittital barnungar från ett barnhem. En del av de små är på bilden till vänster i full färd med att förtära det första målet på svensk mark, choklad och smörgås. Pojkarna i fönstret väntar på sina kläder efter det grundliga badet, som hör till en av de första upplevelserna på svensk mark.” Dagens Nyheter. 17.9.1944.

Nästa fotografi (bild 12) publicerades i samband med en artikel i Dagens Nyheter den 17 september 1944. Artikeln börjar med orden: ”Jag trodde inte det fanns sådan nöd och fattigdom”.¹⁶⁴ Reportern skildrar i artikeln hur ett evakueringståg lastade med finska flyttningar anlände till Haparanda. Tåget förde med sig så oerhört mycket mänskligt elände, lump och trasor att det upprörde både reportern och de andra mottagarna. Reportern jämför den sorgliga scenen med synen av lemlästade och förbrända människor. Även enskilda människor blir skildrade i texten. Barn, män och kvinnor är enligt reportern bleka och ser äldre ut än de borde enligt deras ålder. Somliga flyktingar har förvridna ansikten och andra förstår inte vad tolken säger till dem. Finländarnas kläder är gammalmodiga, för stora och smutsiga. Byxorna är lappade på de ursprungliga lapparna och ytterrockarna är gröna av ålder.

Flyktingarnas utseende och konstiga uppförande blir beskrivna men flyktingarna blir inte intervjuade. Läkaren blir dock intervjuad och han berättar att de finska barnen är mycket illa klädda men vanligtvis friska och välnärda. De finska mödrarna beröms i artikeln; de kan hålla sina barn lugna fast de måste vänta länge i köarna. Även svenskarnas organisationsförmåga och lottornas uppoffrande arbete understryks i texten. Det centrala temat i texten i Dagens

¹⁶⁴ Beklämmande nöd och fattigdom präglar de finska flyktingarna. Dagens Nyheter. 17.9.1944.

Nyheter är dock de finska flyktingarnas misär. De svåra omständigheterna och fattigdomen i Finland blev ofta teman i den svenska pressen.

Bilderna 12 och 13 i bilagan är från Aftonbladet. Året är 1944. En bildtext i samband med det första fotografiet (bilagan bild 12) berättar att mannen som står på den vänstra sidan är en svensk lapptillsyningsman¹⁶⁵. Han har tagit hand om bildens tre utblottade barn och deras fader. Bildtexten berättar också att fotografiet har tagits vid den punkt där Sveriges nordligaste landsväg tar slut i ödemarken, sjutton kilometer norr om Karesuando. Den svenska mannen blir nämnd i texten även hans yrke nämns, men varken fadern eller pojkarna blir nämnda. Nästa bildtext (bilagan bild 13) nämner inte heller de personer som kan ses på fotografiet. Läsaren får inte heller veta var pressbilden är tagen. Rubriken beskriver skandaliserande: ”Bedrövlig barntransport: mjölken stals från tåget”.¹⁶⁶ Enligt bildtexten grät de svenska lottorna när de såg de i trasor klädda barnen.

Denotationsnivån i den representationen som Aftonbladet publicerade berättar att sex förfärligt smutsiga barn med trasiga kläder har ställts i en rad för att bli fotograferade (bilagan bild 13). Somliga barn har adresslappen kring halsen och minst ett barn, hon som står längst till vänster, har blivit snaggad. Man kan inte se pojkarnas huvud eftersom de har skärmmössorna på sig. På bilden 13 i bilagan ser man däremot en välmående, rundkindad och rakryggad man. Han är klädd i kavaj, vit skjorta, slips och puffbyxor. På huvudet bär han en grå tyghatt. Mellan stövlarnas skaft och byxorna kan ses vita strumpor. Den fylliga mannen har knäppt sin kavaj med en knapp över den runda magen. Mannen tittar mot fotografen med huvudet högt och händerna bakom ryggen. På fotografiets högerkant står i stället en väldigt mager och krokig man med smalt ansikte. Denne man har klätt sig i skärmmössa, kavaj, väst, knäbyxor och trasiga pjäxor. Han tittar mot kameran med böjt huvud och armarna hängande vid sidorna.

Mellan de här männen står barnen. Alla tre pojkar har för stora skärmmössor på sig. Två av pojkarna är klädda i för stora och tunga vinterrockar som når ända till marken. Under rockarna har de tre barnen ljusa skjortor med krage. Det ser ut som om alla tre pojkar har ett slags kängor på sig. Skodonen ser ut att vara så kallade filttossor. Motsättningsförhållandet på

¹⁶⁵ Riksarkivet, Stockholm. Jag antar att tidningen som har publicerat bilden (bild 12 i bilagan) är Aftonbladet. Tidningsklippet var inte försett med tidningsnamn eller publiceringsdatum, endast år 1944.

¹⁶⁶ Bedrövlig barntransport: mjölken stals från tåget. 7.6.1944. Aftonbladet.

den här bilden är skriande. Fotografiet markerar skillnaderna mellan de två männen. Samtidigt framhäver bilden ”de andras” olikhet. Den kraftiga och självsäkra svenska husbonden står på den vänstra sidan, medan på den högra sidan ses en utsvulten och krokig finsk man som signalerar underkastelse med sitt böjt huvud.

Markku Mattila skriver att tanken om raser och skillnader mellan dem var vanlig i början av 1900-talet. Även i alla länder i Norden delades människorna in i högre och lägre raser. Delningens bevisningsgrund kunde vara kulturella, statliga, religiösa, språkliga, etniska eller geografiska.¹⁶⁷ Således förstärkte den rashygieniska läran ”de andras” kulturella och etniska olikhet. Enligt Eliisa Pohtila bestyrktes folkkaraktär av fysionomiska aspekter. Avvikelser från idealen tolkades som avslöjare av inre defekter och kriminella egenskaper. Moral och karaktär blev förenade med estetiska ideal.¹⁶⁸

Det är dock svårt att säga hur mycket man trodde på läran om rashygien. Emellertid konstaterar Mattila att rashygienläran i Finland var en del av mellanstadie- och gymnasieskolans undervisning från och med 1920-talet. Under 1930-talet var rashygien ett så omtalat ämne i studieböckerna att finska elever inte kunde undvika det.¹⁶⁹ Man kan nog anta att så var även fallet i Sverige, där Svenska statens rasbiologiska institut grundades år 1921.¹⁷⁰ Det fanns förstås även sådana som trodde att man kunde förbättra och förädla människans ärvda begåvning och böjelser. Man tänkte alltså att omgivningen spelade en stor roll under individens utveckling.¹⁷¹

Den föreliggande representationen (bilagan bild 12) kan inte sägas ha någonting med rashygieniska läror att göra. Men man kan tydligt se att representationen betonar ”de andras” eller det finska proletariats fattigdom och olikhet i jämförelse med de välmående svenskarna. Det ser ut som om fotografiet förstärker svensk identitet genom att dra en gräns mellan den storhjärtade, starka, svenska hjälparen och den rädda, hjälplösa, finska mottagaren. Abigail Solomon-Godeau betonar att samtidigt som ett fotografi förstärker vissa identiteter skapar det oundvikligen en icke-identitet, annorlunda, ”den andra”¹⁷².

¹⁶⁷ Mattila 1999, s. 28, 90, 100–101.

¹⁶⁸ Pohtila 2001, s. 51; se även Kemiläinen 1994, s. 138.

¹⁶⁹ Mattila 1999, s. 121, 123.

¹⁷⁰ Mattila 1999, s. 94.

¹⁷¹ Mattila 1999, s. 74.

¹⁷² Solomon-Godeau 1991, s. 37.

För den franska filosofen Julia Kristeva är ”de andra” först och främst annorlunda i jämförelse med omgivningen. Olikheten är ofta så iögonfallande att omgivningen märker det. Skillnader skapas i förhållande till rötter och ursprung. Främlingen är ofta utan rötter och utan moder säger Kristeva. Främlingen saknar det som vi andra har; en länk till boendeorten. En icke-främling eller en representant för stamfolket tillhör samtidigt olika grupper och är aldrig bara en representant för en folkgrupp eller en religion.¹⁷³ Den finska olikheten kunde bli framställd på många olika sätt i den svenska pressen. Man kunde till exempel berätta att de fattiga finländarna var vidskepliga och att de idkade besvärjelser mot ondskans makter¹⁷⁴.

Pressbilden (bilagan bild 12) som beskrevs ovan rent av flödar över av motsättningar och framhäver ”de andra”. Avbildandet av den välmående, rakryggade, svenska husbonden och den krokryggade, finska fadern med sina barn har gjorts ganska hänsynslöst. Personerna har ställt sig framför kameran enligt instruktioner de har fått av fotografen. Männerna avgränsar fotografiet från bägge sidorna. Barnen har ställts i bildens centrum, mellan de stående männen. De med stora, tunga rockar klädda pojkarna står mitt på bilden och visar upp fattigdom och misär konkret framför läsarens ögon.

Hänsynsfull är inte heller nästa representation (bilagan bild 13) där de smutsiga och med trasiga kläder klädda barnen står i en rad som fotografen har arrangerat. De här barnen med magra och spattiga ben är nog inte så estetiska att titta på. Man kan hänvisa till den ovan nämnda Pohtilas konstaterande och säga att konnotationerna som bild 13 i bilagan väckte på 40-talet kan ha varit någonting annat än enbart sympatiska¹⁷⁵.

Nästa representation (bilagan bild 12) konkretiserar de starka motsättningar som uppstår mellan två avbildade världar. På den ena sidan kan ses hopplöshet och en finländare som har förlorat allt. På den andra sidan ses välstånd och en svensk som lever i sin krafts dagar. Fotografiet är ett bevis på den svenska välgörarens stora och goda hjärta. Bilden är också ett meddelande som berättar om situationen i Finland och bland finländarna. Bilder som pekar så här tydligt hittar man dock sällan i svenska tidningar.

¹⁷³ Kristeva 1992, s. 16, 21.

¹⁷⁴ Barn i obygd dras genom trädrot mot ondskans makter än i dag. Dagens Nyheter. 20.1.1942.

¹⁷⁵ Se sidan 49.

Aira Kemiläinen antar att svenskarnas konservativa attityd gentemot Finland och speciellt finländarna i slutet av första världskriget var osäker och ofta nästan fientlig. Detta var förknippat med tanken på den finska rasen som passiv och okunnig i jämförelse med svenska rasen eller germaner.¹⁷⁶ När man berör den gamla rasläran och diskussionerna om olikvärdighet mellan raserna kommer det påstådda finska mindervärdeskomplexet i ljuset. Detta komplex har ofta varit ett favoritmotiv i satiriska kåserier. Matti Peltonen påstår i boken *Suomalaisuus kansallisena omakuvana* att finländarnas självbild är så dålig att man inte kan hitta motstycke bland de andra nationerna i Europa¹⁷⁷.

Kemiläinen är av den åsikten att när finländarna stämplades som olika, förorsakades mycket skada på relationerna mellan finländarna och svenskarna. Senare vållades skador även på relationerna mellan Finland och Sverige. Stämplantet kan också ha påverkat Finlands möjligheter i utlandet. Hon fortsätter att det förmodligen har påverkat även finländarnas syn på sig själva och på yttrevärlden. Samtidigt blev man kanske främmande för de svensktalande och Sveriges svenskar. Det kunde sitta kvar en del irritation och kanske om självkänslan inte var tillräckligt stark även mindervärdighetskänslor i finländarnas tankar.¹⁷⁸

När enskilda gestalter och små grupper representerar, eller man uppfattar att de representerar, hela folket skapas *stereotyper* som till exempel skandalpressen använder för att sälja flera tidningar. Stereotyperna, ideologierna och värderingarna får på detta sätt en tillspetsad bildlig form. Hall skriver att stereotyperna alltid har en anknytning till värdesättning, med hjälp av stereotyperna grupperas både människor, samhällen och olika företeelser i olikartade maktförhållanden. Stereotypiseringen förenklar, naturaliserar och förstelnar skillnaderna. Samtidigt gör den en skillnad mellan normal och onormal, samt mellan acceptabel och oacceptabel. Generaliseringar och fördomar är kännetecknande för stereotyperna. De har kanske inte någon motsvarighet i den verkliga världen. Föreställningarna om ”de andra” formas för geografiskt avstånds, politiks och idéers skull, samt med hjälp av uppfattningar som en gemensam historia har gett upphov till.¹⁷⁹ Enligt Peltonen kan man säga att stereotyperna är kulturella bilder som massmedierna och uppfostran uppehåller. Dessa bilder

¹⁷⁶ Kemiläinen 1994, s. 165.

¹⁷⁷ Peltonen 1996, s. 122.

¹⁷⁸ Kemiläinen 1994, s. 362–366

¹⁷⁹ Hall 1999, s. 190–191; se även Dyer 1993, s. 14–15.

har en lång historia även i Europa. De är ofta negativa eller retsamma föreställningar om de närmsta grannfolken.¹⁸⁰

4.2 På en teaterföreställning

BILD 13. ”På bilden ses t.v. små barn styrka sig med choklad och smörgåsar, på högra bilden äro de klara för läkarundersökning och ympning efter ett ordentligt bad.” Svenska Dagbladet. 17.9.1944.

En bild (bild 13) som publicerades i samband med en artikel i Svenska Dagbladet den 17 september 1944 har rubriken: ”Haparanda en nödens anhalt”. Reportern skriver hur de hemlösa finländarna söker skydd hos vänliga grannar på svenska sidan. Enligt bildtexten är de nakna pojkarna klara för läkarundersökning och ympning, medan flickorna sitter och dricker choklad och äter smörgåsar. Även Dagens Nyheter publicerade en artikel om samma grupp och samma situation den 17 september 1944. Rubriken i Dagens Nyheter lyder: ”Beklämmande nöd och fattigdom präglar de finska flyktingarna”. Det berättas i bildtexten i Dagens Nyheter att barnen kommer från ett barnhem och att flickorna äter sin första måltid på svenska sidan. Samtidigt väntar pojkarna på sina kläder efter ett ordentligt bad.

Artikeln i Dagens Nyheter ger anvisningar åt svenskarna om hur man borde bemöta finska flyktingar. Svenskarna uppmanas till små vänligheter mot flyktingarna och att samtidigt visa urgammal, svensk, varmhjärtad fridkostighet. Texten uppmanar svenskarna att glömma språksvårigheterna och varnar dem för att uppträda med överdriven hurtighet eller för glatt. De blir också påmind om att känsliga och upprivna flyktingar kan se svenskarnas välstånd

¹⁸⁰ Peltonen 1996, s. 122–123.

och lyckliga förhållanden som en bitter orättvisa. Reportern avslutar sin text så här: ”Låt de evakuerade ej känna sig som främlingar, utan som våra tillfälliga gäster”.¹⁸¹

Varken Dagens Nyheter eller Svenska Dagbladet skriver om fotografiernas (bild 12 och 13) barn. Läsaren får till exempel aldrig vetskap om deras namn. Artikeln i Dagens Nyheter skildrar bland annat tämligen detaljerat finländarnas misär som syntes mest på deras klädsel och kanske även på deras konstiga beteende. Texten markerar de aspekter som läsaren borde fästa sin uppmärksamhet på. Samtidigt leder texten läsaren mot de, i förväg valda bibetydelsena.

Motsatsernas betydelser skapas i en jämförelse med andra bilder eller texter. När man sysslar med motsatspar talas det ofta om *binära oppositioner*.¹⁸² Eero Tarasti är av den åsikten att A.J. Greimas, som leder sin egen skola i Paris, har utvecklat den mest systematiska teorin om semiotik. Denna teori är uppbyggd bland annat på de betydelser som konstrueras av binära oppositioner. Enligt Tarasti ligger Hjelmslevs och de Saussures teorier till grund för Greimas teori.¹⁸³

Hall däremot konstaterar att det finns fyra sätt att komma underfund med skillnadens problem. Det första och intressantaste av de här tillvägagångssätten har anknytning till de Saussures teori om de binära oppositionerna. Enligt det här synsättet är skillnaderna väsentliga, eftersom de möjliggör bildande av betydelser. Till exempel par som svart/vit och maskulin/feminin är viktiga, eftersom de fasthåller världens mångsidighet till det yttersta, som antingen – eller. Skillnaderna mellan tecknen bär med sig betydelserna. Detta vill säga att betydelserna uppstår just i de här skillnaderna. Det är alltså betydelsefullt och praktiskt att tänka binärt. Emellertid upplyser Hall om att det även kan vara tragiskt eftersom detta sätt att skapa betydelser är förenklande.¹⁸⁴

Både Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet publicerar alltså samma typ av parbilder (bild 12 och 13) i sina artiklar. På parbilderna blir skillnaderna mellan de varmt klädda flickorna och de snaggade, nakna pojkarna markerad. I båda tidningars vänstra fotografi sitter flickorna ute på en bänk och äter, somliga har en smörgås och en mugg i sin hand. Vidare på bilderna

¹⁸¹ Beklämmande nöd och fattigdom präglar de finska flyktingarna. Dagens Nyheter. 17.9.1944.

¹⁸² Barthes 1973, s. 80–82.

¹⁸³ Tarasti 1980, s. 8–9; om dikotomier se även Eriksson & Göthlund 2004, s. 47.

¹⁸⁴ Hall 1999, s. 153.

bredvid ser läsaren en stor grupp nakna pojkar med snaggade huvuden och lapp kring halsen. Bägge tidningsartiklarna beskriver barnens gräsliga klädsel. Det är svårt att se på pressbilderna hur dåliga kläder de egentligen har. Bara några av de sittande flickorna verkar ha trasiga sockor på sig. Det kan man tydligt se i synnerhet på bild 12. Flickorna är varmt klädda på båda pressbilderna (bild 12 och 13). De har tjocka vinterkappor, mössor och skor på. Flickornas skor har delvis skurits bort i bild 13 men på bild 12 syns de tydligt. Följaktligen är det lätt att se att alla flickorna har likadana snörkängor på sig.

Det går att hitta många binära motsatspar i dessa bilder: flicka/pojke, klädd/naken och mörkt/ljust. Det mest iögonfallande motsatsparet är dock inne/ute. Dagens Nyheters fotograf har valt att ställa sig i en utomstående synvinkel, när han har fotograferat de bägge grupperna (bild 12). Avståndet mellan läsaren och pojkarna har ökats genom att pojkarna står bakom fönstret. Följaktligen kan läsaren inte se pojkarna helt och odelat. Pojkarna däremot kikar genom fönstret över varandras huvuden, alla vill ivrigt se vad som händer där ute.

Svenska Dagbladets fotograf har i stället valt en något annorlunda vinkel. Han har flyttat sig till samma utrymme där pojkarna befinner sig; till omklädningsrummet. I fokus på den högra bilden (bild 13) står två kalklippta pojkar på omklädningsrummets träbänk. De ler mot fotografen. I bakgrunden ses flera pojkar framför ett plastdraperi som låter ana att det rör sig om ett badrum. Dessa pojkar har konstigt fördrivna ansikten och deras kroppar ser ut att vara i kramp. Pojkarna på båda pressbilderna (bild 12 och 13) är lika nakna men inte lika utsatta för läsarens ögon.

På båda fotografierna har pojkarna blivit fotograferade i frontal posering. Flickorna sitter däremot på den långa parkbänken som har ställts i diagonal från bildens nedre vänsterkant mot högra hörnet. Flickorna sitter således som i en teatersalong. De iakttar pojkarnas ”framställning” och uppfriskar sig med drycker. Läsaren ser pojkarna i de sittande flickornas perspektiv. Det ser ut som om pojkarna har framställts som skådespelare, som vi accepterar som lämpliga objekt. Det framstår som om de nakna pojkarna skulle vara medvetna om ”kikandet” genom att titta rakt mot kameran. Man har försökt rättfärdiga pojkarnas placering i fullständig objektställning, genom att ta med flickorna som ”publik”. Med hjälp av detta har också läsarens ”smygtittarstämpel” suddats ut¹⁸⁵

¹⁸⁵ Voyeurism eller ”smygtittande” se t.ex. Hietala 1993, s. 115–116; Göthlund 2002.

Bilden (bild 13) i Svenska Dagbladet framhäver teaterkonnotationen till det yttersta genom att tydligt skilja flickornas grupp och pojkarnas grupp åt. Man har också markerat grupperingen genom att klippa bort den femte personen som syns på bild 12. Fotografiet i Dagens Nyheter däremot ger en föreställning om en gemensam grupp som flickorna och pojkarna skapar tillsammans. Man har försökt övertyga läsaren genom att lägga flickornas och pojkarnas bilder delvis på varandra.

Semiotiken är inte bara medveten om läsarens förutfattade meningar och vetenskap om händelser, utan betonar också läsarens delaktighet i skapandet av betydelser hos bilderna¹⁸⁶. Enligt Veijo Hietala konstruerar tittaren en berättelse om bildens händelser i sina tankar¹⁸⁷. Tittaren kompletterar alltså bildens händelser genom att läsa bilden som han läser en berättelse eller en teaterföreställning. Kuusamo instämmer och skriver att ”kuvassa esitetty jokin on aina lähempänä lausetta kuin sanaa”¹⁸⁸. Man kan testa förändringen av bildens berättelse med hjälp av en *kommutationstest*. Med hjälp av testen kan man få kännedom om skillnaderna som producerar betydelser. Man kan också känna igen särskiljande drag inom paradigmet eller syntagm.¹⁸⁹ Testen görs genom att man byter ut en enhet i betydelseparadigmet mot en annan. Efter det noterar man om betydelseparadigmet har ändrats. Till exempel om flickornas grupp på fotografiet (bild 13) ovan byttes mot en grupp av vuxna män eller kvinnor skulle bildsyntagmets betydelser förändras helt, kanske så grundligt att man inte skulle ha kunnat publicera bilden. Testen markerar tydligt betydelsen av flickornas grupp.

Vid jämförelse av bilderna (bild 12 och 13) framhävs även ett motsatspar mörk/ljus. Bakgrunden på den ena representationen är mörk och på den andra ljus. Bakgrundens färg har en inverkan på representationernas atmosfär. Det kan man se på fotografiet i Dagens Nyheter (bild 12), där en mörk bakgrund är med om att skapa en dyster och hopplös atmosfär i representationen. I jämförelse därmed strävar Svenska Dagbladet med sitt fotografi med ljus bakgrund till att konstruera en ljusare och lättare stämning som är väl lämpad i med tanke på representationens tema, teaterföreställningen. Det finns många aspekter som är med och påverkar konstruktionen av atmosfär på bilden. Till exempel influeras bildens stämning av tolkningsramen. När man analyserar bilderna ovan kan tolkningsramen innehålla verbaltext eller om man tittar på saken i vidare perspektiv kan kontexten bestå av krigstillståndet i

¹⁸⁶ Fiske 1992, s. 141; se även Barthes 1993, s. 159–168.

¹⁸⁷ Hietala 1993, s. 81–82.

¹⁸⁸ Kuusamo 1990, s. 77.

¹⁸⁹ Fiske 1992, s. 144–145.

Finland. Ytterligare har atmosfären på pressbilden en inverkan på konnotationerna som bilden skapar.

Enligt Barthes kan konnotationer skapas i fotografiet med hjälp av trickbilder, som jag redan tidigare har påpekat¹⁹⁰. Tricket förändrar fotografiets denotationsnivå och samtidigt förändras tolkningen av konnotationsnivån. När man läser föregående bilder (bild 12 och 13) kan man inte undgå att se flera trick. Fotografierna har manipulerats med hjälp av dessa trick, samtidigt har även betydelseerna förändrats. Det ser ut som om de nakna pojkarna står bakom ett fönster på den ena bilden (bild 12). Bildens nedre del stämmer dock inte i proportion med bildens övre del. Det verkar som om på den högra parbilden har tillagts en ny nedre del, där man kan se en postlåda och ett nyckelhål. Samma representations vänstra fotografi (bild 12), det vill säga fotografiet av flickorna, har delvis lagts på bilden av pojkarna. På den andra representationen (bild 13) har fotografiet av flickorna klippts av från sin bakgrund. Med hjälp av ljus bakgrund har man skapat en konnotation av ljushet.

Det högra fotografiet i samma representation (bild 13) har också blivit manipulerat. Den nakna pojken som håller en adresslapp framför sin bara kropp, har fått ett nytt huvud. När man jämför denne pojkes huvud med den bredvid stående pojkes huvud, märker man tydligt att det är alldeles för litet. Dessutom kan läsaren se uppenbara märken efter en klippning på pojkens hals. Fotografierna kunde inte manipuleras maskinellt under 40-talet, utan arbetet gjordes manuellt. Därför är det möjligt för läsaren att se märkena. Efter klippningen har bilden fått ett nytt, lämpligare huvud för ändamålet från paradigmet med krigsbarnshuvuden.

Det leende ansiktet på det nya huvudet har till syfte att konnotera glädje och förtjusning. Pojkens min ser otroligt glad ut när man håller i minnet att de här barnen just har fått genomgå en av de förskräckligaste händelserna i deras liv. De har transporterats på ett tåg med främmande vuxna och barn, de har samlats i stora skrikande grupper, flickorna och pojkarna har sorterats i olika grupper, kanske har de splittrats från sina syskon i samband med sorteringen. De har gått genom avlusning, snaggning, tvättning med den stora pojkskaran och slutligen har de undersökts av en läkare. Deras kläder och tillhörigheter har samlats ihop och transporterats bort, oftast för att brännas. Alla minnen hemifrån och från modern har tagits bort. Man kan säga att barnen har blivit avidentifierade. Enligt Lillemor Lagnebro hände det

¹⁹⁰ Se sidan 10.

ofta att alla tillhörigheter som barnen hade med sig inklusive deras kläder, togs och brändes¹⁹¹. Barnet hade kanske inga minnen kvar från hemmet, eventuellt hade de ingenting annat bekant än en lapp av kartong kring halsen.

Jag har jämfört fotografierna (bild 12 och 13) ovan med hjälp av motsatspar och genom att på denotationsnivå analysera personernas klädsel, kroppsspråk, ansiktsuttryck och positioner i rummet. Binära motsatspar konstruerar skillnader i pressbilderna. Genom dessa skillnader skapas betydelse. De här finska krigsbarnen har blivit fotograferade under en exceptionell tidsepok och dessutom även under speciella omständigheter. Representationerna är grymma skildringar av finländarna men samtidigt kan man hitta förståelse för ett hårt provat grannland. En del krigsbarn avbildas nakna, hjälplösa och utsatta för betraktarnas ögon. Nakenhet hos de finska barnen på fotografierna berättigades kanske genom vädjan till den speciella tiden. Jämsides därmed har man erkänt nödvändigheten att manipulera fotografierna till exempel med hjälp av tricks eller genom att konstruera en teatermetafor. Fiske påpekar att metafor och metonymi ofta förskönar bildens argumentation genom att byta ut bildelement som kan orsaka negativa reaktioner mot motsvarande positiva¹⁹².

Hall påminner om att fotografier som har tagits under en händelse för med sig ett meddelande; det här fotografiet är ett bevis på att detta verkligen har hänt. Fotografierna framstår alltså som bevarare av verkliga händelser. Men på samma gång som fotografiet avbildar händelsen på sådant sätt det verkligen hände, kväver det sin väljande, tolkande och ideologiska funktion. Hall skriver även att fotografierna stöder tidningens trovärdighet och försäkrar dess objektivitet. Med andra ord neutraliserar fotografierna tidningens ideologiska funktion.¹⁹³ Kuusamos syn på saken är att varje bild är unik och en känsla av originalitet skapar en känsla av sannhet eller åtminstone under vår bildmanipulerande tid, en nyans av sannhet.¹⁹⁴ Pierre Bourdieu instämmer och skriver att man har betraktat fotografiet som en realistisk och objektiv registrerare av den synliga världen¹⁹⁵. Hur mycket är kvar av den här sanningens inre värde? Har fotografiet helt förlorat sin tänkta indexitet nu när den digitala bildmanipulationen möjliggör helt osynlig bildhantering.

¹⁹¹ Lagnebro 1994, s. 64.

¹⁹² Fiske 1982, s. 98–100.

¹⁹³ Hall 1984, s. 185; Sontag 1984, s. 12.

¹⁹⁴ Kuusamo 1990, s. 77.

¹⁹⁵ Bourdieu 1986, s. 184.

4.3 Desinficering

BILD 14.

”En sjukvårdare behandlar några små stackare som råkat ut för skabb.”

Aftontidningen. 6.3.1944.

Aftontidningen publicerade den 6 mars 1944 en pressbild (bild 14) som man skulle kunna anse som brutal. På bilden ses en cirka 4-5 årig pojke som står på en lång bänk och tittar förundrat mot fotografen. Barnet håller med sin högerhand hårt om den ljusa handduken som skötaren använder för att torka honom. Skötaren, en medelålders man, har snobbigt lyft upp kragen på den vita, åtsittande ”läkarrock” han har på sig. Mannen ger en mycket välvårdad och ordentlig bild av sig själv. Omgivningen däremot är i strikt konflikt med denna ordentlighet. Klädknyten och handdukar har kastats runt i rummet, de finns på bänken, på golvet och på den höga hyllan. En ljushårig flicka står på golvet bredvid bänken och väntar på sin tur. Den väntande flickan står spänt, klädd bara i sina underkläder och med lapp om halsen, bredvid klädknytarna. Flickan har vänt huvudet mot skötaren och hon tittar bedjande på mannen. Bildtexten berättar att skötaren ”behandlar några små stackare som har råkat ut för skabb”.

Även Norrlands Allehanda publicerade ett fotografi (bilagan bild 14) av samma händelse den 4 mars 1944. På pressbilden i Allehanda kan ses en naken, gråtfärdig och spänd pojke som står under duschen. Samma skötare som kan ses på bilden (bild 14) ovan har böjt sig mot pojken. Den leende mannen i den vita rocken håller pojakens hand. Barnet tittar rakt mot oss, skötaren däremot är helt koncentrerad på sitt arbete. Bildtexten berättar att sjukvårdaren duschar en liten, söt Helsingforspojke i brandkårens badavdelning i Umeå. Huvudrubriken

lyder: ”Finlandsbarnen har det fint i ny Umeåförläggning. Uppoffrande arbete av lottorna”.¹⁹⁶ Texten berättar att barnen är på genomresa. Från Umeå sänds de vidare för att fördelas bland de familjer som anmält sig villiga att motta dem. Reportern skriver om hjälparbetet i norra Sverige. Enligt artikeln gick mottagandet av den första gruppen krigsbarn dåligt men nu går badning, skrubbing, avlusning, inkvartering, desinfektion, vaccination, skabbkurer och vård för olika epidemiska sjukdomar väl. I texten påminns även om hur uppoffrande lottorna och annan hjälppersonal arbetar. Det berättas också att vårdpersonalen har förälskat sig i de rundkindade och söta barnen. Reportern beskriver hur många rörande band som har knutits mellan ömma vårdarinnor och älskliga, värnlösa, små barn som ”kastats ut i en kall och hård värld”.¹⁹⁷

Binära motsatspar vårdare/vårdfall, stark/svag, vuxen/barn, självsäker/osäker, aktiv/passiv och klädd/naken är lätt att se på bilderna (bild 14 och bilagan bild 14). Personernas klädsel eller nakenhet betonar roller som bilden meddelar. Fiske säger att få klädesplagg har klart markerad och presenterad betydelse. Han fortsätter att om sådana betydelser existerar, som när det är fråga om uniformer och tjänstekläder, denoterar de på första nivån och således är de symboliska. Fortsättningsvis blir ett tecken en symbol när det får en förmåga att representera någonting annat enligt användningssätt och konvention.¹⁹⁸ Vårdarens vita rock ser ut att vara index för yrkesmässighet, sakkunnighet och saklighet och en symbol för vård. Vårdarens klädsel markerar hans dominerande och aktivare roll i jämförelse med barnen som får foga sig och ta emot passivare roller som vårdfall. Dessa pressbilder (bild 14 och bilagan bild 14) försöker eventuellt konnotera även mänsklighet som man pratar om i texten. Förmedlingen av denna association lyckas nog inte i alla fall i nutida människors perspektiv. Fotografierna skapar rakt motsatta konnotationer, de påminner läsaren om förbrytare som inte respekterar barnens enskilda rättigheter.

Efter pedofildiskussionerna som började för ungefär femton år sedan, skulle man inte kunna tänka sig ovannämnda bilder (bild 14 och bilagan bild 14) i dagens tidningar. Om antastandet av krigsbarn har skrivits väldigt lite och ännu mindre har det diskuterats i medierna. I mars 2006 hörde jag om saken för första gången i tv programmet A- Piste. I programmet diskuterade flera krigsbarn, som numera bor i Sverige, om händelserna under kriget. Några av

¹⁹⁶ Finlandsbarnen har det fint i ny Umeåförläggning. Uppoffrande arbete av lottorna. Norrlands Allehanda. 4.3.1944.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Fiske 1992, s. 104, 121.

dem hade hört att finska krigsbarn hade blivit trakasserade i Sverige.¹⁹⁹ Möjligtvis kommer man i framtiden att höra mera om dessa händelser.

Men vilka funktioner hade de här bilderna, som i nutida perspektiv skapar förfärliga konnotationer? Svaret skulle kunna vara, att man ville visa att barnen blev väl omhändertagna och att alla deras åkommor sköttes professionellt och grundligt. De flesta barn som anlände till Sverige var friska bara huvudlöss var en vanlig åkomma. Barnen hade löss både i håret och på kläderna. Man ville kanske även minska svenskarnas misstänksamhet mot de finska krigsbarnen, och mot sjukdomar som de tänktes sprida. Rubrikerna kunde låta så här: ”Finsk klädlus är inte farlig”²⁰⁰ eller ”Finska barnen sprida smitta, karantänhållas”.²⁰¹ Man försökte alltså hålla svenskarnas rädsla i styr genom att behålla barnen i karantän och genom att i tidningsartiklar redogöra för hur barnen blev skötta och undersökta. Man tänkte nog också att fotografierna var tydliga bevis på den goda vården. Susan Sontag instämmer och säger att händelser vi är misstänksamma mot förvandlas till sanna när vi ser fotografier av dessa händelser²⁰². Man bör dock alltid minnas att ett fotografi kan oftast avbilda bara en liten avgränsat del av en situation eller en händelse, varför verkligheten också lätt förvrängs²⁰³.

4.4 Den första läkarundersökningen

BILD 15.

”De finska barnen läkarundersöktes efter ankomsten till Maria sjukhus. Ett och annat fall av ’halsont’ kunde rapporteras, men i övrigt var det ingen fara.”

Morgon-Tidningen. 12.3.1944.

¹⁹⁹ A- Piste. 20.3.2006. Yle: Tv 1.

²⁰⁰ Finsk klädlus är inte farlig. Dagens Nyheter. 5.3.1942.

²⁰¹ Finska barnen sprida smitta, karantänhållas. Morgon-Tidningen. 9.5.1944.

²⁰² Sontag 1984, s. 11.

²⁰³ Nikula 2002, s. 222–223.

Pressbilden (bild 15) i Morgon-Tidningen den 12 mars 1944 föreställer en läkare som undersöker de krigsbarn som nyss anlänt till Sverige. En nästan likadan bild (bilagan bild 15) hade publicerats i Dagens Nyheter den 10 februari 1944. Man kan se att båda fotografierna föreställer ett mottagningsrum som är fullt av människor. Men speciellt på bild 15 i Morgon-Tidningen är atmosfären kaotisk. Läsaren kan se flera konturer av personer, en kringflackande grupp som ser ut att springa fram och tillbaka i fotografiets bakgrund. I fotografiets förgrund står en liten flicka med ytterkläderna på. Hon står framför en sittande, manlig läkare. Läkaren är klädd i en vit rock och ett vitt munskydd. Läkaren undersöker flickans hals. På pressbildens vänstra sida håller en sköterska nästa patient fast om axlarna. Det pågår ett kaotiskt virrvarr i bakgrunden och flickan som sköterskan håller, ser intresserad på denna oordning. Undersökningssituation ser jäktig ut, man har inte ens hunnit ta mössan av det undersökta barnet (bild 15).

På nästa bild (bilagan bild 15) står en cirka sexårig pojke med öppen mun framför en läkare. Denna äldre herre som har klätt sig i kostym har ett vitt munskydd på sig. Läkaren undersöker pojken som står framför honom klädd i bara kalsongerna. Pojken har inte släppt taget om sina kläder. En sköterska som står bredvid honom håller ett gråtande barn i famnen. På samma gång håller sköterskan med sin andra hand i pojkens arm. Sköterskan ler mot pojken. Ingen av personerna, varken på den ena eller på den andra bilden (bild 15 och bilagan bild 15), tittar mot kameran. Tidningarnas artiklar betonar att det inte hittades allvarliga sjukdomar hos barnen.

Huvudrubriken i Dagens Nyheter upplyser den 10 februari 1944: ”Många flygplan kommer lastade med finska barn i alla åldrar”. Bildtexten berättar: ”D:r Gunnar Örn hade brått på onsdagen att undersöka sina små finska patienter”. Reportern beskriver undersökningen av Helsingforsbarn. Han skildrar hur svårt det är att få de gråtande barnen att klä av sig. Lika svårt är att få dem att lämna sina kappsäckar. Enligt reportern har barnen fått stränga order att ”hålla i dem”. Reportern fortsätter: ”Men huvudsaken är att de utbombade barnens föräldrar är glada där borta i Finland över att ha fått sina telningar till Sverige”.²⁰⁴ Reportern skriver också att den yngsta passageraren är en sju dagar gammal baby som bars i land i en pappkartong. Även ett barn får sin röst hörd i artikeln och han berättar med några ord om sina erfarenheter i det krigande Finland.

²⁰⁴ Många flygplan kommer lastade med finska barn i alla åldrar. Dagens Nyheter. 10.2.1944.

Morgon-Tidningen däremot ger röst åt flera barn. De får berätta om sina krigserfarenheter och förluster med hjälp av en gammal konduktör. Artikeln i tidningen skildrar en barngrupp som har anlänt till den svenska sidan med tåg. Reportern skriver så här: ”... av den allmänna odören att döma har en del trassel med magen”.²⁰⁵ Det skrevs otaliga artiklar i Sverige om de sjuka finska barnen. Ofta blev reportern bjuden till sjukhusen och skrev en artikel om sjukhusets verksamhet. Barnen blev sällan intervjuade och på deras levnadsförhållanden fästes inte mycket uppmärksamhet i artiklarna.

Det finns dock undantag. Till exempel Stockholms-Tidningen publicerade en artikel som beskriver de sjuka, finska barnens liv på ett svenskt sjukhus²⁰⁶. I jämförelse med i de svenska tidningarna skrevs det avsevärt mindre om krigsbarnens resor, läkarundersökningar och livet i Sverige i de finska tidningarna. I en finsk tidning kunde reportern till exempel berätta att varje barn får ett personligt mottagande i Sverige och att läkaren undersöker barnen mycket noggrant. I nästa mening kan reportern dock beundra den svenska hjälppersonalens effektivitet och tillägga t.ex. att ”200 lapsen vastaanotto, kylpy ja alustava tarkastus kesti vain vajaat kaksi tuntia”.²⁰⁷

Pressfotografierna (bild 15 och bilagan bild 15) ovan berättar om ett snabb, hetsigt och kaotiskt mottagande av finska barn. Trots detta framställer dessa bilder läkarnas professionella förhållande gentemot barnen. Det ser ut som om läkarna håller sig på avstånd och att de försöker göra undersökningarna opersonligt. De fotografier däremot som analyserats tidigare (bild 14 och bilagan bild 14) denoterar inte ovan framförda kriterier på professionellitet, utan kan skapa mycket otrevliga konnotationer för dagens läsare.

5 VISTELSE I SVERIGE OCH ÅTERRESA HEM

De flesta krigsbarn bodde i privata hem under hela sin vistelse i Sverige. Jag har dock inte kunnat hitta ett enda fotografi av de svenska fosterhemmen i de finska tidningarna. I svenska tidningar kan däremot hittas otaliga fotografier av krigsbarn och deras fosterföräldrar. I detta

²⁰⁵ 20.000 finska barn finns nu i Sverige. Morgon-Tidningen. 12.3.1944.

²⁰⁶ Sjuka finska småtingar blomstra på Östgötaslätten. Stockholms-Tidningen. 30.10.1942.

²⁰⁷ Se t.ex. Suomen lapset Ruotsissa. Kansan Lehti. 14.4.1942; Suomalaiset lapset. Sosiaalidemokraatti. 15.4.1942.

kapitel kommer jag att beskriva barnens liv i Sverige. Jag skildrar deras levnadsförhållanden i olika perspektiv, om de levde i ett fosterhem eller på en institution. Jag har även försökt att genom fotografierna bilda en uppfattning om vilka de svenska hjälparna var. Därtill granskar jag kort följande teman: kritik av förflyttningarna och censur, hjälparnas ideologier och motiv samt bilden av de finska mödrarna i den svenska pressen.

5.1 Ett kungligt besök

BILD 16.
Sveriges kronprinsessa Louise och ministerfru
Wasastjerna tillsammans med barnen på barnhemmet
Bellevue.
Helsingin Sanomat. 9.1.1942.

Svenska pressens propagandakampanj var massiv för att hitta fosterhem åt de finska krigsbarnen. De svenska familjernas vilja att ta hand om finska barn var stor redan från början av kampanjen. De kungliga och andra höguppsatta personer tog också del i pressens kampanj genom att besöka barnhem och avporträttera sig tillsammans med de finska krigsbarnen.

Denotationsnivåerna på följande fotografier (bild 16 och bilagan bild 16) berättar att på båda pressbilderna kan ses två äldre kvinnor iklädda pälshattar och mörka representationskläder. Kvinnorna har böjt sig mot barnen som sitter på låga bänkar och äter något från tallrikarna de har framför sig. På båda bilderna ser läsaren de sittande barnen i kvinnornas perspektiv uppifrån. Både Dagens Nyheter och Helsingin Sanomat behandlar samma händelse, kronprinsessans besök på barnhemmet Bellevue.²⁰⁸

²⁰⁸ Alla vill ha finska barn. Dagens Nyheter. 8.1.1942; Kruununprinsessa Louise tervehtimässä suomalaislapsia. Helsingin Sanomat. 9.1.1942.

Det mest betydande tecknet på bilden (bilagan bild 16) i Dagens Nyheter är en flicka som sitter framför kronprinsessan. Den förstummade flickan tittar rakt mot kameran. Flickans blekhet framträder i kontrast mot kronprinsessans mörka klädsel och lyfter ut henne ur fotografiet. Även om kvinnan på den högra sidan av bilden är högst blir hon inte lika betydande som den lilla flickan. Anledningen är nog att läsaren inte kan se kvinnans ansikte. Fyra av barnen tittar rakt mot fotografen, vilket ser ut att förstärka barnens betydelse i bilden.

Helsingin Sanomat har valt att publicera en bild (bild 16) som har ett avvikande perspektiv i jämförelse med den föregående bilden. Ingen av personerna på fotografiet tittar mot kameran. Det mest betydande tecknet på den här bilden (bild 16) blir kronprinsessan som står på bildens vänstra sida. Kronprinsessans huvud är högst. Men det verkar som om hon försöker minska sin gestalt genom att hålla armarna bakom ryggen. Trots detta intar de besökande damerna största delen av bildytan (bild 16) på den här pressbilden. På den andra pressbilden (bilagan bild 16) fördelas bildytan mera jämt mellan de besökande damerna och barnen.

Det ser som ut om damerna försöker skapa en bild av sig själva som förstående filantroper med hjälp av fotografierna (bild 16 och bilagan bild 16). Samtidigt är de medvetna om att de har en möjlighet att förstärka Sveriges image inför andra länder. Därför var den rätta representationen mycket viktig. Planering av händelse, klädsel och kanske även bildperspektiv och posering var arrangerade i förväg. Enligt Barthes kan man genom posering skapa nya betydelser i bilden. Personens gest, min eller kroppsställning speglar hennes förhållningssätt mot andra, som påverkar därtill också tolkningen.²⁰⁹ Personens gester och ansiktsuttryck karakteriserar henne, det kan sägas att de uttrycker personens egen syn på sig själv. På båda fotografierna kan ses att kvinnorna har böjt sig mot de sittande barnen. Damernas kroppsspråk, huvudenas ställningar och miner berättar om intresse och välvillighet. Damen på den högra sidan på bild 16 tycks uttrycka förtjusning, försiktighet och kontroll med sina ihoppresade händer.

Barnen med rosett i håret och de korrekt klädda, behagligt gestikulerade damerna visar tydligt att händelsen är festlig. Damerna från högre socialklass har vänligen gjort en snabbvisit på barnhemmet Bellevue. På barnhemmet möter damerna de välartade och snyggt klädda

²⁰⁹ Barthes 1984b, s. 18.

krigsbarnen. På samma gång som damerna tittar på barnen beundrar de kanske resultat av sitt arbete. Bildens barn förstärker damernas representation av sig själva som välgörare. Även av detta korta möte med de finska krigsbarnen försökte man kanske få ut så mycket politiskt nytta som möjligt. Användandet av krigsbarn som politiska redskap blev kritiserad i svenska tidningar²¹⁰. I de finska tidningarna kan sådana påståenden inte hittas. Den svenska hjälporganisationens medlemmar försökte dock övertyga finländarna om att barnförflyttningarna inte hade en politisk bakgrund²¹¹.

Barnförflyttningarna blev kritiserade av andra orsaker också. Så gjorde till exempel Alva Myrdal. Enligt henne underskattades riskerna med evakueringen samtidigt som riskerna med bombningarna förstördes för att förflyttningarna skulle kunna genomföras. Myrdals åsikter grundar sig på en engelsk undersökning.²¹² I de svenska tidningarna kunde man till exempel kritisera bemötandet av barnen. I en artikel skriver reportern att barnen blir bemötta som ett levande kolli som blir räknat, sorterat, grupperat och flyttat fram och tillbaka.²¹³ Även i Finland publicerades tvivlande och kritiserande artiklar speciellt före censur. Kritiken förde fram följande förhållanden: förstörandet av livsmedelbristen, själsliga åkommor som förflyttningen orsakade och svårigheten att få barnen tillbaka till Finland²¹⁴. Visserligen var det vanligt i finska tidningar att den moraliska skyldigheten överfördes på dem som kritiserade förflyttningarna. De blev ofta anklagade för att vara dumma och ansvarslösa²¹⁵.

Då kriget bröt ut i Finland uppstod också censur och pressens rättigheter begränsades. Censuren gällde i första hand rent militäriska frågor. Först efter fredsförhandlingarna år 1940 fick censuren politiska nyanser. Då blev kritik mot regeringens och andra myndigheternas verksamhet förbjuden eller reducerad.²¹⁶ Alla negativa skrivelser om barnförflyttningarna förbjöds den 26 januari 1942. När riksdagsmän debatterade barnförflyttningarna i riksdagen på våren 1942, avlägsnades alla negativa anföranden från de tryckta riksdagsprotokoll som rörde barnförflyttningarna.²¹⁷ Därför är det svårt att studera den allmänna opinionen.

²¹⁰ Se t.ex. Ordet fritt. Socialdemokraten. 14.1.1942.

²¹¹ Tuhansille lapsille. Kansan Lehti. 13.12.1939.

²¹² Bör barn evakueras? Arbetar Tidning. 3.5.1944.

²¹³ ”Nu får jag resa till Sverige o. se kungen”. Sala Allehanda. 17.3.1944.

²¹⁴ Karhuvainion Esa. Ilkka. 11.10.1942; Nimerkki P.J.K. Uusi Suomi. 15.1.1942; Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin. Hämeen Sanomat. 17.1.1942.

²¹⁵ Se t.ex. Valoa ja varjoa. Sosiaalidemokraatti. 26.4.1942; Suomalaiset lapset. Sosiaalidemokraatti. 15.4.1942.

²¹⁶ Weibull 1978, s. 170–171.

²¹⁷ Kavén 1985, s. 74.

Definitionerna av begreppet *allmän opinion* kan avvika mycket från varandra. En definition kan till exempel låta så här: Opersonligt, socialt tryck som riktas mot en individ eller mot en grupp som ett allmänt krav, vanligtvis för att få fram en förändring.²¹⁸ Begreppet kan definieras även så här: I offentligheten framförd åsikt om någon viktig företeelse som har omfattande spridning.²¹⁹ De här två definitionerna är närmast det som jag själv uppfattar med begreppet allmän opinion.

Naturligtvis påverkar tidningarnas skrivelser den allmänna opinionen och därefter speglas denna kollektiva åsikt i tidningarnas artiklar. Enligt Seikko Eskola både skapar och speglar tidningarna den allmänna opinionen.²²⁰ Matti Hyvärinen konstaterar att en stor och spridd tidning kan tänkas ha mera makt att påverka människornas åsikter än en mindre tidning, eftersom samhällsställningen även på den individuella nivån har en stor inverkan på hur mycket en person kan använda makt gentemot andra²²¹. I enlighet därmed, måste en tidning som har en omfattande spridning och en ledning med hög status ha större inflytande på den allmänna opinionen än andra.

Melvin Small antar att läsaren tar lättast emot sådan kunskap i informationen som förstärker den uppfattning han redan har. Enligt honom har tidningen inte makt att för läsaren berätta vad han borde tänka, utan närmast hur han borde tänka.²²² Päiviö Tommila instämmer men påminner att den allmänna opinionen och opinionen i media inte är samma sak. Pressen har inte avgörande möjligheter att skapa läsarnas åsikter. Han fortsätter att tidningen inte heller kan skriva helt emot läsarnas uppfattningar, eftersom konsekvensen skulle vara en minskning av spridningen.²²³ John Howes Gleason skriver att en tidnings stödgrupp är i princip en grupp som har haft inflytande under den aktuella tiden. Därför kan man, genom att undersöka flera tidningar få en uppfattning om de åsikter som människorna hade under den avsedda tiden.²²⁴

I Finland begränsades åsikts- och yttrandefriheten delvis redan före kriget. Dessutom stiftades i början av andra världskriget en lag som gav presidenten fullmakt att begränsa till exempel samlings- och tryckfriheten. Sovjetunionen anföll Finland den 30 november 1939. Censur

²¹⁸ Otavan Iso Tietosanakirja 1965, s. 414.

²¹⁹ Suomalainen Tietosanakirja 1993, s. 536.

²²⁰ Eskola 1967, s. 45.

²²¹ Hyvärinen 2003, s. 106–110.

²²² Small 1970, s. 20–21.

²²³ Tommila 1982, s. 11–12.

²²⁴ Gleason 1950, s. 7.

infördes och pressens yttrandefrihet begränsades. Jörgen Weibull påstår att den allmänna opinionen verkade vara enig och enhetlig under vinterkriget. Censuren rörde då bara de rent militära frågorna inom medierna. Han fortsätter att censuren fick politiska nyanser först efter fredsavtalet i Moskva år 1940.²²⁵

Den svenska pressen kritiserade Finlands stränga censur. En artikel i Dagens Nyheter den 8 juli 1944 påstår att den finländska censurens huvuduppgift är att hindra det egna folket att få vederhäftiga och riktiga underrättelser om vad som verkligen sker i världen²²⁶. Men även i Sverige som kunde hålla sig utanför kriget uppstod frågan om begränsning av tryckfriheten. Weibull antar att en orsak var viljan att undvika konflikter med de krigande länderna. Därför fick pressen order om att undvika för hård kritik mot de krigande länderna och att följa en linje som inte skulle stå i konflikt med Sveriges neutralitet. För att fullfölja denna linje väckte staten åtal mot tidningar och tryckta skrifter, ifall de innehöll kränkande eller förolämpande uttalanden eller åsikter som var riktade mot främmande länder. Den svenska regeringen använde också möjligheten, som tryckfrihetsförordningen möjliggjorde, att beslagta tryck eller utfärda transportförbud. Regeringens angripande av tryckfrihet och fri åsiktsbildning väckte livlig diskussion i Sverige. Debatten fördes offentligt, inte i hemlighet som i Finland, därför det är möjligt att analysera den efteråt.²²⁷

5.2 Kungligt barnhem

BILD 17.
Matsal på ett ”kungligt” barnhem.
Helsingin Sanomat. 5.4.1942.

²²⁵ Weibull 1978, s. 170–171.

²²⁶ Pressgrannar. Dagens Nyheter. 8.7.1944.

²²⁷ Weibull 1978, s. 170–172.

En artikel i Helsingin Sanomat den 5 april 1942 hänvisar till avvikande åsikter som blev framförda om barnförflyttningarna. Men texten förklarar inte hurdana de här avvikande åsikterna är och de blir inte heller motbevisade. Rubriken i artikeln lyder: ” Ruotsin kuninkaallisten järjestämä koti Suomen lapsille”.²²⁸ Bredvid artikeln finns en bild (bild 17) som föreställer ett barnhem. I texten berättas med direktör Elsa Bruns ord att barnhemmet gör ett behagligt och ändamålsenligt intryck. Det uppges också att kronprinsessan håller en ständig kontakt med barnhemmet. I artikeln skildras det kungliga barnhemmet bara flyktigt. Artikeln beskriver närmast de till Danmark förflyttade barnen. Även den finska Sosiaalidemokraatti publicerade fotografier (bilagan bild17) av samma kungliga barnhem. Representationen i Sosiaalidemokraatti den 19 april 1942 har dock ingen artikel utan endast en bildtext som med några ord beskriver detta barnhem.²²⁹

I de finska tidningarna var det relativt vanligt att krigsbarnfotografier publicerades utan artiklar. Fotografierna av de finska krigsbarnen kunde också publiceras utan barn som bild 17 och bilagan bild 17 visar. Bilderna i Sosiaalidemokraatti framställer barnens levnadsmiljö både inne och ute. Utomhusbilden har begränsats så att läsaren har lätt att tolka området som lugn och ren landsmiljö. Fotografierna tagna inne i barnhemmet framhäver dessa konnotationer. Man har genom innebilderna även velat framföra att all slags sysselsättning och alla människor som tar del i barnens vård, har sina egna funktionella platser. Bildernas sköterskor med sina vita förkläden och dukar uträttat ostörda sina sysslor. De skapar associationer till kungliga tjänarinnor. Fotografierna tillsammans med bildtexterna framkallar en metaforisk konnotation där de små, rena och nöjda prinsarna och prinsessorna kan ses promenera runt i den kungliga byggnadens många rum. Pressbilderna ger en mycket ordnad, renlig och värdefull framställning av de ”kungligas barnhem”. Barnen är dock inte riktiga prinsar och prinsessor, därför har de inte passat in på de här bilderna som strävar efter att visa en lugn, städad och funktionell bild av hemmet. Man har velat att representationerna ser så värdefulla ut som möjligt, således har barnen lämnats utanför.

²²⁸ Ruotsin kuninkaallisten järjestämä koti Suomen lapsille. Helsingin Sanomat. 5.4.1942.

²²⁹ Kuninkaallinen lastenkoti. Sosiaalidemokraatti. 19.4.1942.

5.3 Barnen på ett sjukhus

BILD 18.
Åtta barn och en sköterska på
Eugeniahemmet i Stockholm.
Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

På fotografiet ovan avbildas de finska krigsbarnen på en sjukhusgård. Bilden (bild 18) publicerades i Helsingin Sanomat den 4 juli 1943. På bilden ses åtta barn och deras vitklädda sköterska. Alla har ställt sig på sjukhusets gårdsplan för att fotograferas. De minsta barnen har skjutsats dit i sina vagnar. I bildens bakgrund kan ses sjukhusets ljusa vägg med en stark horisontell linje som löper genom bilden. På marken, i förgrunden, har ställts flera leksaker: lekhinkar, en lastbil och en tamburin. Leksakerna har fått den bästa platsen på bildytan. Leksakerna är lekens och sångens index och symboler för en glad sammanhållning. Man har velat att dessa tecken skall skapa trevliga konnotationer i läsarnas tankar.

Den avbildade situationen, där sköterskan med den vita duken har böjt sig mellan barnen, behandlas inte i artikeltexten. Läsaren kan inte se sköterskans ansikte eftersom hennes blick är riktad mot bildens förgrund. Med sin kroppshållning, hand och blick fäster sköterskan läsarens uppmärksamhet på de leksakerna som har ställts närmast åskådaren på bilden. Lek konnoterar ett intresse för de sjuka barnen. Systemets vita uniform betonar formalitet och till arbetet hörande omsorg. Man har velat framhäva den goda vården genom att klä barnen varmt. De har klätts med tjocka vinterrockar, mössor och sockor fast det är juli, den varmaste tiden på året. Med barnens huvudbonader har man kanske även velat täcka den sanningen att barnens huvuden är snaggade och håret har inte hunnit växa ut.

Överraskande få sjuka barn skickades till Sverige. Enligt Kovács var det bara cirka 5118 sjuka barn som vårdades på de svenska sjukhusen²³⁰. Om de sjuka, finska barnen publicerades

²³⁰ Kovács 1995, s. 12.

dock otaliga artiklar och fotografier. Det ser ut som om fotografierna av de riktigt sjuka barnen blev talrikare i svenska tidningar efter år 1945 (bilagan bild 18).²³¹ Bildtexten (bild 18) i Helsingin Sanomat den 4 juli 1943 berättar att sjuka barn har vårdats på Eugeniahemmet i Stockholm. I artikeltexten berättas dock ingenting om Eugeniahemmets verksamhet eller om de barnen som vårdas där.²³²

Fotografiet (bild 18) ovan och ett tidigare pressfotografi (bild 2) med minister Fagerholm publicerades i samband med samma artikel. I denna artikel nämns också språkfrågan som har behandlats i många svenska tidningar. Det var vanligt att i anknytning till de här artiklarna, som tog upp språkfrågan, publicerades fotografier som avbildar glada och nöjda finska elever i svenska skolklasser (bilagan bild 19).²³³ Det grundades även några finska klasser och daghem i Sverige. Men vanligtvis delades Östbergs åsikt att barnen lär sig språket fort och att man inte borde fästa så stor uppmärksamhet på det.²³⁴

Man kan läsa i texten i Helsingin Sanomat att det vistas 22 340 barn i Sverige och att av dessa har 5-6 000 barn anlänt privat. Enligt tidningen bor största delen av de här barnen i enskilda hem.²³⁵ Ändå har man valt att publicera en bild (bild 18) av barn som vistas på en institution. Jag hittade inte ett enda fotografi i de finska tidningarna som skulle ha avbildat de finska krigsbarnen i ett svenskt privathem. Ett skäl är kanske att man var rädd för de starka känslor som bilderna eventuellt skulle ha väckt. Man var rädd att via bilderna påminna de finska mödrarna och fäderna om att deras barn vårdades av främmande människor. Därför har de olika institutionerna avbildats som de finska barnens ”hem” i de flesta finska tidningar under 40-talet.

Ett skäl att man inte kan hitta bilder av svenska privathem i de finska tidningarna kan vara minnet av barnens omplaceringar efter inbördeskriget 1918. Panu Pulma och Matti Kauppi skriver att det inom det finska samhället rådde delade meningar om hur barnavården borde utvecklas. Den ena gruppen stödde starkt de kommunala och statliga barnhemmen och andra institutioner. Den andra gruppen däremot ville placera barnen i enskilda hem, där barn

²³¹ Svensk sjukvård räddar de finska barnen till livet. Alingsås Tidning. 1.3.1946.; se även Svensk sjukvård räddar finska barn. Jordbrukarnas Föreningsblad. 2.3.1946.

²³² Suomen lapset Ruotsin kodeissa. Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

²³³ Hundratals finska barn svettas i dag på svenska skolbänkar. Dagens Nyheter. 15.1.1942.

²³⁴ Se sidan 17.

²³⁵ Suomen lapset Ruotsin kodeissa. Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

uppfostrades så att de skulle bli ”riktig folk”.²³⁶ Socialministeriets tjänstemän gjorde med hjälp av den finska pressen intensiv propaganda för att övertyga allmänheten om de privata hemmens fördelar. Tidningen *Huoltaja* är full av tacksamma brev som de fosterhemsplacerade barnen har skickat.²³⁷ Effekten stärktes med brev från de barn som stannat i de röda hemmen²³⁸. De här breven innehåller beskrivningar om hemska förhållanden i dessa röda hem. Kampanjen gav dock inte väntat resultat.

När vinterkriget och barnförflyttningarna började, startade också en stor propagandakampanj i Sverige för de finska barnen. Avsikten var att hitta så många enskilda fosterhem som möjligt åt dessa barn. Denna kampanj gav ett väntat resultat. Enligt Olli Panhelainen skapade massmedierna i Finland en sådan känslöstämning att det hjälpte till att genomföra förflyttningarna. Information om förflyttningar spreds via tidningar, barnförflyttnings-tjänstemän och från mun till mun.²³⁹

5.4 Barnen på en herrgård

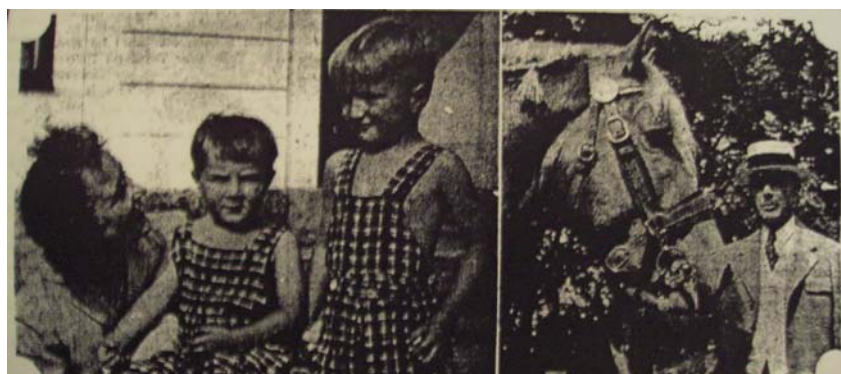

BILD 19. ”Till vänster friherrinnan Elisabeth Beck-Friis med ett par av sina 13 finska barn, till höger friherre Carl Beck-Friis med nya hingsten Juton.” Dagens Nyheter. 8.6.1942.

Parbilden ovan (bild 19) publicerades i Dagens Nyheter i anknytning till en lång artikel den 8 juli 1942. På parbildens högra representation visas stående friherre Carl Beck-Friis med hingsten Juton. Friherren ser högtidlig och representativ ut. Bildens herre är mycket noga med sitt utseende och sin klädsel. Han har klätt sig i kavaj, slips, vit skjorta, väst och halmhatt. På

²³⁶ Pulma & Kauppi 1990, s. 450–451.

²³⁷ Se t.ex. Mitä lapset sanovat? Otteita Pohjanmaalta lähetettyjen lasten kirjeistä. 1919, s. 97–98; Mitä lapset itse sanovat, 1919 s. 114–115.

²³⁸ Pulma & Kauppi. 1990, s. 456, 462.

²³⁹ Panhelainen 2005, s. 64, 65.

morgonen när friherren har klätt sig, har han valt ett klädesplagg från varje klädparadigm för att uttrycka sig. Eriksson och Göthlund konstaterar att eftersom kroppen alltid är mer eller mindre synlig och direkt tillgänglig, blir den också mycket betydelsefull i den visuella kommunikationen²⁴⁰.

Friherrens klädsel är en kod som får läsaren att skapa överklassassociationer. Han håller en stor hingst i tömmarna. Hästen väcker konnotationer om värdighet och styrka. På fotografiet överförs en del av dessa egenskaper till ägaren. Hästen flyttar tankarna mot stormän som ofta blivit avbildade med hästar. Friherren har velat skapa en bild av sig själv som en förmögen och respekterad adelsman. Därför har han inte velat bli fotograferad med de finska krigsbarnen.

Representationen (bild 19) på vänster sida skapar däremot alldeles annorlunda associationer och betydelser. På fotografiet visas friherrinnan Elisabeth Beck-Friis med två av sina 13 finska krigsbarn. De båda blyga barnen i rutiga kläder har kortklippt hår. Men det stående barnet ser i alla fall mera ut som pojke. John Berger skriver att ett fotografi är ett budskap från den händelse det förevisar. När fotografiet förevisar det som har setts, indikerar bilden emellertid samtidigt det som har inte setts.²⁴¹

Den realiteten att dessa två barn bär likadana kläder, sydda av samma rutiga tyg, skapar associationer av 13 små barn klädda i likadana plagg. Dessa 13 barn kan sen ses springande omkring som små kycklingar²⁴². Friherrinnan tittar på det bredvidstående barnet och ler glatt. Barnet besvarar fruns blickar med ett försiktigt leende. Det stående barnets kropp ser stel ut. Frun har ett barn, som tittar rakt mot oss, i sin famn. Detta barn ser ganska förvånat ut. Friherrinnans hår är i oordning, hon har inte heller klätt sig för fotografen som friherren har gjort. Frun framvisar stolt sina rena och friska barn för läsaren.

Båda fotografierna är tagna ute i solen och i frisk sommarvind. Den högra bildens häst och en tät växtlighet berättar om en lantlig omgivning. Man försökte placera de krigsbarn som förflyttades till Sverige på landet, som man hade gjort redan tidigare på 20-talet²⁴³. De svenska tidningarna publicerade ofta fotografier av de finska lyckliga krigsbarnen som

²⁴⁰ Eriksson & Göthlund 2004, s. 46.

²⁴¹ Berger 1984, s. 19,21.

²⁴² En association som en artikel ”Finska barn är snälla!”, publicerad i Aftontidningen den 18.3.1944, har skapat. I artikeln beskriver reportern hur alla finska barn har vissa gemensamma, icke-svenska särdrag och ser kusligt lika ut för ett otränat öga, som små kycklingar.

²⁴³ Se sidan 14–15.

tillbringade sina sommark dagar på landet (bilagan bild 20)²⁴⁴. Man trodde på den lantliga omgivningens uppiggande och stärkande påverkan. Landsbygden sågs som en andlig och fysisk motvikt mot staden. För barnen var landsbygden och närheten till natur bättre än den moraliskt tvivelaktiga och farliga, urbana omgivningen.²⁴⁵ Man trodde också att den urbana omgivningen försämrade människan och hennes handlingar²⁴⁶.

Friherrinnan ger en kärleksfull och aktiv bild av sig själv. Det ser ut som om hon uppoffrar sig för de finska krigsbarnen. Fotografii (bild 19), rubrik och artikel stärker dessa konnotationer. Huvudrubriken berättar: ”Jakten hjälper herrgårdsfru i kris, och vävstolen dunkar hela året om”.²⁴⁷ Rubriken förstärker associationen om en fru som även på sin fritid har nyttiga och produktiva sysslor. Även bildtexten betonar fruns arbetsamhet, på samma sätt som den långa artikeln. Texten framför att frun sitter i kommunalfullmäktige, kyrkoråd och skolstyrelse. Hon är ordförande i Röda korset och distriktsstyrelsen samt medlem av styrelsen för allehanda beredskaps- och hjälpkommittéer. I artikeln markeras att friherrinnan vid sidan av alla sina otaliga sysslor också har tagit hand om 13 finska barn. Om dessa barn berättas ingenting i den långa artikeln.

Parbild och texter skapar tillsammans starka konnotationer. Enligt Barthes kan en tolkning av konnotationernas innehåll leda läsarens tankar mot *ideologi*²⁴⁸. Hall instämmer i Barthes tanke genom att skriva, att via betydelser hos konnotationer låter tolkningarna fotografierna fungera som index för ideologiska motiv²⁴⁹. Representationen (bild 19) ovan konnoterar en ideologi som uppskattade offervilja, arbetsamhet, renlighet, den enskildes eget ansvar och arbetsfördelning mellan de två könen.

Den borgerliga ideologin uppskattade också goda seder, moral, måttlighet och företagsamhet²⁵⁰. Centrala företeelser var även ett hem och kvinnans roll där som mor och vårdarinna. Fadern däremot var familjens överhuvud, samtidigt som han råde över familjens förmögenhet och fattade de viktigaste besluten.²⁵¹ Enligt Birgitta Jordansson spelade den borgerliga ideologin en stor roll i välgörenhetsarbetet²⁵². Janfelt för sin del säger att i

²⁴⁴ Underbar sverigesommar för de finska barnen. Stockholms-Tidningen. 20.7.1942.

²⁴⁵ Hällström 1919, s. 16–18; se även Janfelt 1998, s. 221.

²⁴⁶ Tunkelo 1942, s. 14.

²⁴⁷ Jakten hjälper herrgårdsfru i kris, och vävstolen dunkar hela året om. Dagens Nyheter. 8.7.1942.

²⁴⁸ Barthes 1980, s. 53–55; Hall 1984, s. 156.

²⁴⁹ Hall 1984, s. 179.

²⁵⁰ Klinge 1985, s. 140, 134–135.

²⁵¹ Räisänen, 1995, s. 37, 96–97, 103.

²⁵² Jordansson 1992, s. 471.

välgörenhetsarbetet markerades tankar som tillhör den borgerliga ideologin, till exempel individen och den enskildes eget ansvar framhövdes²⁵³. Omgivningens betydelse var viktig för barnets uppväxt och för barnets framtid. En romantisk landskapsbild och ett onaturligt och konstlat stadsliv ställdes emot varandra. Insatser i uppfostran syftade till att värna om nationens framtid. Eftersom barnen var framtiden, var arbetet också en insats för landets bästa.²⁵⁴

Kungligheter, aristokrater och medlemmar ur storborgarskapet, både män och kvinnor, deltog i välgörenhetsarbetet. Rollen som filantrop gav den borgerliga kvinnan möjlighet att ta del i föreningslivet och där föra fram borgerskapets kvinno- och hemideal. Socialt arbete blev en väg in i det offentliga rummet där hon kunde göra en samhällsinsats utan att göra intrång på manliga verksamhetsområden.²⁵⁵ Janfelt skriver att borgerskapets roll som fosterföräldrar för fattiga barn var marginell under ordnade förhållanden. I krissituationer som efter inbördeskriget 1918 och Tyskland i samband med första världskriget, blev barnomhändertagande ett led i kampen mot en fiende. Under dessa omständigheter uppträdde även borgerskapet som fosterföräldrar för underklassbarn.²⁵⁶

Fast personerna på fotografierna (bild 19) inte representerar borgerskap, utan aristokrati, förstärker bilderna av friherren och friherrinnan ett traditionellt, könsbundet borgerligt rolltänkande. Detta tankesätt förband det individuella och det officiella med könet. Mannen hade en roll i vilken han representerade familjens angelägenheter utåt. Kvinnan däremot hade en roll där hemmet utgjorde hennes krets.²⁵⁷ Friherrinnan levde dock inte isolerad utanför samhället och tog säkert del i familjens beslutsfattande. Fotografierna framhäver emellertid de gamla och starka ideologierna om könsrollerna. Hall antar att formella och kompositoriska betydelser förstärker och utvidgar fotografiets ideologiska budskap²⁵⁸. Något om ideologi, könsroller och värderingar kan förmodligen berätta även det faktumet att hingstens namn har nämnts i bildtexten (bild 19) men barnens namn inte.

Hall konstaterar att läsaren måste betrakta tidningen som relativt opartisk för att kunna godta tidningens ideologiska budskap, som ofta vädjar till ”förståndet” eller den ”allmänna

²⁵³ Janfelt 1998, s. 43.

²⁵⁴ Hällström 1919, s. 16–18; Sarlin 1918, s. 14–15; ”Kansalaisille” 1918:6, s. 64.

²⁵⁵ Vammen 1986, s. 131, 147.

²⁵⁶ Janfelt 1998, s. 40.

²⁵⁷ Räisänen 1995, s. 98, 100; se även Markkola 1997, s. 235–264.

²⁵⁸ Hall 1984, s. 187.

opinionen”²⁵⁹. Han fortsätter att ideologiska begrepp som tidningarnas bilder och texter innefattar, skapar kännedom om världen men ger inte ny kunskap eftersom läsaren inte kan motta och tillämpa ny information utan att ha något slags kännedom om saken.²⁶⁰ Enligt Victor Burgin sätts föremålen i ett relationssystem eller de tar sina platser i en ideologi redan då de upptäcks framför kameran. Ideologin är en argumentsamling som berör den samhällseliga världen. Denna värld som ideologin beskriver är verklig och nödvändig. Men vid samma tidpunkt har ideologins tillfällighet blivit undertryckt.²⁶¹ Hall konstatera att läsaren ofta är omedveten om ideologin och betraktar den därför som sanningsenlig. Hall påminner också att eftersom människan har konstruerat ideologin bör den även bli konstant daterad.²⁶²

5.5 En svensk fosterfamilj

BILD 20.

”Taisto var redan andra dagens morgon fullständigt hemmastadd i sitt nya hem. Nu har han lärt sig att kalla familjemedlemmarna vid namn, och det dagliga livets viktigaste begrepp kan han redan på svenska.”

Husmodern. 15.1.1942.

De svenskar som tog finska barn till sina privata hem ville praktisera konkret välgörenhet. Den direkta personliga insatsen var viktig eftersom hjälparna på detta sätt kunde vara alldeles säkra på att hjälpinsatserna gick till de rätta destinationerna. I de högre sociala klasserna kan det sociala trycket och önskan att markera sin människokärlek och hjälpvilja, ha påverkat viljan att motta finska krigsbarn. Det föregående kapitlets (bild 19) friherrinna och friherre och familjen ovan (bild 20) har kanske upplevt tryck och förväntningar från samhället. Bild 20 ingår i ett reportage, som består av sju fotografier som publicerades i Husmodern den 15

²⁵⁹ Hall 1982, s. 70, 82–87.

²⁶⁰ Hall 1984, s. 182.

²⁶¹ Burgin 1989, s. 18.

²⁶² Hall 1982, s. 74.

januari 1942. Det förklaras i tidningen att berättelsen i samband med fotografierna är en sannsaga om det treåriga krigsbarnet Taisto.²⁶³ Här kan man tala om bilddominans: bilden dominerar reportaget och man skulle kunna förstå berättelsen utan textens hjälp, eftersom alla händelser i berättelsen visas i bilder.

Enligt berättelsen anländer Taisto och de andra krigsbarnen till Sverige med båt. En svensk fosterfamilj väljer den robusta pojken i den stora gruppen och tar honom med sig hem. Roliga ”trassel” uppstår när Taisto inte vill släppa ifrån sig sina ytterkläder och håller hårt om sin veckotidning. Familjen har roligt även när Taisto inte begriper det som sägs till honom. Pojken gråter ”en liten vers” men slutar tvärt och är redan på den andra dagen fullständigt hemmastadd i sitt nya hem. Enligt berättelsen existerar inga språkproblem efter tre dagar. Fosterhemmets lyckliga atmosfär och vänliga familjemedlemmar hjälper Taisto att klara den värsta tiden. Snart sitter den lycklige Taisto med familjens egen son vid julgranen, medan de godhjärtade fosterföräldrarna betraktar honom från sina fätöljer. ”Den lyckliga familjen” bilderna har försetts med ett nytt exempel.

Rubriken i tidningen *Husmodern* lyder: ”Treåringen till främmande land, främmande hem. Lite rädsla, lite gråt – och rätt som det är, är Taisto åter det glada, förtroendefulla barnet i sitt svenska fosterhem. – En sannsaga i bild”.²⁶⁴ I den här lyckliga sannsagan betonas svenskarnas hjälpvilja, förståelse och de finska barnens anpassningsförmåga. Tidningens fotografier avbildar fosterbarnets och det biologiska barnets likvärdighet. Samtidigt berättar bilderna om en absolut ordning och reda i det borgerliga hemmet. Fotografierna och texten kompletterar varandra och skapar tillsammans konnotationer om en mycket självmedveten 3-åring, samt om en behärskad och förnäm men vänlig fosterfamilj.²⁶⁵ Likadana associationer väcker också bilderna (bilagan bild 21) som publicerades i *Dagens Nyheter* den 5 januari 1942. Texten i anknytning till dessa bilder beskriver en svensk familj som har tagit hand om 15 finska barn.

Föregående fotografier (bild 20 och bilagan bild 21) ger upplysningar om familjernas sociala bakgrund med hjälp av föremål som man kan se på bilderna. Burgin påminner om att föremålen används på fotografierna för att konstruera betydelser²⁶⁶. Föremålens förmåga att skapa bibetydelser grundar sig på realiteten att de är visare av social ställning. Läsaren ser

²⁶³ Se även sidan 29.

²⁶⁴ Treåringen till främmande land, främmande hem. *Husmodern*. 15.1.1942.

²⁶⁵ Se även bilagan bild 5 om Taisto.

²⁶⁶ Burgin 1989, s. 20.

målningar på väggarna, ljusstakar och fruktskål på bordet samt en glittrande kristallkrona som hänger i taket. Artikeln i Dagens Nyheter förstärker associationerna som bilderna har skapat eftersom texten skildrar mycket noga den fina villan.²⁶⁷ Nöth konstaterar dock att bilden är bättre på att ge detaljerad visuell och spatial information än den verbala texten²⁶⁸

Dagens Nyheter artikel framhäver den glädje som de finska barnen för med sig. Representationen innehåller flera fotografier (bilagan bild 21) av krigsbarn, av svenska familjemedlemmar och deras villa. Många barn blir nämnda i artikeln. Både tillnamnen och dopnamnen uppges i texten. Den svenska familjen har givit de finska krigsbarnen namn som: Trolle, Änglabarn och Kommerseråd. I texten berättas hur lätt och roligt det är att ta hand om de finska barnen. Adjektiv som pigg, bedårande, rolig, god och hjälpsam används när barnens egenskaper skildras. Barnen blir framställda som om de själva var medvetna om sina karaktärsdrag. Treåriga Pentti, ”kommerserådet”, rör sig makligt och är direktörens favorit. På den högra bilden (bilagan bild 21) ses direktören i en mörk kavaj med sin favorit Pentti. Familjen har roligt när de berättar om barnens språkfel, en strumpa blir i barnmunnar en rumpa och trollet blir fortsättningsvis rollet. I de svenska tidningarna kan ganska ofta hittas skämtsamma kommentarer om de finska krigsbarnens felaktiga uttal.

Även religion utgör en del av den borgerliga ideologin. På bild 21 i bilagan ses barn med knäppta händer vid matbordet. De läser högt en bordsbön. På nästa bild sitter många barn med knäppta händer på en lång bänk och stirrar spänt och nyfiket mot prästen. Representationen (bilagan bild 22) bildtext berättar att barnen på bilden är samlade till gudstjänst i Finska kyrkan i Stockholm²⁶⁹. Kompositionen på bilden är harmonisk och noga övervägd. På bildens vänstra sida står en kyrkoherde klädd i en mörk mässhake och med prästkrage. Prästen har böjt sig mot sina små lyssnare. Han har lagt sin vänstra hand på en pojkes axel. Pojken som sitter på bildens högra sida tittar mot prästen. Prästens gest är lugnande och konnoterar en vilja att undervisa och hjälpa. Alla barnen på bildens högra sida har klätts i likadana idrottsplagg, mössor, skor och strumpor. Den likadana klädseln får läsaren att tänka på en homogen grupp.

Barnen beskrivs i föregående representationers (bild 20, bilagan bild 21 och 22) texter som ödmjuka och förtroendefulla. Därtill fungerar fotografierna som klara index och konnoterar på

²⁶⁷ Svensk familj tog 15 barn. Dagens Nyheter. 5.1.1942.

²⁶⁸ Nöth 2003, s. 171.

²⁶⁹ Finsk barn gudstjänst. Aftonbladet. 16.11.1942.

de här uppskattade egenskaperna. Bildernas mål är kanske att övertyga de svenska läsarna om att det är möjligt att lära de finska barnen ett rätt umgängessätt och regler. Syftet med detta är att uppmuntra och inspirera de svenska familjerna att ta emot flera finska barn till sina hem. Denna uppmuntran har man framfört också verbalt, både direkt och indirekt.

Mitt syfte är inte att klargöra de svenska hjälparnas eller finska sändarnas motiv. Temat förknippas dock så starkt med krigsbarnfrågan att man inte helt kan undvika detta. Under 1940-talet var händelserna och rädslan under inbördeskriget i Finland fortvarande levande i människornas minne. Efter 1918 uppenbarades de skilda rädslorna till exempel i tidningarnas artiklar. I artiklarna kan läsas att man var oroad över de uppfostringsmetoder som dem förlorade sidans kvinnor tycktes använda.²⁷⁰ Enligt några skribenter var arbetsklassens dåliga böjelser orsakade av just den dåliga uppfostran. Det skrevs också att ett fattigt hem inte bjöd lika bra medel som ett rikt hem mot de dåliga böjelser som alla människorna har. Skillnaderna mellan socialklasserna var alltså enligt skribenterna skapade av samhället och berodde inte på arvsfaktorer.²⁷¹

Bruno Sarlin som valdes till socialminister i Finland på 1930-talet skrev eftertryckligt, att barnen borde förflyttas från dessa hem som hade ett dåligt inflytande på barnen. Enligt honom skulle barnen få bättre värderingar om de vårdades i borgerliga familjer. Han påminde även att dessa barn kommer att behövas i fabriker i framtiden. Således var det billigare för samhället att uppfostra dem på ett rätt sätt än att bygga nya fängelser.²⁷² De hjälplösa barnen sågs som skyddslösa offer men samtidigt var de ett hot. Därför ville man genom uppfostran hjälpa dem att bli nyttiga medborgare. Omhändertagande av barn efter händelserna 1918 hade alltså politiska motiv. Beträffande frågan om det finns likheter mellan händelserna efter 1918 och 1940-talets barnförflyttningar tillhör inte den här studien.

Det har också framförts att krigsbarn skulle ha varit ett slags reserv eller efterkrigstidens livlina för Finland. Detta kan ha varit ett av motiven till barnförflyttningarna.²⁷³ När kriget hade börjat betonades den gemensamma andan i de Nordiska länderna. Värdet av förbindelserna markerades och Nordiska samfundets möjligheter spekulerades över i båda

²⁷⁰ Hällström 1919, s. 17; Sarlin 1918, s. 14–15.

²⁷¹ Mattila 1999, s. 104–105.

²⁷² Sarlin 1918, s. 14–15.

²⁷³ A Piste. 20.3.2006. Yle: Tv 1.

länderna.²⁷⁴ Pressen i båda länderna betonade också krigsbarnens värde för de framtida förbindelserna mellan Finland och Sverige och för svenskheten i Finland. De personliga kontakterna mellan de finska barnen och deras föräldrar samt svenska fosterföräldrarna uppskattades högt. Krigsbarnen sågs som Finlands sändebud i Sverige och i Finland som Sveriges.²⁷⁵ Man önskade nog att de skulle uppehålla svenskheten i Finland och försvara både svenska språket och svensk samhällsmodell i Finland.

5.6 Den unga fostermodern

BILD 21.

”Fru Ella Meidner med sin lille finske fosterson Harry Armas Karhonen från Åbo.”
Svenska Dagbladet. 11.1.1942.

Gösta Rosén arbetade som inspektör i Sveriges socialstatsförvaltning under kriget. Enligt honom var de svenska familjer som tog emot finska barn, oftast från medel- och överklass²⁷⁶. Edwardsen instämmer och konstaterar att många, troligen de flesta svenska fosterfamiljerna hade en hög social ställning. Hon fortsätter dock att det även var sådana familjer som var tvungna att minska sin redan knappa budget för att kunna hjälpa det krigshärjade Finland.²⁷⁷

På Svenska Dagbladets fotografi (bild 21) den 11 januari 1942 kan ses en ugn fostermodern sittande i soffan tillsammans med sitt fosterbarn. Fostermodern tittar kritiskt på barnet. Kvinnan har klätt sig i ett ljust förkläde och en rutig klänning. Barnet har på sig en stickad overall. I bakgrunden ses en tom vägg och ett randigt överkast på en soffrygg. Fotografiet

²⁷⁴ Se t.ex. Suomen ja Tanskan suhteet yhä lämpimät. Helsingin Sanomat. 1.9.1943; ”Nu får jag resa till Sverige o. se kungen”. Sala Allehanda. 17.3.1944; Ruotsin tunteet Suomea kohtaan. Helsingin Sanomat. 17.9.1943.

²⁷⁵ Vår Finlandshjälp ovärderlig för framtida förhållandet. Stockholms-Tidningen. 21.1.1942; Suomalaiset lapset olleet erinomaisia lähettiläitä. Helsingin Sanomat. 21.7.1943.

²⁷⁶ Rosén (1995) citerad enligt Edvadsen 1995, s. 96.

²⁷⁷ Edvadsen 1995, s. 90.

skapar associationer till ett arbetarhem, fast kvinnas yrke eller hennes sociala bakgrund inte nämns i artikeln. Bildtexten nämner båda personerna på bilden. Fostermodern konstaterar att de finska krigsbarnen skapar ”en kontakt mellan länderna, som tidigare generationer säkert icke upplevat ett motstycke till”.²⁷⁸ Fostermodern berättar att barnet, som är 19 månader, redan förstår en smula svenska. Den svenska fostermodern säger sig även vara bekymrad för det kommande svåra avskedet.

I de svenska tidningarna kan man hitta väldigt många fotografier av de svenska fosterföräldrarna. Däremot är det svårt att hitta sådana bilder i de finska tidningarna. Den 9 januari 1943 publicerade Helsingin Sanomat emellertid ett fotografi (bilagan bild 23) där en äldre kvinna sitter vid ett bord omringad av tre barn. Det finns inte någon artikel i samband med bilden men enligt bildtexten är kvinnan en svensk fostermoder med sina barn. Gruppen deltar i en fest som hålls i Stockholms stadshus.²⁷⁹ Likadana fester anordnades ganska ofta under kriget i Sverige²⁸⁰. I bakgrunden på fotografiet (bilagan bild 23) kan ses medelålders män i mörka kavajer. Förutom fosterföräldrar och barn deltog även svenska beslutsfattare i festerna. Tarkiainen konstaterar att barnlösa gifta par och sådana medelålders par som redan hade lämnats av sina vuxna barn, var de främsta grupperna som mottog finska krigsbarn²⁸¹. Kvinnorna på bilderna (bild 21 och bilagan bild 23) är kanske typiska svenska fostermodrar. Den ena är en ung fostermoder som inte ännu har egna barn. Den andra däremot är över medelåldern, eventuellt från landet, och hennes vuxna barn har redan lämnat hemmet.

Det är svårt att hitta fotografier av finska mödrar i tidningarna. Detta beror kanske på det att efter vinterkriget de finska mödrarna reste väldigt sällan med sina barn till Sverige. I samband med artikeln i Dagens Nyheter den 23 januari 1942 publicerades ett fotografi (bilagan bild 24) av en finsk moder med sina fyra pojkar. I bildtexten berättas att en snäll svensk direktör har lovat att ta hand om hela familjen. I texten beröms de väluppfostrade och hjälpsamma barnen som bor i ett genomgångshem med sin mor.²⁸² Personerna på fotografiet intervjuas inte. Den sittande modern ser lycklig ut. Hon tittar leende på den ena pojken. Också två av pojkarna ler. Både barnen och modern ser nöjda och lugna ut, där de sitter bredvid varandra på sängen. I de svenska tidningarna kan hittas även mindre smickrande fotografier till exempel av karelska

²⁷⁸ Finsk-svensk idyll vid Essingetorget. Svenska Dagbladet. 11.1.1942.

²⁷⁹ Mehu- ja leivoskutsut suomalaisille lapsille. Helsingin Sanomat. 9.1.1943.

²⁸⁰ Se t.ex. Barnfester. Dagens Nyheter. 7.1.1942.

²⁸¹ Tarkiainen 1993, s. 373.

²⁸² Välartade och rara barn fylla hela barnborgen. Dagens Nyheter. 23.1.1942.

mödrar. Nästa fotografi (bilagan bild 25) publicerades i Svenska Morgonbladet den 3 juni 1942. Enligt bildtexten avbildar fotografiet en mor från Karelen med sina sex barn.²⁸³

Den dåliga vården av barn i Finland bekymrade svenskarna enligt de svenska tidningarna. Tidningarna påstod att de finska mödrarnas tidsbrist var en av orsakerna. Tidsbristen berodde däremot på att mödrarna var tvungna att arbeta och därefter stå i långa matköer för att kunna köpa mat och andra förnödenheter. Därför hade de inte tid att ta hand om sina egna barn.²⁸⁴ Även befolkningsfrågan diskuterades i båda ländernas tidningar. I en skrivelse i Helsingin Sanomat var skribenten till exempel bekymrad över minskningen av Finlands befolkning. Han undrade också hur detta kommer att påverka Finlands industri²⁸⁵. I de finska tidningarna hänvisades ofta till svenska undersökningar och i bägge länderna var man, enligt skrivierna, av den åsikten att ett gift par borde få i genomsnitt fyra barn för att hålla befolkningsantalet konstant.²⁸⁶

Det allmänna samhällsklimatet på 1940-talet måste ha haft en inverkan på svenskarnas benägenhet att ta emot finska barn. I tidningarna framfördes även mycket starka åsikter om Sveriges befolkningsläge. Sveriges folk var på väg att "åldras" och de barnlösa äktenskapen var alltför många. I september 1940 tillsatte regeringen i Sverige en speciell sakkunnigkommitté för att bearbeta befolkningsfrågan. Kommittén letade också efter effektiva och praktiska sätt att lösa problemet. I början av september grundades en centralorganisation, Svenska familjevärn, för att utveckla och vägleda medborgarverksamheten.²⁸⁷ Altruismen saknade sålunda inte rationell grund: de finska krigsbarnen fyllde faktiskt ett tomrum i mångas hjärtan. De flesta svenska familjer ville ha endast barn och helst ett ensamt sådant.²⁸⁸

²⁸³ Trotsiga barn bli idealiska elever. Svenska Morgonbladet. 3.6.1942.

²⁸⁴ "Så ljust det är här." Dagens Nyheter. 12.1.1942; Det gäller Finlands framtid att rädda de nödlidande små. Dagens Nyheter. 4.1.1942.

²⁸⁵ Teollisuus ja väestökysymys. Helsingin Sanomat. 13.2.1942; "Vårt lands befolkningsfråga kan endast lösas av ungdomen." Dagens Nyheter. 8.1.1942; se även Soikkanen 1978, s. 125–128.

²⁸⁶ Kussakin perheessä tulee olla 4 lasta. Helsingin Sanomat. 9.1.1939; Väestökysymyksemme on päivänpolttavampi kuin milloinkaan aikaisemmin. Helsingin Sanomat. 11.2.1942.

²⁸⁷ Tunkelo 1942, s. 11–15.

²⁸⁸ Tarkiainen 1993, s. 374–375.

5.7 Återvändande finska barn

BILD 22.

”Här ovan ses mor och dotter, fruarna Olga Rozander och Katy Jonsson med 5- och 6-åriga systrarna Jana [!] (t.h.) och Lena Tannenmaa från Suomisalmi, som de gemensamt vårdat i 1½ år. Ovanför t.v. mycket sorgsna 3-åringen Veli Seppo Isto från Nedertorneå och ”gottöverlastade” Eila Numminen från Karkkila, Nyhkälä.”
Stockholms-Tidningen. 23.8.1945.

Ett fotografi (bild 22) som publicerades i Stockholms-Tidningen avbildar avgångsstämningarna den 23 augusti 1945. Rubriken lyder så här: ”Finska barnen ville inte hem”. Bildtexten nämner alla personerna på bilden. Bildtexten beskriver också hur kvinnorna som står i bildens nedre kant, har tagit hand om två av barnen under ett och ett halvt år. Enligt reportern har barnen trivts så bra i Sverige att avskedet från fosterföräldrarna är mycket bittert och återfärden till Finland är svår. Fotografiet (bild 22) ovan är en halvfigurbild. Bildens komposition är nertill kompakt. I bilden har sammanfogats element från flera olika fotografier. Denna representation skulle även kunna kallas för fotomontash eller ett slags collage.

Fotografiets bakgrund har helt avlägsnats och ger därför ett platt intryck. På detta sätt har man försökt vända läsarens uppmärksamhet mot personerna och speciellt mot deras ansiktsuttryck som är lätta att urskilda. Avsaknad av djupperspektiv ger bilden en klar struktur och det är lätt att identifiera de enskilda elementen. I pressbildens förgrund ses fostermödrarna med sina barn. Barnen har lindat sina armar kring kvinnornas hals. Så här visar de närhet, kärlek och tacksamhet mot sina fostermödrar. Fostermodrarnas gester och miner förstärker konnotationer av närhet och kärlek.

Ovanför denna grupp står två barn, en flicka och en pojke. Uppmärksamheten fästs först på den leende flickan som står i bildens övre högra hörn. Flickan har en ljus hatt på huvudet och

flera paket i famnen. Den väldiga last som flickan bär är index för svenskt överflöd och symbol för frikostighet och omsorg. De här konnotationerna har markerats genom att man har skurit bort miljön och lämnat ett generöst tomrum runt flickan. På detta sätt hamnar hon i blickfånget och får den bästa synligheten på bilden. Således framträder flickan som det viktigaste tecknet på bilden. På fotografiets övre vänstra hörna står däremot en sorgsen pojke som klämmer något i sin hand. Hans ansiktsuttryck konnoterar sorg och plåga vid avskedet och den allvarliga minen som kvinnan i bildens nedre kant har, förstärker denna association. Texten i representationen understryker också denna association. Ansiktsuttrycken på de andra personerna kan tolkas som glada eller spända inför den väntande resan.

Den stora återtransporten av finska krigsbarn kom igång under sommaren 1942. Då kallades barn i skolåldern tillbaka hem för att börja skolan i Finland. I september bestämdes dock att bara de barn, vilkas föräldrar krävde det skulle återvända.²⁸⁹ Andra världskriget slutade den 6 maj 1945. Först på våren 1946 bestämdes att alla krigsbarn borde återvända till Finland. Detta beslut gav inte önskat resultat, utan regeringen var tvungen att förlänga hemtransporttiden. Hjälpkommittén för Finlands barn upphörde år 1948 och i stället grundades Hemförlovningskommittén för barn.²⁹⁰

Det har framförts olika beräkningar om antalet barn som stannade i Sverige efter kriget. Kovács antyder att 1242 finska krigsbarn adopterades och med 3956 barn slöts ett uppfostringsavtal²⁹¹. Därtill skriver Edwardsen att enligt de svenska myndigheterna fanns det i Sverige den 1 september 1949 fortvarande 15 174 finska barn²⁹².

6 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Min undersökningsuppgift har varit att studera pressfotografier i svenska och finska tidningar. Syftet har varit att utforska hurdana representationer tidningarna har konstruerat om finska krigsbarn under 1930 och 1940-talet. Syftet har också varit att studera vilka metoder tidningarna har använt när de skapat dessa representationer samt att analysera samspelet mellan text och bild. Som hjälpmedel och forskningsmetod har jag haft tillämpad semiotik. Semiotiken är en vetenskap som studerar hur texterna och människorna fungerar i samverkan

²⁸⁹ Kovács 1995, s. 12.

²⁹⁰ Kavén 1985, s. 106–109.

²⁹¹ Kovács 1995, s. 13.

²⁹² Edwardsen 1995, s. 175.

för att skapa betydelser. Dessa betydelser kan analyseras till exempel via pressbilderna. Bilden berättar alltid om "tidsandan" och om objektet på bilden, men samtidigt berättar den om bildens skapare och om dennes kultur. Pressbilderna lever i minnet och formar effektivt läsarnas världsbild och därefter deras uppfattning om verkligheten.

Fotografiet är en del av den större representationen som skapar betydelser inom tidningens journalistiska helhet. När fotografierna väljs till tidningarna betraktas de värderingar som existerar i bilderna samt läsarnas möjliga tolkningar. Rubriken och fotografiet är de två största elementen i artikeln som läsaren först fäster sin uppmärksamhet på. Bilden är öppnare för tolkningar än texten, och således påverkar både rubriken och bildtexten bildernas konnotationer genom att dra läsarens uppmärksamhet till vissa element på bilden eller utanför bilden. Bilderna konkretiserar och expanderar texternas betydelser och texterna i sin tur kompletterar och preciserar bildernas uttryck.

Bildtext och text i artikeln hjälper till att tolka fotografiet genom att placera bildens personer i tid och rum. I de svenska tidningarna nämner bildtexten ofta personerna på fotografiet. Däremot är benämningar i de finska tidningarna sparsamt förekommande. Det har publicerats en mängd bilder av krigsbarn utan artiklar i finska tidningar. I de svenska tidningarna kan man inte hitta sådana lösbilder. Anmärkningsvärt är också att det har publicerats väldigt många bilder av finska krigsbarn i de svenska tidningarna jämfört med i finska tidningar, där de är sällsynta.

De stora krigsbarngrupperna som representeras i den svenska pressen avbildas ofta som värnlösa och rädda. Grupperna visas ofta i passiva positioner och situationer. Den återkommande aktiviteten som representeras i de svenska pressbilderna är köandet. Med hjälp av artikeltexten fästs läsarens uppmärksamhet på olika egenskaper och roller som syns på bilderna, till exempel kommer de avbildade personernas känslor tydligt fram. Med hjälp av detta komplementära förhållande mellan bild och text försöker man väcka medlidande hos betraktaren. Man har kanske valt även fotograferingstillfälle, begränsning och perspektiv på så sätt att barnens stora, skrämde ögon lyfts fram och betonas. Detta skapar en spänd atmosfär i bilderna.

Även fotografiets bakgrund har en stor inverkan på stämningen på bilden och därefter på de konnotationer som skapas. På de finska pressbilderna är atmosfären rakt motsatta jämfört med

på de svenska pressbilderna. På de finska fotografierna har solens och skuggans kontraster använts för att skapa liv och ljus i bilderna. Man har också framhävt fotografiets eteriska atmosfär genom att begränsa bilden så att en leende person blir fotografiets viktigaste betydelsebildande tecken eller bildytan fylls exempelvis med äventyrslystna barnansikten. Kännetecknande för de finska pressbilderna är att glada miner har använts så att läsaren skall få associationer till en nöjesresa eller till ett väntande äventyr. Dessa associationer betonas även med hjälp av texterna. Lycklig, nöjd och intensiv atmosfär är vanlig på de finska representationerna, som ofta bygger på det visuella som dominerar.

Det förefaller som om de svenska tidningarna har förstärkt hjälporganisationens och hjälppersonalens betydelse genom att markera de gråtande barnens elände. I dessa tidningar blir hjälppersonalens hurtighet och glädje betonad bredvid barnens apati och dysterhet. I de finska tidningarna har man däremot med alla medel försökt dölja barnens sorgsna miner. Man har till exempel försökt övertyga läsaren via bildtexten, genom att lämna barnen i de djupa mörka skuggorna, genom att föra fram behagligare element eller genom att bara lämna barnen helt utanför bilden.

Jag har jämfört olika tidningarnas fotografier som är tagna vid samma händelse. Därefter har jag konstaterat att olika perspektiv och beskärning förändrar representations innehåll och betydelser. Det tyder på att de svenska tidningarna framhäver såväl de stora gruppernas hjälplöshet, passivitet och rädsla som den enskilda individens självsäkerhet och styrka. På smågruppbilder och porträttbilder skapas betydelserna genom att man till exempel använder grodperspektiv och genom att man skapar en känsla av rörelse i bilden. Metaforiska konnotationer används till exempel för att poängtera självsäkerheten på samma gång som rädslan och osäkerheten döljs. På detta sätt framhäver metaforen vissa egenskaper samtidigt som andra egenskaper undanhålls. På de här representationerna samarbetar text och bild effektivt. Men jag har även visat att text och bild kan stå i konflikt mot varandra på representationerna.

Kroppsspråkets koder och miner kan berätta om barnens styrka och självsäkerhet. Den direkta blicken mot kameran och på betraktaren skapar en jämbördig relation och förstärker personens betydelse. Med posering visar hjälparna sitt intresse och sin ställning gentemot barnen och andra människor. På de här bilderna är förhållandet mellan bild och text närmast kompletterande.

På gruppbilderna betonas den sammanbindande länken eller den gemensamma nämnaren, som syns bara på bilderna. Denna gemensamma nämnare kan till exempel vara likadana skor, nya träningsoveraller, trasiga kläder eller nakenhet. Denna gemensamma nämnare konstruerar en grupp av de enskilda individerna. Samtidigt skapas en gemensam identitet. De finska krigsbarnens sorgsna och nötta utseende får en stor betydelse, när de jämförs med de svenska hjälparnas elegans och glada yttre. En bildlig metonymi, en grå och allvarlig trasarmé, representerar alla drabbade finländare på de svenska bilderna. Dessa konnotationer blir inte ofta förstärkta av texten, men ibland gör de det och texten kommenterar den sorgliga bilden.

Olika visuella koder kan fungera inkluderande och exkluderande. Det är möjligt att med hjälp av kläder och föremål uttrycka relationer och framhäva social ställning. De olika föremålen som kan ses på krigsbarnsbilderna är ofta symboler för familjens överklasställning. Leksakerna är symboler för en trevlig gemenskap tillsammans med barnen. På de finska pressbilderna markeras ofta lottans dräkt eller det speciella märket som sytts på ärmen. Med de här tecknen vill man eventuellt skapa konnotationer om hjälppersonalens pålitlighet och trygghet och samtidigt skydda och förstärka en känsla av kamratskap mellan de finska och svenska organisationerna. Även på de här bilderna samspelar text och bild effektivt tillsammans.

I de finska tidningarna har olika institutioner avbildats som hem för krigsbarn. Fotografier av enskilda fosterhem har jag inte hittat bland finska pressbilder. Svenskarnas organisationsförmåga och disciplin samt de svenska institutionernas funktionalitet, ordning och värdighet avbildas på båda ländernas pressbilder. Till exempel på de finska pressbilderna används ofta förnäma kungligheter eller barnhem grundade av dessa, för att övertyga läsarna. Via kungligheternas intresse vill man övertyga de finska läsarna att finska barn värderas högt i Sverige. I de finska tidningsbilderna har även den gamla barn-madonna myten använts som bevis på att barnen vårdas omsorgsfullt.

Det har publicerats många fotografier av fosterhemmen och fosterföräldrarna i de svenska tidningarna. Dessa representationer ser ut att innehålla mängder av ideologi: flit, offervilja, könsroller och religion markeras. Barnen beskrivs i texterna som tillitsfulla och lätt vårdade samt på bilderna som ödmjuka sittande med knäppta händer runt bordet.

Finländarnas fattigdom framhävs speciellt i texterna men fattigdom får också ett bildligt uttryck. I de svenska tidningarna kan hittas väldigt iögonfallande kontraster mellan de välmående svenskarna och utfattiga finländarna. Man kan se en stereotypisering i samband med de här kontrastiva bilderna som alltid innehåller en värdering och en gruppering. Genom motsatsställningar markeras olikhet och ”de andra”. Dessa fotografier visar inte mycket förståelse gentemot de hårt drabbade barnen. Det ser ut som om man inte ens har försökt att konstruera en vacker eller behaglig bild av barnen. Tvärtom har avsikten varit att framhäva obehagliga och oestetiska sidor hos finska barn.

Det går att hitta klart brutala fotografier i de svenska tidningarna. Dessa fotografier kan vara sådana som man inte skulle kunna publicera i våra dagar. Publiceringen av dessa bilder har rättfärdigats genom att man konstruerat en teatermetafor eller genom att man betonat personernas roller och hjälpare-vårdfall-motsatspar. Jag har även hittat fotografier som har manipulerats genom att man ändrat bildernas form eller genom att man bytt ut och avlägsnat element. På detta sätt har man velat peka på de konnotationer som bilderna borde skapa.

Jag har framfört tankar om hjälparnas motiv, men man bör lägga märke till att de flesta svenskar har tagit emot krigsbarn av ren medmänsklighet som en humanitär handling. Men man kan ändå förmoda att de finska beslutsfattare kan ha haft andra motiv än bara barnens bästa. Likaså kan även svenskarnas motiv ha varit något annat än bara humanitära. Man får inte glömma att de här fotografierna av ”de andra” även kan ha politiska och andra syften.

De indexikala fotografierna av krigsbarn har knutits samman med tidningarnas retorik, där representationerna framställs som den sanna och verkliga bilden av barnförflyttningarna. Representationerna som de två ländernas pressbilder i samspel med texter har konstruerat skiljer sig dock avsevärt från varandra. De svenska tidningarnas representationer framhäver den svenska identiteten som ser ut att innehålla gästfrihet, givmildhet och människokärlek. Representationerna skapar en samhörighetskänsla mellan svenskarna genom att lyfta fram positiva egenskaper, som via bilderna konkretiseras inför alla svenskar. Bilden av de utomstående är inte neutral, utan fotografierna representerar en kollektiv svensk identitet genom att dra en gräns mellan svenskarna och ”de andra”.

De finska krigsbarnsfotografierna koncentrerar sig på att representera lycka. Bildernas (ofta) anonyma barn avbildas som lyckliga överlevare som har givits ett tillfälle att slippa nöd och

krig i Finland. Dessa prinsar och prinsessor har fått genomleva ett spännande äventyr i det goda barndomslandet Sverige. Tidningarna har manipulerat bilderna på många olika sätt för att förstärka representationernas myter. En myt av svensk gästfrihet och en myt av en nöjd och lycklig hjälpmottagare har tillsammans konstruerat den kända myten om krigsbarn.

KÄLLFÖRTECKNING

Otryckta källor

A-Piste. 20.3.2006. Yle: Tv 1.

Panhelainen, Olli 2005: *Lastensirtojen toteutuminen Jyväskylässä vuosina 1939-1945*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos, Suomen historia. Avhandling pro gradu.

Pohtila, Eliisa 2001: *Liian huono kansalaiseksi? – Kansalaisihanne sterilisaatioasiakirjoissa v. 1935–1949*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Historian laitos. Avhandling pro gradu.

Riksarkivet, Stockholm

Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv.

Ö I Tidningsklipp, Kronologisk serie, Volym 1–3.

Tryckta källor

Andén-Papadopoulos, Kari. 2000. *Kameran i krig*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.

Barthes, Roland 1973: *Elements of Semiology*. New York: The Noonday Press.

Barthes, Roland 1976: Bildens retorik. I: Aspelin, Kurt och Lundberg, Bengt A. (red.): *Tecken & Tydning. Till konsternas semiotik*. Bokförlaget Pan/Norstedts. Stockholm: Kontrakurs, s. 120–122.

Barthes, Roland 1980: Billedets retorik. I: Fausing, Bent og Larsen, Peter (red.): *Visuel kommunikation 1*. Köpenhamn: Medusa, s. 45–55.

Barthes, Roland 1984a: Sanoma valokuvassa. I: Lintunen, Martti (red.): *Kuvista sanoin 2*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 121–200.

Barthes, Roland 1984b: Sanoma valokuvassa. I: *Valokuva* 1984:10, s. 17–28.

Barthes, Roland 1986: Kuvan retoriikkaa. I: Lintunen, Martti (red.): *Kuvista sanoin 3*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 79–86.

Barthes, Roland 1993: *Roland Barthes*. New York: Noonday Press.

Barthes, Roland 1994: *Mytologioita*. Tampere: Gaudeamus.

Berger, John 1984: *Toisinkertoja*. Jyväskylä: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö.

Bourdieu, Pierre 1986: *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.

- Burgin, Victor 1989: Taideteorian loppu. I: Lintunen, Martti m.fl. (red.): *Kuvista sanoin 4*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 18–20.
- Böök, Einar 1942: Lasten siirtäminen Ruotsiin hoidettaviksi. I: *Huoltaja* 1942:3, s. 53.
- Dyer, Richard 1993: *The Matter of Images. Essays on Representations*. London & New York: Routledge.
- Eco, Umberto 1986: Kuvan kritiikki. I: Lintunen, Martti (red.): *Kuvista sanoin 3*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 95–102.
- Edwardsen, Annu 1995: *Lappu kaulassa*. Helsingborg: Inter Terras.
- Eriksson, Yvonne & Göthlund, Anette. 2004. *Möten med bilder*. Lund: Studielitteratur.
- Eskola, Seikko 1967: *Joukkotiedotusvälineet poliittisen historian tutkimuskohteena*. Helsinki: Otava.
- Fiske, John 1982: *Introduction to Communication Studies*. London: Methuen.
- Fiske, John 1992: Merkkien kieli. Pietilä, Veikko & Suikkanen, Risto & Uusitupa, Timo (red.): *Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.
- Gleason, John Howes 1950: *The Genesis of Russophobia in Great Britain. A study of the Interaction of policy and opinion*, s. 7.
- Göthlund, Anette 2002: High heels and Licking Tongues. Sisley and Fashion Pornography. I: Raoul J. Granqvist (red.): *Sensuality and Power in Visual Culture*. Umeå: Umeå universitet, Skrifter från moderna språk 4.
- Hall, Stuart 1982: The Rediscovery of 'ideology': Return of the Repressed in Media Studies. I: Gurevitch, Michel m.fl. (red.): *Culture, Society and Media*. London: Methuen, s. 70–87.
- Hall, Stuart 1984: Uutiskuvien määrätymisprosessi. I: Lintunen, Martti (red.): *Kuvista sanoin 2*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 142–187.
- Hall, Stuart 1985: Sisäänkoodaus/uloskoodaus. I: *Tiedotustutkimus* 1. Tampere: Nordicom, s. 24–27.
- Hall, Stuart 1986: Encoding/decoding. I: Stuart, Hall m.fl. (red.): *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson, s. 136–138.
- Hall, Stuart 1997: *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage & The Open University.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha (red.). Tampere: Vastapaino.
- Hassi, Antti 1988: Poliitikkojen kuvien analysointia. I: *Valokuvauksen vuosikirja 1988*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 54–55.

- Herkman, Juha 1998: *Sarjakuvan kieli ja mieli*. Tampere: Vastapaino.
- Hietala, Veijo 1993: *Kuvien todellisuus. Johdatus kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan*. Helsinki: Gummerus.
- Hyvärinen, Matti 2003: Valta. I: *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, s. 106–110.
- Hällström, Ester 1919: Sotaorpojen puolesta. I: *Huoltaja* 1919:7, s. 16–18.
- Janfelt, Monika 1998: *Stormakter i människokärlek*. Turku: Åbo Akademis förlag.
- Jordansson, Birgitta 1992: Hur filantropen blir en kvinna. Fattigvård och välgörenhet under 1800-talet. I: *Historisk tidskrift* 1992:4, s. 471.
- Kavén, Pertti 1985: *70 000 pientä kohtaloa*. Helsinki: Otava.
- Kemiläinen, Aira 1994: *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa: Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Historiallisia tutkimuksia 177. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Klinge, Matti 1985: *Otavan suuri maailmanhistoria 14. Porvariston nousu*. Helsinki: Otava.
- Kuusamo, Altti 1986: Johdatus kuvatulkinnan semiotiikkaan. I: *Taide* 1986:4, s. 10.
- Kuusamo, Altti 1990: *Kuvien edessä: esseitä kuvan semiotiikasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kovács, Magdolna (red.) 1995: *Olin sotalapsi*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 1996: *Reading images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2001: *Multimodal Discourse. The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold.
- Kristeva, Julia 1992: *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lagnebro, Lillemor 1994: *Finska krigsbarn. Studier i socialt arbete vid Umeå universitet. Institutionen för socialt arbete. Uumaja: Umeå universitet nr 19*.
- Markkola, Pirjo 1997: Naisten Pohjola. Naisten ja miesten sekä aikuisten ja lasten väliset suhteet v. 1937–1997. I: *Pohjoismaiden historia 1397–1997/10 esseitä*. Helsinki: Pohjoismaiden Ministerineuvosto, s. 235–266.
- Mattila, Markku 1999: *Kansamme parhaaksi*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Niiniluoto, Ilkka 1990: *Maailma minä ja kulttuuri. Emergentin materialismin näkökulma*. Helsinki: Otava.
- Nikula, Kristina 2002: Samspelet text-bild i en finlandssvensk dagstidning. I: *Svenskans beskrivning 25. Nordisk filologi, Åbo: Åbo universitet, s. 222–223*.

Nikula, Kristina 2004: Text och bild – två sidor av samma sak? I: *Fackspråk och översättningsteori*. VAKKI-symposium XXIV. Vasa 7–8.2.2004. Vasa: Vasa universitet. Humanistiska fakulteten, s. 197.

Nöth, Winfried 2000: Der Zusammenhang von Text und Bild. I: *Text- und Gesprächslinguistik/Linguistics of Text and Conversation*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 292–494.

Nöth, 2003: Press Photos and Their Captions. I: Lönnroth, Harry (red.): *Från Närpesdialekt till EU-svenska. Festskrift till Kristina Nikula*. Tampere: Tampere University Press, s. 167–175.

Otavan iso tietosanakirja 10. 1965. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Palin, Tutta 1998: Merkistä mieleen. I: Elovirta, Arja & Lukkarinen, Ville (red.): *Katseen rajat – taidehistorian metodologiaa*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, s. 132.

Peltonen, Matti 1996: *Suomalaisuus kansallisena omakuvana*. Jyväskylä: Atena.

Pulma, Panu & Kauppi, Matti 1990: Vården av de röda krigsvärnlösa 1918 som socialt och politiskt problem. I: *Historisk Tidskrift för Finland* 1990:3, s. 448–462.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Saraste, Leena 1980: *Valokuva - pakenevan todellisuuden kuvajainen*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Saraste, Leena 1996: *Valokuva tradition ja toden välissä*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu ja Musta Taide.

Sarlin, Bruno 1918: Orpojen kasvatus. Suuri kansallinen tehtävä. I: *Huoltaja* 1918:6, s. 14–15.

Saussure, Ferdinand de 1983: *Course in General Linguistics*. Third edition. London: Duckworth.

Sekula, Allan 1982: On the Invention of Photographic Meaning. I: Burgin, Victor (red.): *Thinking Photography*. Hong Kong: Macmillan, s. 87.

Selin, Rauno 1995: *Arkistoviesti* 1995:3, s. 3.

Seppänen, Janne 2005: *Visuaalinen kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.

Small, Melvin 1970: Historians Look at Public Opinion. I: Small, Melvin (ed.): *Public Opinion and Historians. Interdisciplinary Perspectives*. Detroit: Wayne State University Press, s. 20–23.

Soikkanen, Hannu 1978: Sosiaaliset olosuhteet. I: Molin, Karl m.fl.: *Pohjola 2. maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Suomen Kirjallisuuden Seura, s. 125–128.

Solomon-Godeau, Abigail 1991: Katseen politiikkaa sukupuolen, identiteetin ja subjektiivisuuden ongelmia valokuvauksessa. I: *Valokuvauksen vuosikirja 1991*. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen Museon säätiö, s. 37.

Sontag, Susan 1984: *Valokuvauksesta*. Hämeenlinna: Love kirjat.

Suomalainen Tietosanakirja. 1993: Espoo: Weilin + Göös.

Tarasti, Eero 1992: *Johdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä*. Helsinki: Gaudeamus.

Tarasti, Eero 1980: *Semiotiikan alkeet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Taidekasvatuksen laitos.

Tarkiainen, Kari 1993: *Finnarnas historia i Sverige 2*. Jyväskylä: Gummerus.

Tommila, Päiviö 1982: *Taustasidonnaisuus ja maailmankuva: lehdistöhistorian tutkimusongelmia*. Helsinki: Suomen sanomalehdistön historia -projekti.

Tunkelo, J. H. 1942: "Ruotsin perheensuoja" ja väestönlisäyksen edistäminen. I: *Huoltaja* 1942:xxx, s. 11–15.

Vammen, Tinne 1986: *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer 1880–1920*. Köpenhamn.

Weibull, Jörgen 1978: Sensuuri ja yleisen mielipiteen muodostuminen. I: Molin, Karl m.fl. (red.): *Pohjola 2. maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Suomen Kirjallisuuden Seura, s.170–172.

Östberg, Lars 1942: Ruotsiin sijoitetut suomalaiset lapset. I: *Huoltaja* 1942:xxx, s. 313.

Nyhetsartiklar

50-åringarnas finska barn. Dagens Nyheter. 28.3.1942.

12-15.000 kotia vielä avoinna lapsillemme. Helsingin Sanomat. 21.2.1942.

20.000 finska barn finns nu i Sverige. Morgon-Tidningen. 12.3.1944.

Alla vill ha finska barn. Dagens Nyheter. 8.1.1942.

Barnfester. Dagens Nyheter. 7.1.1942.

Barnhotell på tåget. Dagens Nyheter. 1.3.1944.

Barn i obygd dras genom trädrot mot onskans makter än i dag. Dagens Nyheter. 20.1.1942.

Bedrövlig barntransport: mjölken stals från tåget. Aftonbladet. 7.6.1944.

Beklämmande nöd och fattigdom präglar de finska flyktingarna. Dagens Nyheter. 17.9.1944.

Bör barn evakueras? Aftontidningen. 3.5.1944.

Det gäller Finlands framtid att rädda de nödlidande små. Dagens Nyheter. 4.1.1942.

Elintarvikkeita Suomen lapsille. Sosiaalidemokraatti. 20.4.1942.

En sjukvårdare behandlar några små stackare som råkat ut för skabb. Aftontidningen. 6.3.1944.

Finlandsbarnen har det fint i ny Umeåförläggning. Uppoffrande arbete av lottorna. Norrlands Allehanda. 4.3.1944.

Finska barnen sprida smitta, karantänhållas. Morgon-Tidningen. 9.5.1944.

Finska barnen ville inte hem. Stockholms-Tidningen. 23.8.1945.

Finska barn på genomresa. Stockholms-Tidningen. 15.1.1942.

Finska barn åka hit med tåg för att läggas in på sjukhus. Dagens Nyheter. 3.1.1942.

Finska barn är snälla. Aftontidningen. 18.3.1944.

Finska klädlus är inte farlig. Dagens Nyheter. 5.3.1942.

Finsk barn gudstjänst. Aftonbladet. 16.11.1942.

Finsk-svensk idyll vid Essingetorget. Svenska Dagbladet. 11.1.1942.

Finskt på gamla Anglais. Svenska Dagbladet. 23.1.1942.

Första brevet till mor: vi ha fått mat. Stockholms-Tidningen. 22.1.1942.

Haparanda en nödens anhalt. Svenska Dagbladet. 17.9.1944.

Hjälp Finlands barn! Snar hjälp är dubbel hjälp. Jordbrukarnas Föreningsblad. 10.1.1942.

Hjälp till med Finlands barn. Allehanda. 30.3.1944.

Hundratals finska barn svettas i dag på svenska skolbänkar. Dagens Nyheter. 15.1.1942.

”Hyvästi, äiti, Eeva-Priitta lähtee nyt Ruotsiin!” Kansan Lehti. 30.1.1942.

Ilmaista ruokintaa 4150 asutuskeskuksen lapselle. Helsingin Sanomat. 20.4.1942.

”Jag talar inte finska” sa liten finländare till lottan. Svenska Dagbladet. 15.1.1942.

Jakten hjälper herrgårdsfru i kris, och vävstolen dunkar hela året om. Dagens Nyheter. 8.7.1942.

Joukko iloisia ja pirteitä Ruotsiin lähteviä. Kansan Lehti. 23.1.1942.

”Kansalaisille”. Huoltaja 1918:6, s. 64.

Karhuvainion Esa. Ilkka. 11.10.1942.

Kontroll fordras av fosterhemmen. Dagens Nyheter. 10.1.1942.

Koteja kodittomille lapsille r.y. 20 vuotias. Helsingin Sanomat. 19.7.1943.

Kruununprinsessa Louise tervehtimässä suomalaislapsia. Helsingin Sanomat. 9.1.1942.

Kuninkaallinen lastenkoti. Sosiaalidemokraatti. 19.4.1942.

Kussakin perheessä tulee olla 4 lasta. Helsingin Sanomat. 9.1.1939.

Lapsia hoitajattarineen junassa. Kansan Lehti. 27.2.1942.

Lasten siirto maaseudulle keskitettäneen kuuteen kulutuskeskukseen. Helsingin Sanomat. 19.2.1942.

Lähes 350 tonnia ruoka-aineita lapsille ja äideille. Helsingin Sanomat. 3.7.1942.

Mehu- ja leivoskutsut suomalaisille lapsille. Helsingin Sanomat. 9.1.1943.

Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin. Hämeen Sanomat. 17.1.1942.

Mitä lapset itse sanovat. Huoltaja 1919:7, s. 114–115.

Mitä lapset sanovat? Otteita Pohjanmaalta lähetettyjen lasten kirjeistä. Huoltaja 1919:7, s. 97–98.

Många flygplan kommer lastade med finska barn i alla åldrar. Dagens Nyheter. 10.2.1944.

Nimimerkki P.J.K. Uusi Suomi. 15.1.1942.

”Nu får jag resa till Sverige o. se kungen”. Sala Allehanda. 17.3.1944.

Nästan bara friska barn trots en veckas isresa. Dagens Nyheter. 1.2.1942.

Ordet fritt. Socialdemokraten. 14.1.1942.

Pikku matkalaiset perillä Ruotsissa. Helsingin Sanomat. 25.1.1942.

Pois sodan jaloista. Keskisuomalainen. 30.1.1940.

Pressgrannar. Dagens Nyheter. 8.7.1944.

Ruista ja ruisjauhoja Ruotsista suomeen. Helsingin Sanomat. 20.2.1942.

Ruotsin kuninkaallisten järjestämä koti Suomen lapsille. Helsingin Sanomat. 5.4.1942.

Ruotsin tunteet Suomea kohtaan. Helsingin Sanomat. 17.9.1943.

Sjuka finska småttingar blomstra på Östgötaslätten. Stockholms-Tidningen. 30.10.1942.

Suomalaiset lapset. Sosiaalidemokraatti. 15.4.1942.

Suomalaiset lapset olleet erinomaisia lähettiläitä. Helsingin Sanomat. 21.7.1943.

Suomalaisten lasten siirtola Taalainmaassa. Helsingin Sanomat. 3.1.1942.

Suomen humanitäärinen avustaminen Ruotsissa edelleen suuren myötämielisyyden kohteena. Helsingin Sanomat. 4.2.1942.

Suomen lapsia turvaan Ruotsiin. Helsingin Sanomat. 17.12.1939.

Suomen ja Ruotsin kauppaneuvottelut. Helsingin Sanomat. 4.2.1942.

Suomen ja Ruotsin kauppaneuvottelut. Helsingin Sanomat. 17.1.1942.

Suomen ja Tanskan suhteet yhä lämpimät. Helsingin Sanomat. 1.9.1943.

Suomen lapset Ruotsin kodeissa. Suurisuuntaista avustustoimintaa naapurimaassamme. Helsingin Sanomat. 4.7.1943.

Suomen lapset Ruotsissa. Kansan Lehti. 14.4.1942.

Suomi saa 1.900 tonnia voita, 5.000 tonnia porsasta ja lihasäilykkeitä Tanskasta. Helsingin Sanomat. 27.1.1942.

Svensk familj tog 15 barn. Dagens Nyheter. 5.1.1942.

Svensk sjukvård räddar de finska barnen till livet. Alingsås Tidning. 1.3.1946.

Svensk sjukvård räddar finska barn. Jordbrukarnas Föreningsblad. 2.3.1946.

Sydämen pakosta. Hopeapeili 1940:3.

”Så ljust det är här.” Dagens Nyheter. 12.1.1942.

Teollisuus ja väestökysymys. Helsingin Sanomat. 13.2.1942.

Toivomme teidän tulevan, sillä pitäisimme teitä niin mielellämme vierainamme. Helsingin Sanomat. 12.12.1939.

Treåringen till främmande land, främmande hem. Husmodern. 15.1.1942.

Trotsiga barn bli idealiska elever. Svenska Morgonbladet. 3.6.1942.

Tuhansille lapsille. Kansan Lehti. 13.12.1939.

Underbar sverigesommar för de finska barnen. Stockholms-Tidningen. 20.7.1942.

Valoa ja varjoa. Sosiaalidemokraatti. 26.4.1942.

Vår Finlandshjälp ovärderlig för framtida förhållandet. Stockholms-Tidningen. 21.1.1942.

”Vårt lands befolkningsfråga kan endast lösas av ungdomen.” Dagens Nyheter. 8.1.1942.

Väestökysymyksemme on päivänpolttavampi kuin milloinkaan aikaisemmin. Helsingin Sanomat. 11.2.1942.

Välartade och rara barn fylla hela barnborgen. Dagens Nyheter. 23.1.1942.

Över 600 små, bleka barn kommo hit på torsdagen. Dagens Nyheter. 24.4.1942.

BILAGA NR 1.

BILD 1.
”50-åringarnas finska barn.”
Dagens Nyheter. 28.3.1942.

BILD 2.
”I sin sötaste sömn.”
Dagens Nyheter. 1.3.1944.

BILD 3.
”Sydämen pakosta.”
Hopeapeili.1940:3.

BILAGA NR 2.

BILD 4.
 ”Joukko iloisia ja pirteitä Ruotsiin lähteviä pienokaisia saattajineen Turun satamassa.”
 Kansan Lehti. 23.1.1942.

BILD 5.
 ”Taisto kom till Stockholm med finlandsbåten, som med släckta lanternor och avskärmade ljus smugit sig över Ålands hav, tills man kommit in på svenskt vatten – över gränsen till en av de små fredliga fläckarna på jordklotet.”
 Husmodern. 15.1.1942.

BILD 6.
 ”Även om man knappt når över bordskanten klarar man sin välling själv.”
 Dagens Nyheter. 1.2.1942.

BILAGA NR 3.

BILD 7.

”Pikku Juhani Mujunen katselee vielä kirkkain silmin ja suu hymyssä maailmaa. Häntä eivät näy surut painavan, ollaanpa sitten Suomessa tai Ruotsissa.”

Kansan Lehti. 30.1.1942.

BILD 8.

”Siirtolaisten vaellus määränpään, ruotsalaiseen kesäsiirtolaan, on päättynyt ja lapset lähtevät hoitajansa seurassa kotiutumaan uuteen ympäristöönsä.”

Helsingin Sanomat. 3.1.1942.

BILD 9.

”Pois sodan jaloista: Ruotsiin on saatu sijoitetuksi suomalaisia sotapakolaisia tähän mennessä 310 lasta ja 83 äitiä. Ruotsalaiset ovat ottaneet vastaan suomalaiset avosylin. Tässä muutamia iloisia ja reippaita ”sotalapsia”, osoitelaput kaulassa.”

Keskisuomalainen. 30.1.1940.

BILAGA NR 4.

BILD 10.

”Lottakårcheferna i Stockholm, friherrinnan Astrid Rudebeck och grevinnan Tureborg Hamilton ses på bilden t.h. överlägga om finska barntransporterna – t.v. ses lille Jouko Parkkonen, som på onsdagskvällen kom till Stockholm, med god aptit äta det svenska brödet.”

Stockholms-Tidningen. 15.1.1942.

BILD 11.

”Här är undantaget: hon som grät. Kamraten ser gladare ut.”

Svenska Dagbladet. 15.1.1942.

BILD 12.

”Lapptillsyningsman Isaksson (t.v.) har tagit hand om tre utblottade finska småttingar med deras far.”

Riksarkivet, Stockholm.

Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv.

BILAGA NR 5.

BILD 13.

”En grupp finska barn som härom dagen anlände till Vännäs. Barnen var klädda i trasor och svenska lottor kunde inte hålla tårarna tillbaka.”
Aftonbladet. 7.6.1944

BILD 14.

”En söt liten Helsingforspojke duschas av sjukvårdaren John Karlsson i brandkårens badavdelning i Umeå.”
Norrlands Allehanda. 4.3.1944.

BILD 15.

”D:r Gunnar Örn hade brått på onsdagen att undersöka sina små finska patienter.”
Dagens Nyheter. 10.2.1944.

BILAGA NR 6.

BILD 16.

”Från hela landet strömma anmälningar in från hem som äro villiga att ta emot finska barn. Hos hjälpkommittén för finska barn har man haft rekordkassa, 76.000 kr. inflöto på onsdagen. På bilden syns kronprinsessan samspråka med några finska småttingar på barnhemmet Bellevue.”

Dagens Nyheter. 8.1.1942.

BILD 17.

”Ruotsin kuningasperhe on, kuten aikoinaan lehdissä kerrottiin, järjestänyt suomalaisille lapsille oman kodin.”

Sosiaalidemokraatti. 19.4.1942.

BILD 18.

”Överst treåriga Erkki vid ankomsten till Sverige och under efter ett års vård här.”

Alingsås Tidning. 1.3.1946.

BILAGA NR 7.

BILD 19.
 ”Till höger präntar Helga sitt namn.”
 Dagens Nyheter. 15.1.1942.

BILD 20.
 ”De 25.000 finska barnen runt om i Sverige plocka bär och bärga hö, bada sig bruna och äta sig runda i kinderna.”
 Stockholms-Tidningen. 20.7.1942.

BILD 21. ”Direktör Helge Norlander i Vedeå har tagit femton finska barn i sin villa ”Tallebo”, och här syns hela skaran läsa bordsbön både på finska och svenska. Till höger direktör Norlander med den yngste vid handen, treåringen Pentti – ”kommersrådet” kallad – på väg till stora salen. Om alla de små robusta individualisterna se artikel å sidan sju, spalt fyra.” Dagens Nyheter. 5.1.1942.

BILAGA NR 8.

BILD 22.

”Finsk barn gudstjänst. Finska småttningar från barnhem och fosterfamiljer voro i går samlade till gudstjänst i Finska kyrkan i Stockholm, där kyrkoherde Sevelius predikade. Här hälsar han på några barn från Svea artilleris barnhem i Saltsjöbaden.”

Aftonbladet. 16.11.1942.

BILD 23.

”Mehu- ja leivoskutsut suomalaisille lapsille ja heidän kasvatusvanhemmilleen järjestettiin joulunpyhien aikana Tukholman kaupungintalolle, jonne saapui 400 lasta kasvatusvanhempineen. Kuten kuvasta näkyy ovat syömiset ja juomiset tehneet hyvin kauppansa.”

Helsingin Sanomat. 9.1.1943.

BILD 24.

”En finsk mor med fyra pojkar fanns också med barnbåten från Finland. Det var Vieno Tikkanen som tas om hand av en snäll direktör i Göteborg.”

Dagens Nyheter. 23.1.1942.

BILAGA NR 9.

BILD 25.
”En mor från Karelen med sex barn, vilka
alla visa mer eller mindre spår av
undernäring.”
Svenska Morgonbladet. 3.6.1942.